

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

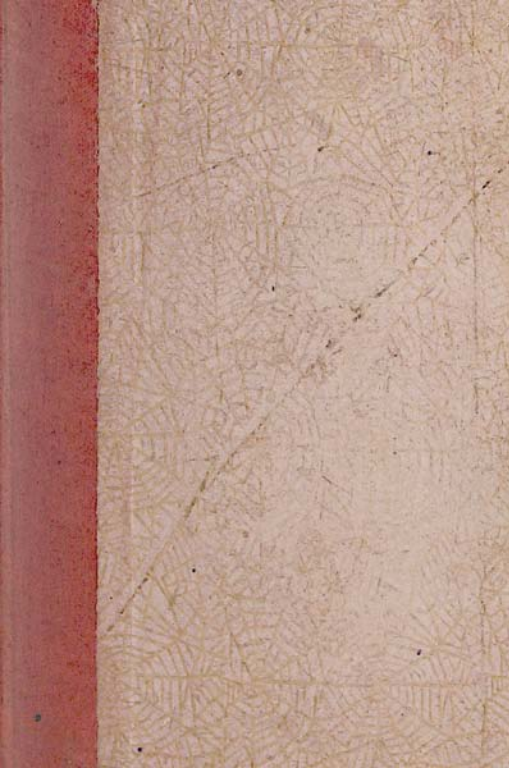
Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

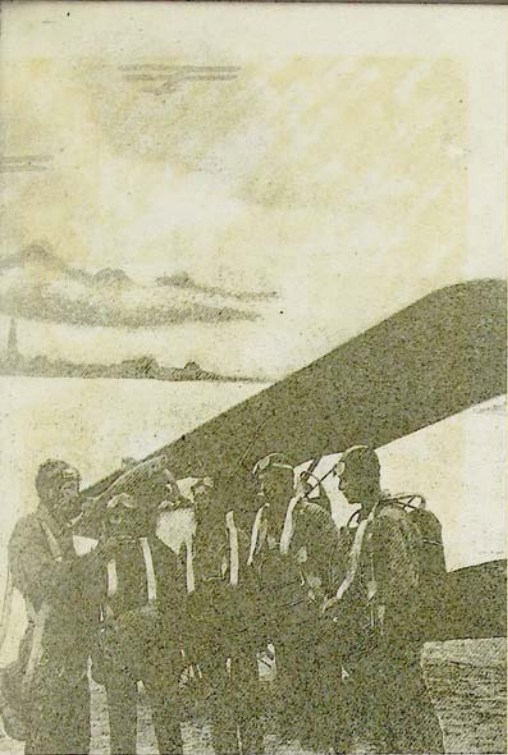
321

ԳԱՐԵԳՐԸ
ՍԵՎՈՒՄՅՑ

ԴԵՊԻ
ՅԵՐԿԻՐ

ԳԱՐԵԳԻՆ ՍԵՎՈՒՆՅԵ

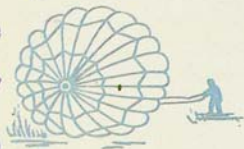
ԴԵՊՈՒ ՅԵՐԿԻՐ

1988

1988

888

A

ՍԶԵՐՆԵՐ - ԲԱԳՈՒ - 1935

Խմբագիր Յե. Չուբաշ

Տեխ.-խմբագիր Ա. Արխան

Շաղկիչը. տխուր և ֆորդային նկարիչ՝

Գ. Արզումանյանի

ԱՏԲԱՏՈՍՖԵՐՈՅԻՆ ՏԻՐԱՊԵՏՆԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ
ԶՈՒՎԱՆԵ ՀԵՐՈՍՆԵՐ՝ ԸՆԿ. ԸՆԿ. ՎԱՍԵՆ-
ԿՈՅԻ, ՖԵՐՈՍԵՑԵՆԿՈՅԻ ՅԵՎ, ՈՒՍԻՍԿԻՆԻ
ԱՆՄՈՒՄՅ ՀԻՇԱՏԱԿԻՆ՝
ՆՎԻՐՈՒՄ ԵՄ ԳԻՐՔՍ:

Գեայի վե՛ր,

Գեայի վե՛ր,

Միտս վե՛ր

Մե՛ք հպում ե՛ք մեր քոչուցներն չա՛ն.....

Ավիտմարտից

Գ Ե Պ Ի Յ Ե Ր Կ Ի Ր

Յերբ ստորագրելուց հետո գրիչը դրի սեղանին՝ մեր հսկադրելիայի հրամանատարը նայեց ուղիղ աչքերիս մեջ և ժպտաց: Ահամայից յես ել ժպտացի և նայեցի ստորագրութեանս: Այդ պահին տարորինակ լուսթյուն պիտի տիրեր, յեթև մեր հրահանգիչը մեջքիս չկտիր:

— Այդպես, յոթ հարյուրից պիտի թռչես. վռչինչ, առաջին անգամ դա յեւ բավական ե:

Իմ ընկերներից Մաշա Վերխադուրովը, վոր մինչ այդ լուռ կանգնած էր, թես քաշելով կատակով ասաց.

— Գրիշա, դու աշխատիր մինչև դետին պարաշյուտոզ չբանալ, 700 մետրից՝ դա համաշխարհային ռեկորդ կհամարվի. . .

Ընդորը ծիծաղեցին:

Յես ժպտում էյի, առանց վորև ե խոսք ասելու: Իսկ Մաշան շարունակեց.

— Վասկորներդ ասեղի ծայրով կհավաքենք, վորպեսզի սերունդները բաջ ողաչույիդ չմոռանան. . .

Նորից բարձրացավ աշխույժ ծիծաղի ալիքը: Մաշան աշխուժութեան ազդրուր ե, նրա մարմինն ասես կառուցված և այնպիսի նյութից, վորը տիրութեանից կծկվում ե ճիշտ աֆիս, ինչպես վոզնու մարմինը վերահաս վտանգի ժամանակ:

Այսոր նա մեզ, յերևի սովորականից շատ պետք ե ծիծաղեցնելը սակայն մեր հրահանգիչը մեջքիս յերկրորդ անգամ խփելով ասաց.

— Գնանք, և ինքն առաջինը դուրս յեկավ սենյակից:

Փողոցում հրահանգիչը յերկու քայլ ինձնից առաջ երգում: Չեր խոսում: Նրա լուսթյունն ինձ ավելի մտածել եր տալիս տրածս քայլի առթիվ: Առաջին անգամ, յերբ

Նստել եմ սավառնակ և սլացել դեպի լազուր յերկինքը, սըր-տուամ վախի փոքրիկ նշան անգամ չի յեղել, իսկ հիմա ա-հա ինչ վոր անսովոր բան մարմնիս մեջ շարժվում եւ Խնչ ե սա. ան, թե ուրիշ բան. Վոչ, դա ահ չե, այլ ինչ վոր մի ուրիշ բան, վոր ինձ ստիպում ե մտածել: Մի գուցե դա 700 մետր տարածութիւնն ե, վորը յես պետք ե կտրեմ իմ պա-րաշյուտի հետ: Կամ ավելի շուտ, այդ տարածութիւնն պատ կերն ե ուղեղիս մեջ: Հրահանգիչն ասես հասկանալով ինձ, քայլերը դանդաղեցրեց: Հավասարվելով ինձ, աչքերը կկո-ցելով նայեց բարձրացող արևին և կամաց, ասես ինքն իր համար, ասաց.

— Այսոր թռչելու հիանալի որ ե:

Յես հակառակելու վոչինչ չունեյի: Որը ճիշտ վոր հիա-նալի յեր: Արևելքում ասես հակա Մարտենի վառարան եր վառվում: Դեռ նոր բարձրացող արևի շողերը թափվել էյին ցրված ամպերի կույտերի վրա: Թվում եր, թե շուտով այդ կույտերը պետք ե հալչեն, ինչպես մետաղի զանգվածները հնոցում: Ներքե՛ր՝ գետնի վրա, աշնան ծիրանագույն տերե-ները փոքրիկ սվվոց էյին բարձրացնում: Այս բոլորը հրա-հանգչի ուշադրութիւնը չեր գրավում, կամ ավելի շուտ, ինձ թվում եր, վոր նա չի հետաքրքրվում, չի դիտում շուրջը: Ընդհանրապես շատ դժվար եր հրահանգչի կարծիքն իմանալ գեղարվեստական այս կամ այն ինդրի մասին: Նա սիրում եր լռել: Միշտ նայում եր լուրջ, իսկ յեթե հար-կավոր եր ծիծաղել, նրա փոքրիկ աչքերը կուչ էյին դալիս, այտերի վրա ստեղծվում էյին յերկու խորշոմներ:

Խոհուն դեմքով դառնալով ինձ, նա ասաց.

— Կեցցես, Գրիշա:

— Ինչո՛ւ, հարցրի հանկարծակի յեկած:

Առաջին անգամ յես հրահանգչից գովասանք էյի լսում: Նույնիսկ ամենալավ թռչող ուսանողին չեր գովում նա: Ամենալավ թռիչքից հետո ասում եր. «Մշակել և հարկա-վոր»: Իսկ վատ թռիչքից հետո ավելի լավ եր գլուխդ տա-կառի մեջ թողեյիր, վորպեսզի չլսեյիր նրա հանդիմանու-թիւնները: Իմ հանկարծակի հարցից հետո նրա դեմքի վը-րա վոչ մի փոփոխութիւն չկատարվեց:

— Դու տղաների մեջ առաջինը վորոշեցիր թռչել, բայց չվախենաս: Տես, մենք հիմա շատ թե քիչ կատարե-

լազործոված միջոցներով ենք թուիչք դործում, իսկ մարդիկ հին, բուրբովին անպետք միջոցներով Եյֆելյան աշտարակից ներքև են թուել: Թուք չկա, վոր այսօրվա մեր միջոցները գեռ ամբողջապես կատարելազործոված չեն, սակայն մասանկելի յեն: Ան վոր մեր միտքն անխիլ նման իր առանցքի շուրջը չի պատվում, նա առաջ և շարժվում... Մեր ամեն մի թուիչքը գեղի յերկիր այդ առաջ շարժման համար ստանդակիչ մի ուժ է... Դա խնդրի մի կողմն և: Մյուս կողմից ամեն մի թուիչք արիություն և տալիս մարդուն:

Ինչպես գովասանքը, այնպես ևլ այս փիլիսոփայությունը բուրբովին նորություն եր: Մինչ այդ, յիս կարծում եյի, թե հրահանգիչը միայն հրամաններ տալ գիտե և ուրիշ վոչինչ: Յեվ իսկապես, մի կկարծեր թե հրահանգիչ Ախտարովը ընդունակ և այդպես մտերմորեն խոսել: Տղաներն սղում նրա նկատողություններից պաշտպանվելու վոչ մի հնարավորություն չունեյին, իսկ հողի վրա ամաշում եյին ուղիղ նայել նրա աչքերի մեջ:

Մենք մոտենում եյինք անբողբոմին: Անբողբոմում նա ինձնից պիտի բաժանվեր, ուստի քայլերն ալելի դանդաղեցնելով շարունակեց.

— Դու գիտես, վոր յերեկ Ո՞ եսկազրիլիայից յերկուսանոց պարաշյուտով վայր են իջել: Նրանցից մեկն իմ նախկին ուսանողն է՞ յեղել: Յեվ վոչինչ. յերկուսն ևլ հաջող. միայն մեկի վոտքը մի քիչ ցավում և, հիմա պառկած է: Բայց դու մի վախենա, լավ պատրաստվիր: Յես խորհուրդ եմ տալիս՝ այս քանի որս օղջիկներից հեռու կանգնես...

— Առանց ձեր խորհրդի յիս հեռու յեմ կանգնած, յիս վոչ վոք չունեմ...

— Են, ալելի լավ, յիս դա ի միջի՞ տյուց եմ ասում: Նրա աչքերն ալելի կկոցվեցին: Հետո՝ ձեռքս սեղմելով, դնաց:

Մինչև տուն գալս, Սաշան տղաներին հայտնել եր իմ մտտակա թուիչքի մասին: Դա յերեաց նույնիսկ տղաների սպասողական գրությունից: Հարց ու փորձն սկսվեց հանրակացարանի դռնից: Յերբ մտա ներս, Սենկան գրպանի կոճակն եր կարում: Ինձ տեսնելուն պես թողեց աշխատանքը, մահճակալի վրայից թոչելով, ցցվեց առաջս.

— Են, Գրիշ, պատմիր, ասում են 700 մետրից պիտի իջնես:

— Ի՞նչ պատմեմ, բոլորն ասացիր արդեն:

— Այո, յես հասկանում եմ, բայց ասա, թե ինչպես յեղավ, վոր վորոշեցիր:

Յես նրան պատմեցի: Վերջում ավելացրի.

— Միևնույն ե, բոլորս ել պետք է թռչենք:

Իսկ ինձ թվում է, թե յես յերբեք չեմ կարողանա թռչել...

Հետո նա քիչ լռեց և կրկին հարցրեց.

— Իսկ պարաշյուտը նոր է, թե՞ արդեն ստուգված:

— Նոր է, նոր,— իմ փոխարեն պատասխանեց Սաշան, վորն այդ որը չհամաձայնվեց թռչելու:

— Այդպես,— նորից բացականչեց Սենկան, այս անգամ արդեն մտախոհ դեմքով:

Նա հարց ու փորձը դրանով վերջացրեց, սակայն շարունակում եր տեղում կանգնած մնալ:

Մյուս կողմից մոտեցավ Սահակյան Սուրենը, և սովորականից մեծ քիթն առաջ ցցելով, հարցրեց.

— Իսկ ձև հետ պիտի թռչես:

— Հրահանգիչ Ջախարովի հետ:

— Ահա թե ինչ՞ու այսոր գլուխդ լցնում եր: Ի՞նչ եր ասում:

Յես պատմեցի բոլորը:

— Իսկ ողում քեզ հայտնանքի գետում կլողացնի:

Սաշան նորից սկսեց իր անսպասելի կատակները:

— Գրիշա, դու քո սիրած աղջկա հասցեն թող մեզնից վորեւ մեկի մոտ, ո՞վ գիտե, բան է ելի, մի գուցե...

Նման վերաբերմունքն ուրիշ պայմաններում գուցե և չարժանանար իմ ուշադրությանը, սակայն այստեղ, ուր գործ ունես կյանքի և մահվան հետ, մի պահ ուշադրությունդ մեխվում է: Ստիպված մտածում ես այն մասին, թե յո՞ք հարյուր մետր բարձրությունից սրընթաց դեպի յերկիր պիտի իջնես: Չե՞ վոր մարդ ողում իջնում և այն արագությամբ, ինչ արագությամբ քարի կտորը: Դողի նման մի բան է անցնում մարմնով: Սակայն Վասիան տեղից վեր կենալով, կուսքջիջի քարտուղարին հատուկ հաստատակամությամբ և հեղինակությամբ հայտարարեց:

— Ի՞նչ գուցե: Մենք ապագա ողաշունչերս պետք է պատերազմի ուսուցիչներ դառնանք: Մեքենայի վրա նստել, բարձրանալ ողում, դեռ բոլորը չե, պետք է սովորել պա-

բաշյուտի հետ վարովել ճիշտ այնպես, ինչպես և մեքենայի հետ: Բացի դրանից, պետք և տիրապետել նաև ստրատու-
ֆերին...

Վասիան մի պահ լռեց, հետո նույն հասարակ, ընկերա-
կան տոնով շարունակեց.

— Մենք, այսորվա ողաշուններս, մեր մեջ դեռ պահպա-
նում ենք յերբեք հողից չկտրվող մարդու բնավորության
վորոշ գծեր: Մենք դեռ բրոնզե կամք չունենք: Այսոր ողբ
յերկրից շատ բանով և տարրերվում: Սակայն մի քանի
տասնյակ տարուց հետո կտեսնենք, վոր ողբ հաղթահար-
ված և ճիշտ այնպես, ինչպես և դեռիս: Մարդիկ այն ժա-
մանակ ողում հնարավորություն կունենան զրոսնել ճիշտ
այնպես ինչպես ռթոյով կամ տրամվայով դեռնի վրա:
Ուրեմն, այսորվա մեր քաջությունը, արիությունը, վաղվա
հաղթանակներն հիմնաքարն և...

Վասիան՝ մինչ ողային դպրոց գալը յեղել եր կոմյերիտ-
միության շրջկոմի քարտուղար, հետո պատմա-փիլիսոփա-
յական ֆակուլտետում եր սովորել: Նրա յեւույթները միշտ
էլ, ինչպես տղաներն էյին ասում, «փիլիսոփայական աս-
տառ» ունեյին:

Այսոր վոչ վոք տրամադրված չեր նրա հետ վիճելու,
քննադատելու նրա ասպազայի մասին ունեցած տեսակետ-
ները: Շուտով խոսակցությունը դարձավ դեպի «կանանց
խնդիրը», ինչպես սիրում եր ասել Սաշան, դեպի անցյալը,
դեպի սրվա նորությունները: Հետո խոսակցությունը վեր-
ջացավ նրանով, վոր Սաշան մի քայլ ինձնից հեռանալով,
ասաց.

— Դու, Դերիշ, խնդրիր Զախարովից, վորպեսդի մեքե-
նան քշի դեպի ձեր քաղաքը, սիրածդ աղջկա տան ուղիդ
դիտին իջիր...

— Իհարկե, ավելի հետաքրքիր և, — ավելացրեց Վասիան:
Յես բոլորովին դադարել էյի մտածել թոչելու մասին:
Ինձ հանդիպեց մեր եսկադրիլայի հրամանատարը.

— Ինչպե՞ս ևս, — յեղավ նրա առաջին հարցը:

Նա գո՞ մնաց իմ տրամադրությունից և ավելացրեց.

— Վաղը ժամը 11-ին պետք և թոչես:

— Շատ լավ, — պատասխանեցի:

Սակայն այդ «շատ լավի» հետ ինչ վոր մի զգացմունք

նորից ինձ պատեց: Նորից ասես սիրտս սովորականի նման
չեր բարախում:

Մյուս որը, հրահանգիչ Զախարովը, մինչև մեքենան
գործի գցելը, նորից կրկնեց թոչնու բոլոր կանոնները:
Նա խոսքերը մեկ-մեկ եր ասում, ասես հատիկներ եր թա-
փում: Պարաշյուտն իր ձեռքով կապեց մեջքիս: Հետո նստե-
լով դեկի մոտ, ասաց.

— Նստիր:

Արևն իր ամենորյա հնոցն արևելքում դեռ նոր եր վա-
ռել: Թեք շողերի տակ անբողբոմում մի մշուշ եր իջել,
վորի նմանը հաղիվ ե պատահում: Այդ մշուշի մեջ ամեն
մի առարկա յերևում եր:

Մեր մեքենայի մոտ, բացի Լսկադրիլիայի հրամանատա-
րից, կանգնած եյին կողմնակի մարդիկ և մեր տղաները:
Սաշան, վոր անդադար հետևում եր իս և հրահանգչի շար-
ժումներին, թվում եր, թե լրջացել ե, սակայն դա թվում
եր: Նա միշտ հետևելով հրահանգչին՝ շարունակ նայում եր
ինձ ու շատ վարպետորեն աչքը հուպ տալիս: Այդ դիրքում
նա նման եր այն չարաճճի աշակերտներին, վորոնք ոգտվե-
լով հանդամանքից՝ ուսուցչի հետեւ կանգնած նրա ձեռն
են կրկնում՝ հաճախ քիթը, բերանը, աչքերը ծռմեկով...

Մեքենան գործի գցվեց:

Ոգտագործված դադը՝ մեքենայի հետևում, փոշու հետ
միասին հսկա մի սյուն կաղմեց: Հողը մեքենայից անջատ-
վեց: Թվում եր, թե նա աստիճանաբար ցածրանում ե: Մեր
ներքեւը գտնված սավառնակները կամաց-կամաց փոքրանում
եյին: Քաղաքի տներն ասես յերեխաների խաղալիքներ լի-
նեյին: Մեր ներքևում Ազովի անբլժ հայելին արտացոլում
եր արևի արծաթի շողերը: Մեկ թվում եր, թե մենք արե-
վից ել բարձր ենք գտնվում... Մեր մեքենան խախտում եր
ողի խաղաղությունը և խլացուցիչ շառայունով ճեղքում
ողի կուրծքը, դեպի վեր սլանում: Քամին անկանոն խփում
եր յերեսներին, սակայն դա մեկ համար նորությունն չեր:

Յերբ հասանք 700 մետրին, Զախարովը բղավեց.

— Պատրաստվիր:

Մեքենան այլևս վերև չեր սլանում:

Միայն անբողբոմի վրա շրջան եր գծում:

Յես պետք ե դուրս գայի, թեի վրա կանգնելի և ինձ
գլորելի ներքև՝ դեպի յերկիր: Փոխանակ դրան, յես նայեցի

ներքե՛ իմ ընկնելու տեղն ստուգելու համար: Մենք գրտն-
վում էյինք փշալար ցանկապատի վրա: Մտքումս ասում
եմ. «Թող անցնի հետո...»

Ջախարովը նորից գոռում է.

— Ա՛յ, պատրաստվիր... Վերցրու...

Յես խցիկիցս զզույշ դուրս եմ դալիս: Վտոքիս մեկը
գրել եմ թե՛, իսկ մյուսը՝ սանդուխքի վրա: Չե՛սնեքով ա-
մուր բանել եմ թե՛ նրի հենարանից և պահում եմ:

Մեքենան յերկրորդ շրջանն է դժու՛մ: Ջախարովը կա-
տաղել է: Սոսում է, սակայն չեմ հասկանում: Չե՛սքերով
զանազան նշաններ և անում... բայց և այնպես զժվար չեք
հասկանալ, վոր հայտնում է... նորից ուզում եմ գլորվել,
սակայն ձեռքերս չեն հղատակվում, չեն անջատվում:
Նույնիսկ թեքվում եմ ձախ թե՛իս վրա. թվում է թե, ա՛հ
զնացի, սակայն էլի մեքենայից չեմ պոկվում... Ասես մադ-
նիստացած ուժերն ինձ բռնած ամուր պահում են:

Արդեն յերրորդ շրջանի վերջն է. չորրորդը սխալի գնա
Մի պահ մտածում եմ յետ դառնալ և մտնել խցիկս, սա-
կայն հիշում եմ ընկերներին, հրամանատարին... իսկ Ջա-
խարովը նորից ձեռքով ինչ վոր նշաններ և անում: Յես
տակախ գրության մեջ եմ: «Ահա վերջին անգամ ես, ասում
եմ ինքս ինձ և ամբողջ մարմնով կախվում մեքենայից: Վեր-
ջին անգամ նայում եմ նրան և ձեռներս բաց թողնում...»

Բամին տչքերս փակեց... Հետո մեջքիս վրա ինչ վոր շեր-
շյուն լավեց: Դա նշան էր, վոր պարաշյուտս բացվում է:
Յեկ յերբ մետաքսե «հովանոցը» գլխիցս վերև փովեց, ինձ
թվաց թե այդպես ողից կախված պիտի մնամ: Ասես հողը
բուրովին չեք մտանում: Նայում եմ շուրջս, քաղաքի տը-
ներն սասիճանարար մեծանում են, նրանց հետ և ակրո-
գրոմում կանգնած սավառնակները: Ծովը նույն հայելին
եր: Իմ մետաքսե պարաշյուտը նույնպես պսպղում էր արևի
տակ: Մինչ յես դիտում էյի չորս կողմս, հողը մտանում
էր ու մտանում... Մի քանի վայրկյան ևս ա՛հ հողը վոտ-
քերիս տակն է:

Ո՛ր, վորքան կոշտ ու կոպիտ էր հողը: Յես վտոքերիս
վրա մնալ չկարողացա, սակայն խկույն բարձրացա, պա-
րաշյուտը դարսեցի՞ Յեկան՞ Սաշան և Վասիան էլ մոտս ե-
լին: Ո՛ր, ինչքան էյին ուրախացել: Սաշան անհամբեր մո-
տեցավ և նրա առաջին հարցը հետևյալը յեղավ.

— Նո՛ւ, այսպես ասած, ընկեր պարաշյուտիստ, ելի կըթռչնաս:

— Այո՛, նորից կթռչեմ...

Այս հաստատակամությունը մեր հրամանատարին դուր յեկավ: Նա ինձ մի քանի հարցեր տվեց, վորոնց պատասխանից հետո, ուրախ տրամադրությամբ հեռացավ: Բացի 25 ուղբի ձվերից, յերեկոյան՝ շարքի առաջ նա ինձ շնորհակալություն հայտնեց:

Այդ բոպեյին ուզում ելի բոլոր ուժովս դոռալ, վոր նա շնորհակալություն հայտնի վոչ թե ինձ, այլ նրանց, վորոնց մոտ յես աճել, մեծացել եմ: Այո՛, անհրաժեշտ եր շնորհակալություն հայտնել իմ ընկերներին, իմ լալնամովալ յերկրին, վորտեղ սնվել, աճել եմ յես:

Բայց վորքան գեղեցիկ է, դուրեկան արևի շողերի հետ դեպի յերկիր իջնելը:

— Նորից, Վասիա, նորից պիտի թռչեմ, վորպեսզի բրոնզե կամշ ունենամ... հայտարարեցի յես...

Այդ բոպեյին Սաշան մոտեցավ եսկազրիլիայի հրամանատարին, նայեց նրա խոր աչքերին և ասաց.

— Ընկեր հրամանատար, ինձ ել գրեցեք... յես ել եմ ուզում թռչել:

Յեյիսկ—1933 թ.

Յաժարը լուծվել էր ջրի ալիքներում: Ալիքները ծանրորեն խփում են ափերին, ջարդվում, հետ նահանջում նորից հարձակվելու համար: Նրանց համաչափ Փշշոցը շրջապատի համատարած լուծյան մեջ խորհրդավոր սիմֆոնիա չեր ստեղծում:

Ո՛ր, ինչքան խորհրդավոր և այստեղ խարսխած բարձան: Ջրերը դարձում են նրա սև, լպրճուն, կուպրած կողերին, փշրվում, իսկ բարձան ճոճվում և ու ճոճվում...

Այսպիսի խաղարում մարդուն թվում և թե զլխին կապարի սարեր են գրված:

— Սը՛ս... հանգցրու ծխախոտդ:

Կայմի վրա յերկու սև դժեր մեկ իջնում, մեկ բարձրանում ելին: Հետևի կանգնածը ծխախոտը ափում սեղմելով, բարձրացավ կայմի վրա դրած սանդուխքներին և ցանկանում էր հեռվում ինչ վոր բան տեսնել... Սակայն թանձր խաղարը ամեն տեղ ծածկել էր:

Ողի խոնավությունը նստում էր նրանց թոքերում և գրանից ասես նրանց շնչառությունը խղվում էր: Սիլուետներն այդ դրությամբ շարունակում էին մնալ:

— Քամին նոր ընկավ: Նա պետք է վոր այստեղ հասած լիներ:

Դրանից հասակով յերկարը ուսերը վեր քաշեց:

— Ե՛հ— ջղախոտին բացականչեց նա: Նորից շուրջը թաղավորեց ալիքների ձայնը: Հանկարծ յերկուսն էլ թեքվեցին գեպի բարձայի մյուս կողմը: Փոքրը հանեց ատըրճանակը և կանչեց.

— Կանդնիր, սվ և շարժվում այդտեղ:

Յաժարում նա տեսավ մարդկային ինչ վոր մի սիլուետ, վորը կայմի մյուս կողմը անցնելու համար ճանապարհ էր փնտրում...

— Յևս եմ, ընկեր պետ:

Ձայնը ծանօթ էր: Յերկուսով թռան ծանոթ ձայնի կողմը և համարյա զրկած, յեկողին բերին բարժայի վրայի փոքրիկ սենյակը:

Յեկողը միջին հասակով մի մարդ էր: Նա հազած ունեք զինվորական հասմաշ շինել: Յերկար ժամանակ չածիլած միրուքը և բեխերը միախառնվելով, ծածկել էյին նրա բերանը, ծնոտը: Սոսելիս միրուքը և բեխերը միմիանցից բաժանվում էյին և նոր միայն յերևում էր մախորկայից սևացած ատամները: Աչքերն իրենց խոր ընից նայում էյին խելոք: ուշիմ: Սոսելիս մարդ ակամա նայում էր այդ աչքերին: Կոմունարկան մի կողմը դնելով նա նայեց ընկերներին, կարծես դրանով ասում էր՝ «հիմա պատրաստ եմ, կարող եք հարցնել...»:

Գլխի հատ-հատ սպիտակած մազերը պսպղում էյին մոմի լույսի տակ:

Լույսը դրսից անտեսանելի դարձնելու համար սենյակի փոքրիկ պատուհաններից մեկը փակված էր հնամաշ մի անդրավարտիքով, իսկ մյուսը գնդացիքի յուզոս շապիկով:

Յեկողը հայացքով տնտղեց այդ ամենը և շարունակում էր լսել: Կոյմի վրա կանգնած հասակով փոքրը նրա թևից բռնելով շտապ, բեկրեկուն ձայնով հարցրեց.

— Ի՞նչ են անում աղաները:

— Սպասում էյին հետախզույթյան արդյունքներին:

— Իսկ հիմա...

— Ստացան—հանգիստ պատասխանեց նա:

— Իսկ ումեից ստացան, մենք առավոտից մինչև հիմա սպասում ենք, Ալեքսեյը չվերադարձավ:

Յեկողը նորից հանգիստ տոնով պատասխանեց

— Յեկավ:

Հարցնողի դեմքը պայծառացավ: Նրա գլխում ուրիշ կասկածավոր մտքեր էյին պտտվում: Նա լավ գիտեր Սև ծովի խենթութունները: Նրան թվում էր թե, Ալեքսեյը սովառնակի հետ միասին կնկնի խելազար ծովի գերկը և կխորտակվի... Կամ՝ թշնամու նավերը կարող էյին հետապնդել նրան ու իմանալ բարժայի տեղը:

Այստեղ, ահա այս բարժայից մի քանի հարյուր քայլ այն կողմ հեղձաներոդրոմում կանգնած էն թվով 9 ջրային սավաղնակներ: Իրանք խորհրդային առաջին ողային

դպրոցի սովառնակներն էլին: Բարձան իր մեջ տեղավորում էր դպրոցի հրամանատարական կազմը: Սովորողներին համար ուսումնա ինքը կյանքն էր, պատերազմը:

Դպրոցը դանձվում էր թշնամու թիկունքում: Կարմիրները հյուսիսից հետապնդում էին Գեներալներին: Սպիտակներին թիկունքում դան իող ծովափնյա քաղաքի բուլճերիկները կարողացել էին քաղաքը իրենց ձեռքն առնել: զրա հետ միասին նրանք հեղափոխել էին ողջուններին, գրավել իրենց կողմը: Բայց քաղաքի կտրված լինելը, նահանջող թշնամու մտանալը ստիպում էր մտածել այն խնդրի մասին, թե ինչպես վարվել սովառնակներին հետևորտակել, թողնել փախչել, թե թռչել, կտրել թշնամու ֆրոնտար, անցնել կարմիրների մաս: Արանցից վորևե մեկն ընդունելու համար հետախույզ էր ուղարկվել, վորոշելու թշնամու թիկունքի խորությունը և հետախորությունը: Բուրն անհամբեր սպասում էին հետախույզի վերադարձին: Այդ էր պատճառը, վոր պետք—կայմի վրա կանգնած վորոշումսակ մարդն անհամբեր հարցրեց.

— Իսկ ինչ նորություններ և բերել... Ընկեր կոմիսար դու մանրամասն պատմիր, շուտ, միայն շուտ...

Կոմիսարը նայեց ուղիղ պետի աչքերի մեջ, քիչ լսելուց հետո ակնից հանկարծակի վեր թառվ.

— Ինձ թվում է, թե, պետք է թռչել... Այո, միայն թշնամու վրայով թռչելը մեզ կփրկի... Խորտակել մեքենաները չարժե, թողնել փախչելը մե՞ծ հանցագործություն է... Վաղը, վաղը և յետ պետք է թռչել...

Նա նորից նստեց և ձեռքերը վորքերիկ սեղանին դնելով ասաց.

— Զկնից բանից շունք, յես ուղղակի սոված մեռնում եմ...

Պետը վորքերիկ արկղից հանեց սև հացի մի կտոր և տալով նրան, սկսեց ինչ վոր բանի մասի մտածել.

— Լսիր Ալեքսանդր, յես համաձայն եմ քեզ հետ, մենք թեկուզ այսօր, նույնիսկ գիշերս կպատրաստվենք վաղվա թռիչքին: Այո, վաղն առավոտյան կթռչենք, բայց դու չես խմանում ինչ և պատահել ողջու: Արկղույթի, այդ ազնվականի հետ նա պատրաստ էր թշնամու և անցնելու: Այսօր նա տուժել էր, անցնելու մտքով էր և բուլճերիկները մեզ վրայ չէին կարողանում հարձակվել: Ես արա-

8888
H 8893

ծիդ համար թեկուզ հաց եյին տալիս, իսկ այստեղ ձուկ
և կրկին ձուկ...»։ Հարկավոր և նրան զնդակահարել, իսկ
մեքենան խորտակել...

Կոմիսարը նորից տեղից վեր թռավ։

— Յես դրան դեմ եմ, մեքենան մեզ շատ և հարկավոր,
ինչ կերպ ել ուզում և լինի, մենք պետք և հասցնենք մե-
րոնց... Յես զգում եմ, դու ցանկանում ես հակաձառնել,
մի անի, չի հարկավոր, յես դիտեմ ինչպես պետք և վերա-
բերվել նրա հանդեպ։ Դու հրաման տուր, վորպեսզի բոլոր
մեքենաները գիշերս պատրաստվեն թռչելու համար։ Վազ
առավոտյան պետք և ո՛ր բարձրանալ...

— Հրաման գրելու ժամանակ չկա, բոլորս զնանք պատ-
րաստվենք...

Նրանք բարձայից դուրս յեկան։

2.

Սովարն ասես ավելի յեր թանձրանում... Դպրոցի պետր
և կոմիսարը լուռ ու մուռնջ զնացին դեպի ծովափում խփած
վրանները։ Մի քանի բոպեյից հետո ամբողջ տեխնիկա-
կան կազմը վտարի վրա յեր։ Սովառնակների շարժիչները
պետք և ստուգվեր, յուզ, բենզին յցվեր։ Հեռավոր, վտան-
դավոր ձանապարհ պետք և կտրվեր, հետևապես ամեն մի
պտուտակ պետք և ստուգվեր, յուզվեր...

Ամեն ինչ կատարվում Եր շտապ, առանց ազմուկի։
Տեխնիկները միմիանց մոտ եյին վազում, հարկավոր գոր-
ծիքը վերցնում, նորից հետ տալիս...

Դպրոցի պետը նույնպես մի մեքենայի մոտից դեպի
մյուսն Եր գնում, հարցեր տալիս, խոսում։ Յերը նա մոտե-
ցավ այն մեքենային, վորի վրա պետք և թռչեր ողաշու
Սոկոլովը, պահ մի կարծես սիրտն սկսեց աննորմալ աշ-
խատել։ Այսոր մի ողաշու նույնիսկ պատմել Եր, վոր նա
ցանկացել Ե վերցնել սովառնակը և թռչել սպիտակների
մոտ։ «Դրան կարելի յե հավատալ, այո, նա կանի», մտա-
ծում Եր դպրոցի պետը և այլևս վոչ մի բայլ առաջ չԵր
գնում... «Միևնույնն Ե, պետք և հրաժարվել քեզնից...»։
այս ասելով նա մատներով սկսեց շփել սովառնակի թեկե-
րը... Այդ պահին նա հանկարծ մտաբերեց կոմիսարի հետ
ունեցած խոսակցությունը։ Իսկույն ինչ վոր մտքեր մի-
միանց իրանվեցին։

— Ի՞նչ և մտածում կոմիսարը, ի՞նչպես և նա վերաբերվելու...

Մտքերի մեջ խորասուզված նա վաղեց կոմիսարին գրտնելու: Կոմիսարն այդ պահին գտնվում էր կարմիր բանակայինների վրանում, վորոնք պետքե ցրվելին (նրանք թվով շատ չեյին) և սպասելին վերադարձին: Յեթե նաբավոր լիներ մեքենաներում տեղավորել, նրանց բոլորին կը վերցնելին: Կոմիսարը մանրամասն բացատրում էր թուչելու, թշնամու ֆրոնան անցնելու անհրաժեշտութիւնը:

Ի պրոցի պետը համարյա հեկալով մտավ վրանը և սպասում էր կոմիսարի բացատրութիւնների վերջին: Պետի գեմքն մի տեսակ այլալված էր: Նա ցանկանում էր վորպետի կոմիսարը շուտ վերջացնի...: Յերը կոմիսարը խոսքը վերջացրեց, պետը նրա թեկին խփելով ասաց.

— Այնքանդր, դու շուտ վերջացրու, հարկավոր ես:

Մի քանի բոպելից հետո նորից նրանք գրսի խավարումն եյին:

— Յես չեմ հասկանում, թե դու ինչպես ևս վերջացնելու սղաչու Սոկոլովի հետ:

— Ասացի, վոր դու գրա մասին մի անհանգստանա:

— Ախր յես ել ուզում եմ իմանալ, դու իմացիր, վոր նա վաղը թորիչքի ժամանակ իր ճանապարհը կփոխի... Տղաները պատմում քն, վոր նա փախչելու նպատակ է ունեցել...

— Դու վանիա, — ասաց կոմիսարը Պետի բազուկը բռնելով, — բոլորովին մի անհանգստանա:

— Այ քեզ բան, մի անհագստանա, անա այսոր ժամը 5-ին թուչում ենք չե, յես պետքե վոր իմանամ... պետք և զնդակահարել... Այո, այո, դա միակ յելքն է... Մենք կխորտակենք մեքենան, նրա հետ միասին...

— Նորից դու տաքանում ես...

— Այ քեզ բան, ի՞նչպես թե տաքանում ես, թողնեմ, վոր մեքենան վերցնի տանի թշնամու բանակը... Հո, քեզ համար դա լմվ կլին... Կամ թողնեմ, վոր մեզնից հետո դան ախրանան և մեր գեմ հանեն, հո...

— Վնչ, վնչ...

— Ախր գե ի՞նչպես, չե վոր ողում նրա առաջը կարիլ չես կարող, նա կարող է հազար ու մի խաղեր խաղալ...

— Վանյա, տեսնում եմ, վոր շատ ես հուզվում:

Յեւ իսկապես դպրոցի պետը հուզվում էր, նա չէր կարող թույլ տալ վորպեսի սովառնակն անցնի թշնամու ձեռքը: Նույն ժամանակ խորապես համոզված էր, վոր որպէս Սոկրուզը կգովաճանի: Նա աղնվականի տղա յերև մինչև հեղափոխութունը բանվորներին անպետք, աղնիվ հասարակութուն վզին նստած վորդ է համարել, հիմա յել թերևս նա այդպես է համարում: Այո հիմա 1919 թիվն է և գիտե, վոր այդ «անպետք» մարդիկ Մոսկվայում իրենց կառավարութունն ունեն: Գիտե վոր նրանք ջարդում են Դենիկինին, Կուչակին, Վրանգելին... բայց չն վոր ինքը բանվորներից վոչ մի սղասելիք չունի: Թերևս այդպես է մտածում նա, յերբ ցանկանում է փախել թշնամու կողմը: Թերևս բալչեիկներին հետ համաձայնվելը նա յուր կյանքում մի թյուրիմացութուն է համարում: Ո՞վ գիտե, համենայն դեպս, նա դեպի թշնամին է ձգտում և վորպես այդպիսին պետք է վոր վոչնչացվի: Այդպես է մտածում առաջին խորհրդային ողային դպրոցի պետ Իվան Պաստուխովը:

— Ի՞նչպես, ախր ի՞նչպես չհուզվեմ... Ի՞նչ կարող ես անել յերբ նա վաղը գիծը ծօի...

— Այ — և կոմիսարը ցույց տվեց կողքից կախած մատուղեքը: Թող փորձի:

— Ը՛ր — հեզնորեն արտաշնչեց պետը: Մինչև դու հանես, նա վահանաձև կքաշանա, հետո կկորչի...

— Զի անի, յես նրա մեքենայում կնստեմ...

Պետը հանկարծակի յեկած կազնեց, նա կարծես լավ չհասկացավ կոմիսարի ասածի իմաստը:

— Ի՞նչ, հետը կնստես — զարմանքով հարցրեց նա

— Այո, ի՞նչ կա վոր, թող այն ժամանակ փորձի փախել...

— Գժվել, ես Ալեքսանդր, քեզ ել կփախցնի... կարծես հիասթափված պատասխանեց պետը և նորից սկսեց քայլել:

— Թող փորձի — պատասխանեց կոմիսարը շատ կարուկ ձայնով — այն ժամանակ յերկուսս էլ Սև ծովի հատակը կզնանք...

Մի պահ տիրեց լուսթյուն:

— Դեմ, հատաչեց պետը, դու աչքերդ բաց, դեպի հիմար մահն ես գնում... Նրան մենակ պետք է վոչնչացնել այստեղ: Իսկ մեքենան խորտակել...

— Դու, Վանիա, չես խմանում, թե մեր նոր Միությունը մերենանների վորքան մեծ կարիք ունի... Ընկեր Լեւինը դրա մասին անձամբ և խոսել, խոսել զու առաջարկում ես խորտակել, յերբ գոնե հիտուն տոկոսով չվերու հույս կա... Մենք չենք կարող ամեն ինչ խորտակել: Այն ինչ կարելի չե ազատել, սդոսպործել հեղափոխության համար, պետք և կատարենք...

Նրանք նորից լուսցին:

— Թե լավ, ինչ կա վոր, համաձայն եմ... Միայն թե Սաշա, քեզնից եմ վախենում, ևն սրկիտն...

— Վոյննչ... լսիր յերեք ժամ և մնացել մինչև չվելը, հարկադոր և գոնե քիչ քնել...

Նրանք ճանապարհովեցին դեպի բարձայի փոքրիկ սենյակը: Շուրջը լուս եր, միայն հեռվում լավում եր տեխնիկների մուրճերի ձայնը և մեկ էլ ջրի ալիքների վշողը...

3.

Դեռ ժամը հինգից 30 բուպե պակաս եր, յերբ տեխնիկներիցից մեկը յեկավ սենյակը, պետին զեկուցեց մեքենաների պատրաստ լինելու մասին: Ջրակայարանի ավինն այս ու այն կողմ եյին վազում, շտապ խոսում, վոմանք էլ հայհայում:

Կոմիսարը և պետը դնացին դեպի մեքենաները: Քիչ հետո բուրբ սղաչունները նստած իրենց խցիկում, սպասում եյին հրամանի, վոր պիտի տար դպրոցի պետը: Կոմիսարը նստեց ողջու: Սոկոլովի սավանանակի յետին խցիկում՝ Ողաչույից թազուն ձևքը տարավ դեպի մասուղերը և սպասում եր:

Կարմիր դրոշն իջավ, նորից բարձրացավ— Թոչելու համար իրավունք ստացված եր: Շարժիչները խլացուցիչ աղմուկը խփում եր մեքենանների թեքինն ու կորչում ջրի ալիքներում: Մովում հսկա ակոսներ բացվեցին... Ճերմակ փրփրակալած ալիքները միմյանց եյին դարնվում և հետ գնում... Ողակով կանդնած ողանավերի պտուտակները շարժվեցին... Քամու հզոր ալիքները թեքի տակ մտնելով, սատիճանաբար բարձրացրին նրանց:

Ափին մնացածները հրաժեշտի նշաններ եյին անում: Ջրի վրա սավանանակները դեպի արևելք եյին գնում: Ող բարձրանալով, կուռնիկների փոքրիկ յերամի նման փոխև-

ցին ուղութիւնը: Նրանք վերցրին գիծը դեպի Հյուսիս
— Մոսկովա, իսկ հետո Պետերբուրգ:
Բայց հետո ուղղակի թեքվելու տեղ, սավառնակներից
մեկը փոխեց ուղղութիւնը:

Նա գնում էր դեպի արևմտյան կողմը:

Սկզբում վռչինչ նկատել չէր կարելի,

կոմիսարը տեսնում էր, թե ինչպես մյուս մեքենաներն
իրենցից հեռանում են, թռչում բոլորովին հակառակ կողմը
Նա սկսեց բղավել... Սակայն քամու հուժկու հոսանքը նրա
ձայնը շուրթերից վերցնում էր ու փախցնում...

— Լսի՛ր, փոխի՛ր, հրամայում...

Ողաշուն վռչինչ լսել չէր կարող, նստած էր առաջին
կարինում, իսկ քամին նրա կողմից հոսում էր դեպի հետո:
Կարծես նա գիծը, ուղղութիւնը չի փոխել, կարծես նա չի
գնում դեպի դավաճանութիւնը, այլ այնպես, սովորականի
նման թռչում է... Սակայն ողաշու Սոկոլովն այդ բոպէյին
գիտեր, վոր թռչում է դեպի թշնամին, վոր նա դավաճա-
նում է: Այդ, այո, դավաճանության այդ պահին, նրա դեմքի
հատ—հատ չափիւմ մազերը, կարծես ուղղահայաց զրու-
թիւն էյին ստանում: Նրա ներքին ծնոտն ավելի պինդ էր
կպչում վերինին, աչքերը կուչ էյին դալիս... Նրա մատ-
ները սկսում էյին դողալ և ատամների արանքից ինքն ի-
րեն շշնջում էր «նա չի համարձակվի, թող հազար ատրճա-
նակ ունենա, բայց իր կյանքը ևս թանգ է... Այդ մարդիկ
հերոսներ են մինչև մահվան բոպեն, իսկ յերբ մահը յուր
յերախն է բաց անում նրանց կուլ տալու համար, նրանք
գերադասում են գերի լինելը... Գիտեմ, զազանները, նույնիսկ
գիշատիչ, սոսկալի զազանները մինչև մահն են սարսափելի...»

Այդ մտքերում նա դիտում էր հեռու հորիզոնը, վորի
հետեւից շուտով պետք է յերևւար ցամաքը... Այնտեղ են
Սոկոլովին հարկավոր մարդիկ, այն տփի մոտ նա կիջնի,
կներկայական ֆրոնտի, այո ֆրոնտի հրամանատարին, կա-
սի վոր բոլշեւիկներից մի մեքենա յ էրբել, իսկ մեքենա-
յի հետ ել գերի... Նա յել թնչ գերի, ևսկադրիլիայի ամե-
նամեծին, ղեկավարին, կոմիսարին...

Մինչդեռ այդ պահին կոմիսարը ձեռքը տարավ դեպի
կողքից կախած ատրճանակը: Նրա փոքրիկ, խոհուն աչքերն
ասես ցանկանում էյի խոռոչներից դուրս գալ: Նա ցանկա-

ցամ կարինում կանդնել, ձեռքով խփել Սոկոլովին, վոր-
պեսպի նա դեպի յետ նայի: Գոտիները, վորով նա կապկըպ-
վել էր, խանդարում էյին, չէյին թողնում հասակով մեկ
կանդնի և ձեռքը մեկնի ողջույն: Ձեռքի ճարպիկ շարժու-
մով նա աղաւակեց գոտիներից, կանդնեց և ձեռքով հար-
վածելով Սոկոլովի մեջքին կանչեց.

— Տեսնում ես, նրանք վոր կողմ են թռչում...

Սոկոլովը դիտով հովանության նշաններ էր անում: «Ի՞նչ
և դիտով անում» պահ մի մտածեց կոմիսարը և նորից ձեռ-
քով խփեց:

— Ո՛ւր ես թռչում...

Սոկոլովը մատով ցույց տվեց արևմտյան կողմը:

Կոմիսարը հանեց ատրճանակը, ցույց տալով նրան
բղավեց.

— Տեսնեմ էս, փոխիր ուղղությունդ:

— Ի՞նչ կա վոր, այն ժամանակ... բայց չեք, չեք հա-
մարձակվի... Ձե՛ վոր դուք էլ ինձ հետ եք:— այս ասելով
Սոկոլովը ցույց տվեց սավառնակի տակը գտնվող Սև ծովի
խաղաղ դեմքը: Ներքևում ջուրը հայելու նման փայլում էր
արշալույսի շողերի տակ: Վերելից թվում էր թե մեկը դի-
տավորյալ կերպով աղակու համատարած շերտեր և փոկը:
Արշալույսի շողերը թափանցելով հատակ ողը, խրվում էյին
այդ շերտերում... Յերբ մարդ սովորաբար նայում և առա-
ջնովա մաքուր այդ ողին, նրա մեջ ցանկություն և առա-
ջնում ծծել այն: Ծծել, ինչպես մանուկն և ծծում մոր
կենսաբար կաթը: Այնտեղ ափում, վորտեղից քիչ առաջ
եսկազրիխան ող բարձրացավ, հակա բարժան յերխայի
խաղալիքի նման ճոճվում էր, ճոճվում... Ափում մնացած-
ները գույնդույն հատիկների նման շարժվում էյին զանա-
զան կողմեր:

Վերելից, ողից թվում էր թե և՛ այդ կուպրած բարժան,
և՛ այդ մարդիկ, միշտ էլ պեսք և մեան իրենց տեղում...
կարող են մարդիկ փոխել իրենց տեղը, քայլել ուրիշ տեղ,
մինչդեռ սև բարժան այնքան հանդիստ էր ճոճվում...

Ի՞նչ և կատարվում յերկրի վրա, ինչ գեղեցկություն
ունի ներքևում գտնվող ծովը, դրա մասին կոմիսարը չեր
կարող մտածել: Նրան նույնիսկ չեր հետաքրքրում իր դիր-

քը — այն բարձրութիւնը վորի վրա նա գտնուում էր։ Նա տեսնում էր միայն առաջին կարիւնում նստած ողաշուշին։ Նրա դիւտում մեխով էր միայն և միայն մի միտք — այն, վոր անջատվել են Կազարիլիայից և թռչում են բոլորովին այլ կողմ... Թռչում են թշնամու կողմը։

Ել համբերութիւն չկա։ Նա նորից նայեց սավառնակների յերամբին, վորոնք ամեն բոլե հեռանում էին իրենցից, հեռանում... Ա՛խ, յեթե ինքն իմանար սավառնակ վարելը, այդ սրիկային ինչպէս կվոճնացներ ավոււմ։ Իր սեփական ձեռքով զեպլի նրա սիրտը կուղղեր ատրճանակի փողը, բաց կթողներ բոլոր յոթ փամփուշտը... Հիմա, այ... նրա մտքով պահ մի անցավ կնոջ պատկերը, յերեխաների հասակը... Տղաներից ամենափոքրը, վորը ձմեռը կոշիկներ չուհնալու համար անից դուրս չեր գնում, իսկ արտաքնոց զնալիս բորիկ վառքերով վազում էր ձյունի վրայով։ Չէ՛ վոր այդ փոքրը դրսից տուն վազելուց հետո լալիս էր, մինչև սառած վառքերի ցավը չանցնի։ Նրա մանկական աչքերից հոսում էր ամենա անկեղծ արցունքը, թրջում նրա անդուխ դեմքը։ Յեւ միշտ, յերբ հայրը տանն էր լինում, նա հաղիվ սովորած բռնեղով, մանկական առողանությամբ հարցնում էր.

— Հայլիկ, ի՞նչ է՞լը ես, ինձ համալ կոսիկներ գնելու...

Ապրում է արդյոք այդ փոքրը։ Նորից նրա փոքրիկ վառքերը մըսում են, սառչում... Ի հարկե, ապա ո՞վ կարող էր նրա համար կոշիկներ գնել... Հիշողութիւնով արբած նա նորից ձեռքը բարձրացրեց։ Այս անգամ նրա ձեռքում բռնած կար սև ատրճանակը։ Նա կանգնած էր, նայեց զեպլի ծովը, վորն այնքան անսահման էր թվում... Նայեց հեռացող սավառնակներին...

Գամին խելադար ճնշումով ստիպում էր նրան նստել, բայց կոմիսարը մի ձեռքով բռնել էր կարինի ծայրից։ Գամին սպառնում էր պոկել նրան, դուրս շարտել... Կոմիսարը կորացավ մեջքից և աջ ձեռքը թափով իջնցնելով Սոկոլովի գլխին հրամայեց.

— Սրիկա, այ դեպի այն կողմ թռիր...

Սոկոլովը գաղանացավ։ Նստած լինելով առաջին կարիւնում, նա վո՛չ մի հնարավորութիւն չուներ կոմիսարի հար-

վածին հարվածով պատասխանելու: Նա ինչ վոր բացասու-
կան նշաններ եր անում:

— Շան նման կսպանեմ...

Կոմիսարը դեռ հույսը չէր կորցրել, Նրան թվում էր,
վոր Սոկոլովը կենթարկվի ատրճանակի ուժին: Մինչդեռ
Սոկոլովը նայելով կոմիսարին միայն յարում էր «Ձի հա-
մարձակվի, իր կյանքն իր համար նույնպես թանգ ե»...
Նրա գլխում մի միտք ծագեց՝ ողում ողակ կազմել ողում—
վորի ժամանակ կոմիսարը ծովը կզլորվի: Յեվ վայրկյանա-
պես նա ավելացրեց դադի քանակը, սավառնակի «քիթն»
իջեցրեց, վորպեսզի պտտվելու համար արագություն
ստանա...

Այնուամենայնսակայն նայելով «խելագար» սավառնա-
կին չեյին կարողանում հասկանալ այն, ինչ այդ բոլեյին
կատարվում էր սավառնակի վրա: Յեվ եսկազրիլիայից ան-
ջատվելը, ե՛ աննորմալ ընթացքը հանելուկային մի բան էր:
Բոլորը գլուխները դեպի վեր էյին բարձրացել և գիտում
էյին սավառնակի խելագար ընթացքը: Ի՞նչու այդ մեքե-
նան անջատվեց մնացածներից: Ի՞նչու նա թռչում է ան-
զամալուծ յեղած թռչունի նման: Վոչ վոր այս հարցերին պա-
տասխանել չէր կարող: Նրանք միայն հանդիսատեսներ էյին
և յեթե հասկանային ել, վոչ մի կերպ ոգնել չեյին կարող:
Ի՞նչպես ոգնել: Կրակել զավաճան ողաշուր վրա, բայց չե՛
վոր նույն մեքենայի վրա նստած էր իրենց բոլորին սիրելի
կոմիսարը: Սպանեն ողաշույին, բայց չե՛ վոր կոմիսարը
մեքենան վարել չգիտե: Յեվ նրանք յերկուսով պետք է գլոր-
վեյին Սև ծովի անդունդը: Յենթադրենք, նրանք կարող են
կրակել, բայց չե՛ վոր մեքենան այնքան ել ցածր չի: Տվյալ
դեպքում միայն լավագույն հրացանաձգի գնդակը կարող էր
նպատակին հասնել:

Այո, այն ինչ կատարվում էր ողում, գետնի վրա նույն
պահին հասկանալ չեյին կարող: Նրանք տեսան թե ինչպես
մեքենան քիթն իջեցրած արագություն է ձևք բերում:
Ահա նա, մեջքից ասես կորացավ, քիթը վեր բարձրացնելով
գնաց պտտվելու: Հենց ճիշտ այն պահին, յերբ մեքենան
յերեսնիվայր գրության մեջ էր, հետևի կարինից ինչ վոր
բան ցած գլորվեց:

Մասուռը պատեց ամենքին:

Ափում կանգնածներից յերկու հոգի փոքրիկ նավակ նստելով, սլացան այն կողմ: Բայց սա ինչ ե: Մովի ջուրը պատուից, ասես մեկն այդ համատարած հայելուն զօրեղ մի բռունցքով հարվածեց: Գոյացավ ջրի հսկա ձագար, վերացավ այն, բայց սա ինչ ե, այն ինչ մնաց ջրի յերեսին: Նավակի վրա նստածները լարելով բոլոր ուժերը, հասան ընկած տեղը, ջրի վրա լողում եր կաշիից պատրաստած փոքրիկ մի բարձ, վորին ողաշունները չվելու, կամ մեծ թռիչքների ժամանակ տակներն եյին դնում... Ուրիշ վոշիւնչ այստեղ չկար: Միայն բարձի շուրջը ջրի ողակներ եյին դոյանում և այնպես ել ողակաձև հեռանում: Նավակի վրա նստածները վերև նայեցին:

Կոմիսարը հասկանալով ողաշույի հրեշավոր միտքը, իսկույն և հետ վտանները գցել եր կարինի միջից կապած թռկի ողակը, իսկ յերկու ձեռքով, վորոնց մեկի մեջ ամուր բռնած ուներ ատրճանակը, պինդ, կպել կարինից: Յերբ մեքենան գլխիվայր դրությունից դուրս յեկավ, նա նորից կորացավ մեջքից և նորից ամուր հարվածելով ողաշույին, կանչեց.

— Տես, վերջին բոպեներդ ես ապրում, փոխիր ուղղությունդ...

Այդ պահին ութ սավառնակները, վոր վերցրել եյին դիժը գեպի հյուսիս, հետ դառնալով պտտվում եյին կոմիսարի շուրջը: Ինչպես յերկուրում եր նրանք նպատակ եյին դրել խանգարել ողաշու Սոկոլովի ընթացքը: Նրանք նույնպես գուրկ եյին կրակելու հնարավորությունից: Եսկադրիլիայի պետը մի զարկով կջախջախեր Սոկոլովի գլուխը, բայց ինչպես անի, չե վոր իր լավագույն ընկերը գտնվում ե նրա մոտ:

Ողաշու Սոկոլովը ցանկանում եր նորից պտույտ գործել, բայց այդ պահին կոմիսարը հարվածելու փոխարին ատրճանակի փողն ուղղեց ողաշույի ծոճրակին: Յեվ կոկորդով մեկ կանչեց.

— Չեմ թողնի, սրիկա, չեմ թողնի...

Յերբ ողաշուն սավառնակի քիթը նորից իջեցրեց, կոմիսարը նայելով ընկերներին, վորոնք մի քանի տասնյակ մետրի վրա շորս կողմ շրջում են, ցուցամատն ատրճանակի ձգանին աստիճանաբար հպեց: Մի քանի բոպեյից հետո

ողաչուն գլուխը գրեց կրօքին: Մեքենան շանթանարված
թռչունի նման վահանածն ուղղվեց դեպի ծովը:

Կրակոցից հետո, շարժիչի աղմուկի միջից լավում եր:
— Ձեմ թողնի, չեմ թողնի...

Այդ սչեմ թողնին» լավում եր մինչև ջրի մակերեվույթը:
Սավառնակը հսկա ուսմբի նման խփեց ծովի մակերեվույ-
թին: Ջրի ներմակ շեղանքը ծառս յեղած ցրվեցին չորս
կողմ:

Իննից մնացած ութ սավառնակները նորից փոխեցին
ուղղութիւնը, խորտակման ուղղութիւնամբ ոգում հրաժեշտի
շրջան գծեցին և նորից վերցրին— գիծը դեպի հյուսիս:

Վորտիլովորազ Բազու

1935 թ.

Թ Շ Ն Ա Մ Ի Ն Ե Ր Ը

Փոքրիկ սենյակի դուռը բացվեց. յերիտասարդ մի կին գլուխը հանելով հարցրեց.

—Ո՞վ ե.

Նրա ձայնը թարմ էր, ինչպես 18 տարեկան աղջկա ձայն: Աչքերն ասես ուռել էին յերկար քնից: Այդ դրու-
թյամբ նույնիսկ նա գեղեցիկ էր—գրավիչ: Յերկար մազերն անկանոն թափվել էին թե կիսաբաց կրծքի և թե ուսերի վրա: Ընդմեջ թափանցիկ ներքնահագուստի տակից յերե-
վում էր նրա թարմ լիքը կուրծքը, մարմարե մարմինը: Դեռ դուռը բանալիս նա ձեռքով տրորում էր աչքերը և բոտ սո-
վորուկթյան չեր կասկածում, վոր դռան հետևում ուրիշ մարդ կարող է լինել: Բանալուց հետո յերիտասարդ կինը հանկարծակի յեկած, դուռն ամուր թափով հետ փակեց: Դրա հետ միասին այնպիսի մի ճիշ արձակեց, վոր յերիտա-
սարդ հյուրն ստիպված էր շրջվել:

— Ա՛խ, սատանան տանի, Սաշա, սպասիր, յես մերկ եմ — դռան հետևից կանչեց յերիտասարդ կինը: Այդ ձայ-
նին հետևեց սովորական այն շրշյունը, վոր լսվում է հազ-
նվելու ժամանակ:

Յերիտասարդը, վորը հագին ուներ սազմական սպաշուշի հագուստ, շրջվելով սկսեց պատերին նայել:

—Յես տեսա, վոր մերկ ես, հագնվիր խնդրեմ—պատաս-
խանեց նա և շարունակեց մոխրագույն պատերին նայել: «Յես տեսա»-ի մեջ նա կարծես առանձին մի շեշտ էր դը-
նում:

Դռան հետևից այլևս վոչ մի ձայն չեր լսվում: Մի քա-
նի բոպեյից հետո յերիտասարդ կինը դուռը բանալով, մե-
ղավորի ժպիտը դեմքին հյուրին ներս հրավիրեց.

—Մոզրեմ:

Հյուրը ներս մտնելով, հետախուզի նման աչքերը ման
ածեց փոքրիկ սենյակում և բատ յերևվույթին վոչինչ կա-
րելովը հտեսնելով, մտեցավ հայելուն:

— Զափազանց շատ ես քնում, ժենյա, իսկ Քւր և Վալո-
դիան,

ժենյան մահճակալը կարգի բերելով նույն ժպիտը դեմ-
քին պատասխանում էր յերիտասարդի— Սաշայի հարցերին:
Նա մերթ ընդ մերթ ձեռքի գործը թողնելով, նայում էր
Սաշային և նորից շարունակում այն: Նրանց խոսակցու-
թյունը վերաբերվում էր առորյա խնդիրներին: Բովանդա-
կությամբ հետաքրքիր չէր, վորովհետև քաղաքից հեռու
այս շենում (պատյուկայում) Սաշան շատ ծանոթներ հու-
ներ, իսկ Վալոդիայի մոտ, վորի կնոջ հետ հիմա խոսում
էր, շատ հաճախ էր լինում: Թերևս դա յեր պատճառը, վոր
խոսակցությունն ընթանում էր դանդաղաճոս գետի նման:
ժենյան հարցրեց Սաշայի գործի չդնալու մասին, իսկ Սա-
շան յերեկվա անց ու դարձի մասին: Յերկուսն էլ միմյանց
պատասխանեցին և թվում էր թե, հյուրը ձանձրույթից
պետք և վեր կենա ու գնա: Սակայն թե, հյուրը և թե
տանտիրուհին իրենց մեջ մի բան ունեյին, վորին յերկուսն
էլ սպասում էյին: Իս յեր պատճառը, վոր ժենյան կանա-
ցի խորամանկ աչքերը դադաղադղի պտտեցնում էր հյուրի
ամեն մի շարժվածքի շուրջը, ցանկանալով իմանալ նրա ամեն
մի ժեստի իմաստը: Ի հարկե այդ բոպեյին նրանք
միմյանց չեյին հասկանում: Այն, ինչի մասին մտածում էր
յերիտասարդ տանտիրուհին, թերևս Սաշայի համար մինչև
դերեզման մնար անկարելի և անհասկանալի մի բան: Ժե-
նյան գուցե և ընդհանրապես կարողանում էր թափանցել
յերիտասարդի ներքինը, սակայն այդ պահին նա դիմաց-
նին չէր հասկանում:

Նրանց լուրթյունն աստիճանաբար փոխվեց, տեղի տա-
լով յերկուսի համար զափազանց հետաքրքիր կրքոտ խոսակ-
ցության:

Սաշան իր ընկերոջ Վալոդիայի մոտ գալիս էր այն
նկատառումով, վորպեսզի հանդիպի Վալոդիայի քրոջը— Նի-
նային: Այսոր նույն նպատակով յեկել էր, սակայն վոչ սո-
վորական ժամին, յերը ընկերը նույնպես տանն էր լինում,
այլ տուսվոտյան: Նրան թվում էր թե, Նինան անա ուր
վոր է, պետք և ներս մտնի և միասին գնան դրոսնելու:

(Սաշան ձախ թևի բուխ մատը վիրավորել էր և դրա պատճառով թռիչքներին չէր գնում)։ Սպասողական դրուժյունից դուրս գալու և անհարմար լուծթյունը խզելու համար, Սաշան նորից ասաց այն, ինչ ասել էր մի քանի բույս առաջ։

— Ժամը 10-ն է, իսկ դու նոր ես զարթնում, թագուհու նման ես ապրում։

Ժենյան նորից բազմիմաստ ժպտաց, միաժամանակ թևերը լայն ծավալելով։

— Յերեկ ուշ ենք քնել, Նինային ճանապարհեցինք, մինչև քաղաքից տուն կհասնելինք, արդեն ուշ եր։

Սաշան ասես անգիտակցաբար ասեղների վրա յեր նըստել, տեղից վեր թռավ և գնաց դեպի Ժենյան։

— Ո՛ւր գնաց Նինան։

Ժենյան վորպեսզի ազատվի Սաշայի տարված հայացքից, տեղից վեր կենալով ասաց.

— Սպասիր, թեյ տաքացնեմ, բոլորը կպատմեմ...

— Վո՛չ, հիմա պատմի, — այս ասելով Սաշան բռնեց Ժենյայի թևը, թույլ չտալով, վորպեսզի նա տեղից շարժվի։

— Դու դեռ չդիտե՞ս։ Մոսկվա գնաց, ռայստեղ, ասում ես, ձանձրույթից կմեռնեմ, բացի դրանից վոչինչ չես սովորի...»

— Մոսկվա՞մ, մեքենայորեն կրկնեց Սաշան — դա՛ն, իսկ ինձ դրա մասին վոչինչ չի ասել...

Նրանք յերկուսով նստեցին։ Այս անգամ միմյանցից այնքան մոտիկ, վոր Սաշան զգում էր խոսակցից վիշոզ անուշ ոծանելիքի հոտը։ Նա ուժեղ, թարմ յերիտասարդ էր, վորի համար բառի բուն իմաստով ամուսնական կյանքն շատ խորհրդավոր մի բան էր թվում։ Այդ կյանքի բխող գիտական կողմը նրան հայտնի չէր, այնուամենայնիվ այդ հարցում նա ուրիշ կարեւոր բաներ էր վորոճում։ Բացի դրանից, նա յերիտասարդուժյան այն հասակն էր ապրում, վորին կանացի մերկ թեփն իսկ ընդունակ էր զուղուել...

— Իսկ դու կարծում ես մեզ հետ բացսիրտ ե՞ր — Ժենյան ավելի կորացավ, ասես, զաղտնիք էր ասում — նա իրեն մեծ խղճաների տեր մարդ էր հաշվում... Նրան դուր չէր գալիս մեր շրջապատը, վորովհետև այստեղ Ֆոքստրոտ, ռուժբա, վայլս, տանգո պարելու հնարավորութուն չկա։ Ա՛յ, դու տեսնե՞իր թե ինչպես յերբ զրականության, յերաժշտության և պարերի մասին խոսք էր լինում, նա իրեն ամենագետ էր համարում։ Մի որ նույնիսկ ասում է՝

տողաշունները հերտսներ են— դրա համար նրանց սիրում եմ, սակայն բանք լուրջ խնդիրների մասին մտածելու ընդունակութուն չունեն... դրա համար նրանց հետ դժվար ե ժամանակ անց կացնել... բոլորն էլ, ասում ե, — ինձ նայում են վորպես կնոջ, զգովելի չե...»:

Մաշան խոսակցուհու վերջին բառերից գլուխը քարշ եր զցել ու յերկու ձեռքով բռնելու նա դեռ չեր կարողացել վորոշել՝ յերազ ե այդ, թե՛ իրակառնութուն, ի՞նչու նինան զնայու մասին իր հետ դեթ մի անգամ չխոսեց: Պահ մի նա կարծեց թե այս բոլորը մտածված խոսակցութունն է: Այս բոլորի մեջ մեղավոր ե Վալուդյան, — մի քիչ հետո մտածում եր— նա չի ցանկացել վորոյ սղի քույրը մնա այս բնութ՞ անկյունում: Նա չե քրոջ մեկնելու պատճառը...»: Յեղ մի-թե՛ Վալուդյան կարծել և թե Մաշան քրոջ հետ հետին մըտքերով և բարեկամանում: Միթե նա չեր նկատում այն անկեղծ բարեկամութունը, վոր ստեղծվում եր իր և նինայի միջև: Վնչ, վնչ, այստեղ ուրիշ, Վալուդյայից կախված ուրիշ բան կա, վորն ըստ յերեզույթին միշտ էլ իրենից թազցրել են:

Քաղաքից կարված անապատի մեջ, այս մի քանի տներում միակ կինը նինան եր, վորի հետ անց եր կացնում իր ազատ լողնները: Հիմա նինան չկա և յերեզի ընդ միշտ նրան չի տեսնի: Մաշան այլևս չեր խոսում, նա չեր կարող հասկանալ այն ամենը, ինչ կատարվել եր:

Փենյան թափանցում եր Մաշայի— կոստյուկովի ապրումների խորքը: Նրա կանացի աչքերը կարողանում եյին թափանցել մարդկային հոգու խորքը, դիտել, հասկանալ այն ապրումները, վորոնք այս կամ այն պատճառով չեն արտահայտվում:

«Յեա վրեժ խնդիր կլինեմ» — մտածում եր Մաշան: Այդ բողոքին փենյան կիսամերկ թեը Մաշայի վզով պատ բերելով, ասաց.

— Մի փքվի, տխուր չի լինի...

Յերիտասարդն առաջին անգամն եր տեսնում կնոջ, վորն իրեն այդքան մոտ նստած գուրգուրի: Կանացի ջերմութունն էլեքտրականության նման հոսեց Մաշայի ամբողջ մարմնով: Նույնիսկ նինայի հետ այդպիսի գուրալի զգացմունքներ չի ունեցել... նա գլուխը բարձրացրեց և նրանց հայացքնե-

ըը միմյանց հանդիպեցին: Սաշան կարծես առաջին անգամն էր զգում, վոր իր ընկերոջ կի՛նն այդքան թարմ է, փափուկ և յերիտասարդ: Նա մինչ այդ չէր նկատել ժենյայի գեղեցկութունը: Գուցե այդ բոլորը ծածկված է յեղել Նինայի ներկայութեամբ և գեղեցկութեամբ: Նա զգում էր, վոր ժենյայի թևից յեկող տաք հոսանքից բոլոր մկանները ձգվում են: Սակայն այս բոլորն յերազ է՛, թե իրականութեամբ:

Լուս, առանց վորև է խոսք ասելու թևերը լայն տարածելով պատ բերեց ժենյայի մարմնով: Կոստյուկովն այսպիսի քաղցր բողբոջներ վայելելու հնարավորութեանից զուրկ է յեղել, իսկ առնական ուժը տարիների ընթացքում կուտակվել է նրա մկաններում:

— Լսիր, Սաշա, դու գժվել ես...

Իմամդրելով բողբոջում էր ժենյան: Սաշան ճիշտ վոր գժվել էր: Այդ պահին նա մոռացել էր, վոր զրկինը յուր լավագույն ընկերոջ կի՛նն է: Նա մոռացել էր, վոր իր բոլոր զգացմունքները կապված էյին Նինայի հետ, վորը յերեկ միայն ճանապարհվեց: Ժենյան բոլոր ուժով ցանկանում էր ազատվել «խելագար» հյուրի գրկից, սակայն նա բաց չէր թողնում: Ի վերջո գազազված, բուժ մատնով ամուր ճգմեց Սաշայի քիթը: Սաշան ստիպված բաց թողեց զրկինը և չգիտեր ինչ անի: Կարմրած կի՛նը զրկից ազատվելով մի քանի քայլ հետ-հետ գնալով, ցուցամատով դուռը ցույց տալով, հրամայեց.

— Դուրս:

Հյուրն ասես ապուշ էր դարձել:

— Դուրս—նորից զայրութով կրկնեց ժենյան—դուրս, առանց դանդաղելու...

— Եդ ի՛նձ ես դուրս վ՛նդում—ապշած հարցրեց Սաշան:

— Այո՛, այո, ա՛հա դուռը, դուրս ասում եմ թե չե... ավելի վատ կլինի...

— Ժեն...

— Վոչ մի ժենյա, դուրս, ասում եմ...

Լուսթյունը վորպես գիշերային թևավոր մուկ նստեց սենյակում: Սաշան տեղից բարձրանալով վերցրեց գլխարկն

ու շինելը, առանց մի խոսք սակաւ դուրս յեկա՞մ: Հենց
այն բողեջին, յերբ հյուրը դռան հետեմն եր, ժենյան ժըպ-
տաց, մազերը կարդի բերելով ակունջ դրեց դնացողի քայ-
լերի ձայնին: Երբ Կոստյուկովը արդեն ներքևի հարկումն
եր, ժենյան շտապ դուռը բանալով կանչեց նրա հետեմից.

— Սաշա... Սաշա...

Կոստյուկովը կարող եր չպատասխանել, սակայն նրա
դիտում հանկարծակի մի միտք ծագեց. «ինչ ե ուղում
նա...»

— Լսիր Սաշա, առանց նրան ել տխուր չի լինի, դու մի
մտածիր...

Երբիտաստորդը պա՛մ մի մնաց կանգնած: Նա ցանկանում
եր նորից վեր բարձրանալ: Վտաքն արդեն դրել եր առաջին
աստիճանին, յերբ վերեմից լսեց հրամայող ձայնը:

— Նա, նա— ժենյայի ցուցամատը դուռն եր ցույց տա-
լիս: Նա ցարացած մնացել եր կանգնած տեղում: «Արի ու
հասակացի այսպիսի կանանց», ինքն իրեն ասաց նա ե դուրս
յեկա՞մ փոզոց: Ժենյան լիաթօք ծիծաղելով դուռն իր հե-
տեից փակեց...

* * *

Սաշա Կոստյուկովը ժենյայի մոտ գնալու որից շշմածի
նման եր շրջում: Ժենյայի յերկվությունը յերիտաստորդի
դիտում սեպի նման ցցվել եր: Վերջերս նա խուսափում
եր Վալոդյային հանդիպելուց, կարծելով, վոր իր ստոր
վերաբերմունքի մոտին նա արդեն դիտե: Լավ եր, հազար
անգամ լավ, վոր վերաձորված մատի լավանալու պրոցե-
սը ձգձգվում եր: Ուրիշ կերպ ամեն որ նա պետք ե հան-
դիպեր Վալոդյային, տաներ նրա ծանր, ճնշող հայացքը:
Ե՛հ, անտանելի յե այդ բոլորը:

Սակայն մինչ այդ պետք ե ժենյայից իմանալ, մասել ե
նա: Նրա մոտ գնալն ավելի հեշտ եր, քան՝ Վալոդյայի աչ-
քին յերեալը: Պետք ե գնալ ժենյայի մոտ, ուրիշ յեթ
չկա:

Սաշայի դիտում այս մաքերը շուրջպար եյին բռնել:
Ահա ինչքան ժամանակ ե, բացի սանբաժնից ուրիշ տեղ չեր

զնուամ: Նա խուսափում էր ծանոթներին: Նրանց հայացքներին մեջ ինչ վոր հետախուզող, զննող բան էր տեսնում: Նրան թվում էր թե, բոլորն էլ միաբերան ասում են՝ «կեղտոտ գործ ես արել...»:

«Վոչ, վոչ, պետք է զնալ ժենյայի մոտ, առել, վոր ինքը, Սաշա հոստյուկովը մնում է նույն հին բարեկամը: Վոչինչ չի փոխվել, ամեն ինչ նույնն է... Այս մտքերով ծանրաբեռնված, նա չնկատեց թե ինչպես տնից դուրս յեկավ:

Նոր, թարմ ձյունը նրա վտտքերի տակ խշխշում էր: Անցորդների դեմքին նա չէր նայում: Ձյան ձայնն ասես ասում էր «շտապիր, հիմա ժենյան քեզ է սպասում...»:

Դուցե դա յեր պատճառը, վոր նա քայլում էր արագ: Յերը նա բարձրանում էր իրեն շատ լավ ծանոթ սանդուխքներով, նրա սիրտն այլ կերպ էր խփում: Ասես վերահաս ինչ վոր մի վտանգ էր սպառնում:

Անլսելի ձայնով նա ձեծեց դուռը:

— Ա՛, Սաշա... եդ ի՞նչ քամին քեզ բերեց...

Ժենյայի ձայնը նույնն էր: Նրա հագի վերնազգեստը հիմա կապույտ նախշերով չթից էր: Թեև նա առաջվա նրման մերկ էին:

— Դու, ի՞նչ է, մեզնից խռովել մա, քո Նինան զնաց թե չե, էլ մեզ մոտ չես գալիս...

Սաշան չգիտեր ինչ ասի: Նա ուրիշ հանդիպման էր ըսպասում: Դրա պատճառով էլ նրա սիրտը սովորականից տարբեր էր աշխատում: Նա պատրաստ էր աղաչելու, խընդրելու, վարպեսզի ժենյան ների, մինչդեռ... Ո՛ր, դժվար է, դժվար է մարդկանց հասկանալ: Մի դուցե ժենյան կեղծում է, կամ՝ ծաղրում: Սաշան գրանից վոչինչ չէր հասկանում:

— Վոչ, վոչ այստեղ ուրիշ բան կա:

— Նու պատասխանիր, ի՞նչու ես լուում:

— Ի՞նչ պատասխանեմ:

— Ե՛ի Սաշա, Սաշա, բանից դուրս է գալիս, վոր դու դեռ շատ յերիտասարդ ես, և յերեխայի նման կարող ես խռովել...

Այս ասելով ժենյան իր թեր ապտերեց Սաշայի վզով։ Այդ վերաբերմունքով նա կարծես փաղաքշում եր մի պատանու, վորը դժբախտ է, վորը կյանքում անհաջողություններից բացի վոչինչ չի ունեցել։ Հայտնի է կեքտրահան հոսանքը նորից իր ամբողջ գորությամբ անցավ Սաշայի մարմնով։ Նորից նրա կանացի բուրմունքը Սաշայի որդանիգմի, աշխատանքի ընթացքը փոխեց։ «Սատանան տանի, ի՞նչու ժենյան այդպես է վարվում», մտածում եր նա և նրա բոլոր մկանունքները կծկվում էին...

ժենյան զեպի Սաշա կուսովուկովը՝ կուացավ։ Նրանց զեմքերն այնքան մոտ էին, վոր թվում եր թե միմյանց բերնից են շնչում... Այդ գրությամբ ասես ժենյան հրաժիրում եր յերիտասարդին համբուրել իր թարմ թշերը։ Սակայն Սաշան դրա համար չեր յեկել։ Նա յեկել եր ներողություն խնդրելու։

— Լսիր ժենյան, անցյալ անգամ ի՞նչու ինձ դուրս վոըն զեցիր։

— Համ, համ, համ, ո՛յ, ծիծաղելի հարց ես տալիս։ Ի՞նչու դուրս վոնզեցի՞ք

— Այո, այո...

— Վորպեսզի ուրախ լինի, համ, համ, համ...

— Այ քեզ բան, դրա մեջ ի՞նչ ուրախություն ես տեսնում։

— Համ, համ, համ... ժենյան խեղդվում եր ծիծաղից—դու բողբում էիր, վոր տխուր կլինի։

Այս ասելով նա Սաշայի գլուխը հպեց իր կրծքին։ Նրա կուրծքը փափուկ եր և տաք։

— Յես քեզ սասցի, վոր քեզ համար տխուր չի լինի...

— Կետո նա նայեց մի այնպիսի հայացքով, վոր նշանակում եր՝ «միթե՞ չես հասկանում»։

Այդ հայացքը թաղվեց Սաշայի գրկում։

Սաշան ամուր սեղմեց նրան և սկսեց համբուրել այտերը։ Նրանք յերկուսով նստեցին մահճակալի վրա։ Սաշան բաց արեց նրա մարմարի կուրծքը և սկսեց համբուրել։

Հենց այդ պահին սլատահեց այն, ինչի մասին յերբեք չեր մտածում վոչ ժենյան, և վոչ էլ Սաշան։ Վոլողյան — ժենյայի ամուսինը ներս մտնելով, մնացել եր քարացած։

— Ա՛ — լսվեց ահանջ ծակող կանացի ձվոցը։

— Ինձ թվում էր թե, դուռը պետք է փակեյիք:

Այս խոսքը կացինի նման հարվածեց նրանց յերկուսին
եւ:

Ժենյան կրկնակի ծվոցով վեր թռալ տեղից գրկեց ամուսնուն, կարծելով վոր նա ատրճանակը պատյանից պետք է հանի:

— Ահա... սաստիկ, զայրութի շեշտը դեմքին բզավեց Վալոդիան— անա դուռը:

— Բայց մենք վոչինչ...— կմկմաց Մաշան:

— Սրիկա:

— Վալոդյա... Վալոդյա... — կրկնում էր ժենյան և յերևի ինքն եւ չեր հասկանում ինչի համար:

Վալոդյան նայեց կնոջ դեմքին, հետո թքեց:

— Թո՛ւն, անգործությունից սրիկայություն ես անումս: Յե՛վ ինքը ևս տնից դուրս յեկավ:

Վալոդյան գնաց իր ընկերներից մեկի մոտ, վորպեսզի չմնա այն չորս պատերի մեջ ուր այդ դեպքը պատահեց:

Այդ դեպքից հետո յերկու ընկերների մեջ բարեկամական կապը վերացավ: Նրանք խուսափում էյին միմյանց հանդիպելուց: Չնայած վոր միասին էյին աշխատում, միմյանց հետ խոսում էյին շատ ծայրահեղ դեպքում, այն եւ յերբորդ մարդու ներկայությամբ: Թվում էր, վոր նրանք այնպիսի թշնամիներ են, վորոնց մտանցնելը բոլորովին դժվար է և յեթե հարմար մի դեպք լինի, միմյանց կվոչընչացնեն: Նրանց թշնամության մասին գիտեր միայն մի մարդ, Վալոդյայի ընկեր Կոստյան, վորին նա պատմել էր: Ուրիշ վոչ վոք չգիտեր:

Իսկ Կոստյան պատմությունը լսելուց հետո խորհուրդ էր տվել. — Դա նրանից է, վոր ժենյան չի աշխատում, նրան մի գործի դիր:

* * *

Ջոկատում նոր մեքենա էյին ստացել: Հարկավոր էր մեքենայի վորակն ողում ստուգել: Ջոկատի հրամանատարն այդ աշխատանքը հանձնարարեց Կոստյուկովին և Վալոդյային: Սրանք յերկուսով պետք է թոչեյին— մեկը մեքենան պետք է վարեր, իսկ մյուսը շայեր:

Այդպես է ստուգվում մեքենայի վորակի ողում:

Կոստյան, վոր գիտեր յերկու ընկերներին մեջ պատահած

դեպքի մասին, ինքն իրեն ասաց. «անպատճառ մի բան
կապատահի. դրա մասին բարձր հայտարարել նա իրավունք
չունի. դրանով նա խայտառակ կաներ յուր ընկերներին,
Ջոկատի հրամանատարը վոչինչ չգիտեր և առանց հետին
նպատակների այդ աշխատանքը հանձնեց նրանց:

Ակրոզդրոմում ցուրտ էր: Ջյան գույնը կորչում էր հո-
րիզոնի մոտ, ուր կապույտ յերկինքը միանում էր յերկրի
հետ: Հեռվում գործարանների ծուխը սյոււնների նման
բարձրանում էր դեպի լազուր յերկինքը:

Բոլոր մեքենաների անիվները փոխել էյին սահնակնե-
րով: Յերբ մեքենան նստում էր, նրա անիվները տակից
ձյունի մի քանի կտորներ ցեխի նման ցրիվ՝ էյին տալիս
չորս կողմ և մեքենան գնանով սողում էր...

Վալոդյան և Սաշան մտեցան նոր մեքենային: Առաջի-
նը նստեց առաջին խցիկում, իսկ յերկրորդը՝ յերկրորդում:

Յերբ յերկուսով նստած պատրաստ էյին թռչելու, Վա-
լոդյան մեքենայի գազն ավելացրեց: Մեքենան փռնչաց և
սրճը բարձրացնելով առաջ սլացավ...

Մինչ այդ վոչ-վոք չէր նկատել, վոր ստարտում ձյունի
մեջ թաղված էր մի դատարկ տակառ: Տակառը դեռ յե-
րեկվանից էր մնացել. գիշերը քամին մեծ խնամքով այն
ձածկելեր ձյունով: Յերբ ստուգվող մեքենան գետնից ան-
ջատվել էր և կես մետր բարձրության վրա յեր գտնվում,
աջ սահնակը ուժեղ հարվածով ընդհարվեց տակառին:

Ոգաշունները բարձրացան, իսկ գետնի վրա գտնվողները
տեսան, վոր ինքնաթիռի սահնակը վիրավոր թռչունի
փոքրի նման կախ և ընկել:

Կոստյան, վոր նույնպես գետնի վրա յեր գտնվում, շըր-
թունքները կծելով, ինքն իրեն ասաց. «գիտավորյալ կերպով
արեց գետնից սկսվեց...»

Ա՛խ, վորքան սրտառուչ և նայել ողում թռչող վիրա-
վոր ինքնաթիռին: Նման դեպքում, յեթե վոչ մարդիկ, գոնե
մեքենան փշուր-փշուր և դառնում: Դրա պատճառով էլ
գետնի վրա գտնվողներն անհամբեր և տխուր սպասում էյին
վերահաս վտանգին: Կոստյան սարսափում էր այն մտքից
վոր ողում գտնվողներն հարմար առիթ են գտել վրեժ-
խնդիր լինելու:

Թռչողներն կարող են և չնկատել, վոր ինքնաթիռի սահ-
նակը կտորված և, մինչև գետնից նշանով ցույց չտան:

Յերբ նրանք ողում փորձեցին մեքենան, և իջնում ե-
յին, գետնից հասկացրին պատահածի մասին: Արդեն իջ
նող մեքենան նորից խոյացավ դեպի վեր: 800 մետր
բարձրանալով, Վալոդյան ցույց տալով կոտրված վտարը
հարցրեց.

— Ի՞նչ անենք.

— Հարկավոր է նորոգել պատասխանեց Սաշան:

Յերկար դատելու ժամանակ չկար: Վալոդյան նայեց
իր նախկին ընկերոջը, ինքնաթիռի արագութունը նվա-
զեցնելով բղավեց.

— Վերցրու դեկը ձեռքդ, յես դուրս եմ եմ գալիս նորո-
գելու...

Ողում՝ դուրս գալ, թևի վրա կանգնել, կռանալ մեջ-
քից և նորոգել կոտրված վտարը դա հերոսութուն էր (Մա-
նավանդ վոր նրանք իրենց հետ պարաշյուտ չունեյին): Սա-
շան առանց մի խոսք ասելու գլխով համաձայնության
նշան արեց: Վալոդիան դուրս յեկավ, հասակով մեկ մեկն-
վեց թևի վրա և գոռաց.

— Բռնիր պինջակիցս...

Քիչ լռելուց հետո ավելացրեց.

— Պահիր մեքենան, վորպեսզի չտատանվի:

Սաշայից ինքնաթիռը վարելու մեջ վարպետութուն էր
պահանջվում: Նա պետք է մեքենան վարեր նվազ արագու-
թյամբ և այնպես աներ, վորպեսզի չտատանվի:

Վալոդիան կորացավ նայեց կոտրվածքին և մի քիչ բարձ-
րանալով. նստելատեղի կայսից բռնելով ասաց.

— Հսիր, հանիր գոտիդ...

Գետնից բոլորը դիտում էյին յերկու ողաշույլի հերոսու-
թյունը: Միայն Կոստյան լարված, սրտատրոփ սպասում էր.
«ահա մի բան պիտի պատահի, ահա մեկը պետք է ներքև
գլորվի...»: Նա սոսկում էր այն մտքից, վոր յերկու լավ
ողաշուններ, անձնական նեղ հաշիվներից յեղնելով կարող
են վտանգի տակ զնել իրենց և մեքենայի գոյությունը:

Ով էլ լիներ՝ պետք է վոր, սոսկար այդ մտքից: Նա
համառ նայում էր ողում աշխատողների ամեն մի շարժված
քին: Մի բոպե թվաց թե, ահա մեքենան դեկը կորցրած
դեպի յերկիր է գլորվում, սակայն դա միայն թվաց նրան:

Վալուդյան դոտին վերցնելով նորից պառկեց մեքենայ
թևի վրա, կռացավ, նորից լավեց նրա չափազանց լուրջ
ձայնը:

— Պինջակիցս բռնիր:

Կոստյուկովը մի ձեռքով դեկն եր բռնել, իսկ մյուսով
ընկերոջ պինջակից և այնքան ամուր, վոր հինգ մարդ ել
չեր կարող անջատել:

Մեքենան բարձրությունը կորցնում եր:

— Նու, ինչ դառավ հարցրեց Սաշան:

— Սպասիր, անտերը մի քիչ զժվար ե գալիս... այ ես
քո... Հայտնում եր Վալուդյան և աշխատում:

— Նու, բարձրությունը քիչ մնաց, շուտ արա...

— Վերջացնում եմ մի քիչ ել...

— Շուտ արա ել բարձրություն չմնաց:

Վալուդյան կոտրված սահանակը գոտիով կապեց վոտ
քին, և նստելով խցիկում կանչեց.

— Պատրաստ ե, իջնենք:

Մեքենան քիթը քաշացրած զնաց դեպի գետինը:

Գետինն մոտ ինքնաթիռը հավասարեցնելով նրանք նըս-
տեցին «յերևք կետի վրա». դա նստելու ամենալավ ձևն
է: Մեքենան գետնով սողալով կորցրեց արագությունը և
կանգնեց: Յերկու ուղաչունները իրենց կարինկայից դուրս
յեկան և միմյանց նայելով ժպտացին...

Կոստյան վազեց Վալուդիայի մոտ ե հեվալով ասաց:

— Կեցցես դու Վալուդիա, ինձ թվում եր թե դու վրեժ-
խնդիր լինելու համար կոտրեցիր...

— Ի՞նչ վրեժխնդրություն, խենթ ես ինչ ե՛լ ե վոր
մենք մարտական խնդիր եյինք լուծում:

ՀԱՅՐԱԿԱՆ ՍԵՐԸ

Կրտսեր հրամանատարների դպրոցն ավարտելուց հետո, մեզ մի խումբ առույգ յերիտասարգներէս, ուղաշէկեցին Ն. քաղաքի ողային դպրոցը: Մեր խմբից բացի այդտեղ էյին յեկել և ուրիշները:

Մկզբի որերը ծանոթության որեր էյին: Ուրիշ քաղաքներից յեկածները պատմում էյին իրենց տպավորությունները և լսում մեր պատմածները: Վորոհետև բոլորս էլ այս քաղաքում նոր մարդիկ էյինք, ասպա միմյանց մոտենալու, ընկերանալու գործը մի քանի անգամ հեշտանում եր: Բացի դրանից—չե՞ վոր բոլորիս այստեղ գալու նպատակը նույն եր՝ թուշել սովորել, ողաշու դառնալ...

Հենց այստեղ էլ առաջին անգամ ծանոթացանք մի շատ հետաքրքիր անձնավորության—Կամարովի հետ: Մեր խմբից Աշոտ Ղազարյանը, վոր քարին անգամ կխոսեցնեք, շուտ մտերմացավ Կամարովի հետ և նրան արդեն Իվան Իվանիչ եր կանչում: (Կամարովի իսկական անուն և հայրանունն այդպես եր):

Կամարով աղզանունը, վորպես այդպիսին, գոյություն ուներ հրամանատարների և ուսուցիչների համար, իսկ մեզ բոլորիս համար՝ նա Իվան Իվանիչ եր: Ասենք մենք էլ հրամանատարների ներկայությամբ նրան ուրիշ կերպ կանչել չէյինք կարող: Բայց և այնպես Իվան Իվանիչ կանչելը նրան շատ եր դուր գալիս և ամեն անգամ այդպես կանչելիս նա ժպտում եր: Ժպտալիս նրա ներքին ծնոտը վերինից բաժանվում եր, իսկ աջ աչքի ունքը վերև բարձրանում... Լուրջ մտածելիս ճակատին բազմաթիվ կնճիռներ էյին գոյանում, աչքերը միահավասար կկոցվում...

Աշոտը և Չերնով Իլյուշան պնդում էյին, վոր այդ դիրքում նրա աչքերը կրիայի աչքից վոճնչով չեն տար-

բերվում, մինչդեռ Կոլխան հաստատում էր վոր նրանք ա-
վելի շուտ նման են տիպիկ ավատբալիացու բյուստի կիսա-
բաց աչքերին:

Չերնովը մի անգամ կատակով ասաց, վոր Իվան Իվա-
նիչը վատ հրածիդ է դուռ իր աչքերի պատճառով:

— Են որը հրածդության ժամանակ պահել էր իմ աչ-
քերից, Եկա դեռ մի փամփուշտ չեյի արձակել, նայեմ՝ թե՛նչ,
Իվան Իվանիչը գրուխը դրել հրացանին, սպասում է... Ար-
դեն վերջացրիք Իվան Իվանիչ-հարցնում եմ:

— Այս, ի հարկն...

— Ա՛յ քեզ հարվածայի՛ն, յերևի բոլորը «կաթի հետե-
վից» ես ուղարկել էննց վոր ասացի «կաթի հետևից» ես
ուղարկել, աչքերը կհոցեց, ճակատին նորից բազմաթիվ
կնճիռներ դոյացան, այսերը դեպի ականջները քաշվեցին,
մի խոսքով դեմքին մի մկան չմնաց, վոր չշարժվեր...

Յերբ գնացինք ստուգելու, ջոկատի հրամանատարի տե-
ղապահը մոտեցավ նրան ճնու ընկեր Կամարով, թե՛նչպես է
ձեր...» Իվան Իվանիչը կարմրեց, թվում էր թե, ամոթից
փքվում է... Կարծես իր հիմար դրությունից դուրս գալու
համար, նա սկսեց սրախոսություն անել.

— Անվրեպ է, ընկեր հրամանատար սե շրջանակում վոչ
մեկը:

Ջոկատի հրամանատարը բարկությունից բորբոքվեց:

— Անմիտ սրախոսում եք, լաց լինել է հարկավոր...
Շատ անուշադիր եք, ցրված եք... Դրա պատճառով էլ սե
շրջանակում վոչ մեկը չկա: — Դրանից բացի շատ բան աս-
աց, հիմա միտս չի գալիս, բայց հետո դառնալով ավա-
դին հրամայեց:

— Տվեք նրան յերեք փամփուշտ ես...

— Հրացանն իմա չի, յես առաջին անգամն եմ նրանից
կրակում...— կմկմաց Իվան Իվանիչը:

— Վատ հրածիգները միշտ մի վորևե պատճառ են
վորոնում...— Բնս, այսպես է յիդել, վերջացրեց Չերնովը:

Այդ պահին նրա ապրումները հարուստ են յիդել, շատ
հարուստ: Չե՛ վոր դա յերևում էր անգամ նրա դեմքի
մկանների շարժումից:

Աշտուր ասաց, վոր ամենատրագիկ դերասանն իր բոլոր

դերերում այնքան միմիկա չի ունեցել, վորքան Իվան Իվանիչն այդ բոլորներին:

Ձերնովը վոզեվորությամբ, ու վարպետությամբ եր պատմում նրա յերկրորդ հրաձգության մասին:

— Առաջին փամփուշտը ըաց թողեց, հետո կրիայի աչքերով նայեց իմանալու համար՝ վորև ե մեկն իրեն չի նայում: Յես նկատեցի՝ այդ պահին ճկույթը մորթած հավի վոտքի նման թփրտում եր: Վախից թե ինչից, չեմ կարող ասել, աչքերը կկոցվում եին, նեղանում... Նա խորը շնչելով թոքերը ողով լցրեց: Հայացքս նրանից տեղավոխեցի նշանին: Ճկույթի հետ միասին, նրա ցուցամատը նույնպես դողում եր: Ուզում եյի կանչեմ, վոր չնուզվի, հանգիստ կրակի, բայց դու հո գիտես, վոր կրակի գծի վրա խոսելն արգելվում ե: Բայց նա չկրակեց, Գլխարկը հանեց, դեն շարտեց և նորից հրացանի փողն ուղղեց նշանին: Հիմա յեւ հրացանի մասերից արտացոլվող շողերն ասիդի նման տնկվում եյին նրա աչքերում: Ինձ թվում եր թե, գլխարկը նորից պետք ե դնի, այլ կերպ ինչպես կարելի յե կրակել... Բայց դա միայն թվում եր, նա նորից գլուխը թեքելով, նշան դրեց: Հա, նրա գլխի մասին: Գիտես, նրա գլուխը մեր դարաշրջանի մարդու գլխի նման չե, ավելի շուտ—Ձերնովը մի քիչ մտածելուց հետո շարունակեց—ավելի շուտ դա ուրիշ պատմությունն ունի... Այ լսեք պատմեմ: Հօլանդական բժիշկ Դեպուան պեղումների ժամանակ Յավա կղզու վրա յերրորդական դարաշրջանի մի մարդու գանգն և գտել: Նա ապացուցել ե, վոր դա *Pitecantropos rectus*-ի¹⁾, այսինքն առաջին յերկվոտանի մարդու գանգն ե: Հա, հետագայում այդ գանգն ավելի մեծ հեղինակություն և ստացել քան ինքը Դեպուան: Անհրապոյոզիական²⁾ գրքերում յերևի կարդացած կլինեք: Տես Իվան Իվանիչի գանգը ճիշտ *Pitecantropos rectus* յի գլխի նման ե, ճակատի մասը սեղմված, յետևի մասը ցածր, ասես մեկը հարվածով նստացրել ե: Ունքերի աղեղը բարձր... Ձե, չե, հետաքրքիր ե, յես դա կնկարագրեմ...

Աշտուը, վոր մինչ այդ նստած եր ձյունագնդի վրա, տեղից վեր թռչելով ձեռքի մի շարժումով սաստեց.

1) Լատիներեն—մարդադիտություն:

2) Լատիներեն—փիթեկանթրոպոս սեկթուս - յերկվոտանի կոպկոմարդ:

— Թող քո եղ անարագությունն, կլախ կվիրավորվի:
— Նճե, թող. նա ի՞նչ և հասկանում վոր...

— Ո՞վ, նա, ե՞հ, դու քո մասին մեծ կարծիք ունես
Ելլուշա, կուսպաման ժամանակ լսելիք նրա կենսագրու-
թյունը: Անդրապետ կոմունար և յեղել, մինչդեռ հասել և
Մոսկվայի նավթային համալսարանին: Ինձնից և քեզնից
շատ և իմանում, միայն թե՛ քաշվում և, չի ուզում ասել...
Վերջերս մտա լնանկյուն—տեսնեմ՝ սեղանի մոտ նստած
բարձրագույն մաթեմատիկայի մի գիրք և կարդում: Բնա,
հրաճգությունից խնդիրներ լուծելիս դու տնքում ես, իսկ
նա վորոշում և բարձրագույն մաթեմատիկա «հավանակա-
նության թեորիայի» հիման վրա: Իհարկե յես այդ բոլո-
րից հասկանում եմ ճիշտ այնքան վորքան խողը նարնջից-
բայց հավատում եմ...

— Ե՛, թ՛ող խնդրեմ,—հակաճառեց Չերնովը,—յես էլ
եմ տեսել այդ գիրքը. սակայն յես մոտեցա նրան և հարցրի.

— Ի՞վան Ի՞վանիչ, դա ի՞նչ ևս անդիր անում:

— Անգիր չեմ անում, վերհիշում:

— Բերնիցս սկամայից դուրս թռավ «այ կեցցե՛ս, ուրե՛մն
իմանալիս ես յեղել, վոր հիմա կրկնում ես... Նայեմ և
ի՞նչ, ազնիվ խոսք, գիֆֆերենցիայի, լինդգրալի բարդ
ֆորմուլաներ հը՝—հեղնորեն շարունակեց Չերնովը նա-
նույնիսկ թվաբանությունը հանրահաշվից տարբերել չգիտե-
նուր մնաց բարձրագույն մաթեմատիկան...

— Թ՛նչ-ա՞վելի բորբոքվեց Աշոտը:

— Ի՞նչ ևս պառավի նման թքոտում, դե թող պատ-
մեմ: Յես հո սպուշ չեմ, յես դրանցից բան եմ հասկանում
սակայն ինձ հիմարի տեղ դրած հարցնում եմ.

— Ի՞վան Ի՞վանիչ, եղ ինտեգրալը վորպես մաթեմատի-
կական գիտցելալինա, ի՞նչ պատմական անցյալ ունի: Փոխա-
նակ կարդին պատասխանելու, այտերի մկաները դեպի
ականջներն ուղարկելով, սկսեց փչնել, փչնել, անվերջ փչնել...

— Ինտեգրալը գիֆֆերենցիալի հակապատկերն և, ինչ-
պես կովը ձիու: Սակայն-ասում և, դյուղացին յերկուսից
ել սպուտ և ստանում... Այսպես ասած, ինտեգրալը դա ա-
րարական նժույզ և, վորի վրա նստած մաթեմատիկոսը
արշավում և մաթեմատիկական աշխարհում...—վերջում ել
սյապիսի յեղրակացություն հանեց, ինտեգրալը մաթեմա-
տիկոսի համար նույնն և, ինչ ողը՝ ողաչվի համար:

Մինչ նա պատմում էր, մեր շուրջը հավաքվում էին նոր տղաներ: Չերնովի վերջին խոսքերն ընդհանուր ծիծաղ առաջ բերեց:

Աշոտը այլևս համբերել չեր կարողանում:

— Գոնե դու մի ստիր, համարյա բղավից նա:

— Ի՞նչու պիտի ստեմ — մեղավորի ժպիտը դեմքին պատասխանեց Չերնովը — համենայնդեպս, յես ձեզ գեղարվեստորեն պատմեցի, իսկ գեղարվեստը, յես մի գրողից լսել եմ, վորոշ չափազանցություն է պահանջում:

Այո, դու չափազանցնում ես և ստում:

— Ի՞նչու պիտի ստեմ:

— Ստանան գիտե, մի գուցե դրա համար ել ծնվել ես, համենայն դեպս Իվան Իվանիչը խելոք մարդ է, բայց նրան մի բան է խանդարում:

— Խենթությունը — վրա բերեց Չերնովը:

— Թ՛ու, դու լավ իմացիր, վոր նա նույնպիսի կուսակցական է, ինչպես և դու, հետեվապես նրան ծաղրի առարկա դարձնելու իրավունք չունես: Ծուռերն աշնանն են համբուրում, տեսնենք ձեզնից ով լավ կթռչի...

Վեճը սուր բնույթ կատանար, յ' թե յես չմիջամտեյի:

— Դու, ավելի լավ է, պատմիր թե յերկրորդ անգամ ինչպես կրակեց...

Վեճի խոր ազդեցության տակ, նա այլևս չցանկացավ խոսել: Գրգռված լինելով նա շրջվեց, ու նայում էր հեռուն: Հենց այդ պահին լավեց Չոկի ավագի հրամանը.

— Շարվե՛լ...

Մի քանի բոպեյից հետո շարքասույունը շարժվեց դեպի հանրակացարան: Արևը հրացած պողպատի կաթիլի նման արևմտյան հորիզոնի մոտ անհետանում էր դեղնագույն ամպերի թանձր շերտերում: Ուկրաինական լայն դաշտերը յերեկոյան խաղաղ նիրհը չեյին ապրում: Մի բոպե թվում էր, վոր յեթե Գոգոլը կենդանանար, ապա չեր ասի, վոր ռուկրաինական գիշերը շատ խորհրդավոր է...»: Մեր յերգի ձայնը հոսում էր հեռու, այնտեղ միաձուլվում բազմաթիվ տրակտորների փնչոցին և վեր սլանում...

Իվան Իվանիչը քայլում էր վերջին շարքերում և մի տեսակ մտազբաղ էր: Մտքի մեջ խորանալով, նա չնկատեց թե ինչպես շարքից անջատվեց: Ավագը նկատելով այդ բարկացած կանչեց.

—Կամարով, չէ՞նի մի բան եք կորցրել:
Կամարովի տեղը շարքից մեկը պատասխանեց.

—Այո ընկեր ավանդ, աչոկներն և հաշիվում...

Իվան Իվանիչը հանկարծակի յեկածի նման վաղեց կանգնեց իր տեղը և այնպիսի մի հայացքով նայեց ավազին, վոր կարծես նա նրան կանչելու մեջ հանցավոր երս վոչ վոք այդ պահին չեր կարող ինանալ, թե ինչի մասին և մտածում Իվան Իվանիչը:

Տղաների մեջ շշուկով մի լուր անցավ: Առաջին շարքերում մեկը փախաց, վոր Իվան Իվանիչը սիրահարված և ճաշարանում աշխատող Տանխայի վրա Շարքից շարք այդ լուրը անցավ վերջինին և յերբ Կամարովի ականջին հասավ, նա առանց մտածելու կանչեց.

—Ընկեր Ավազ թող ինձ չխանդարեն...

Իարձրացավ ընդհանուր քրքիջ և յես զգացի, վոր նա նոր հասկացավ սասծի բավանդակութունը: Այս անգամ նա գլուխն ավելի իջեցրեց ու խոր մտածմունքների մեջ ընկավ:

2.

Իսկորս ևլ առաջին անգամն ևյինք սավառնակի հետ զործ աճենում: Նա, ով գեթ մի անգամ ող և բարձրանում ողաչու գառնալու նպատակով, այդ աշխատանքին կպչում և ճիշտ այնպես, ինչպես ուրեթ խաղացողն իր լսողին:

Մեղնից յուրաքանչյուրն ևլ անհամբեր սպասում եր այն որին, յերբ ող կբարձրանա և այնտեղից կզիտի շքեղ շրջապատը, տները, մարդկանց...

Մեր հրահանգչի ծանոթութունը մեզ հետ չափազանց պարզ եր: Նա հարցրեց մեր ազգանունները, և նշանակեց փոքրիկ դրքույիլ մեջ: Կամարովի մասին ըստ յերեկութին վաղուց եր լսել, ուստի կատակով հարցրեց.

—Նու, ի՞նչպես եք զգում ձեզ ընկեր Կամարով, չե՞ք վախենում թոչելուց...

Իվան Իվանիչն աջ ձեռքի մատերով սավառնակի թեր թմբկահարելով պատասխանեց.

—Ի՞նչու, ի՞նչու ընկեր հրահանգիչ...

—Նու լսով, լսով.

Հրահանգչի պարզութունից սրտապնդված, Իվան Իվանիչը գլուխն ուսի վրա թեքելով սկսեց հարցեր տալ:

— Իսկ յի՞թե պտուտակն ողում կանգնի, ինչպես պետք է իջնել:

Հրահանգիչը կասկածանքով նայելով Իվան Իվանիչի դեմքին, պտտասխանում եր նրա հարցերին և դիտում՝ տեսնելու համար, թե ինչ տպավորություն է թողնում:

— Հիմա 1914 թիվը չե, վոր ամեն մի թռիչքը հուզարկավորություն համարվի: Յես յերեք հազար թռիչք ունեմ և մի անգամ չե, վոր ստիպված եմ յեղել իջնելու: Վոչինչ, այ տեսնում թս, կենդանի յեմ...

Մեր հրահանգչի աշխատանքի փորձը մեզ համար հարգանքի դրոշ դառավ: Մենք նրան սիրեցինք, ինչպես սիրում են կարմիր բանակայիններն իրենց փորձված հրամանատարին:

Յերբ Իվան Իվանիչն առաջին թռիչքից հետո յետեվի խցիկից դուրս յեկավ, զինվորական պատիվ տալով ասաց:

Ընկեր հրահանգիչ, թույլ տվեք նկատողություններ ստանալ:

Հրահանգիչը ծիծաղը զսպել չկարողացավ.

— Ի՞նչու աչքերդ կկոցում ես, կարծես հրացանից կրակելիս լինես, Գուցե ակնոցներդ քամի յեն բաց թողնում:

— Վոչ, ընկեր հրահանգիչ:

— Ապա ի՞նչ, գուցե վախենում ես...

Վոչ, վոչ ընկեր... մի ե...

— Դե լավ, հետևյալը, նստիր...

— Հետեվյալը նստելուց հետո սավառնակը գետնից կըտըրվեց, ող բարձրացավ: Իվան Իվանիչը մոտեցավ Աշոտին և սկսեց պատմել իր առաջին տպավորությունները:

— Ինչքան լավ ե, Աշոտ, յես նիկալայիվկա գյուղին նայեցի, տները կարծես լուցկու-տուփեր լինեն: Մինչև հիմա յես կարծել եմ, թե ողաչուն վոչինչ չի տեսնում, թվացել է թե, առարկաները նրա աչքից թռչում են սավառնակի արագությամբ: Ա՛խ վորքան սխալվել եմ: Արագություն ասած բանը միայն արագաչափի վրա յես Ողաչույի համար դա գոյություն չունի: Նստած ես, ասես յերկնքից կախված լինես: Յերկրի վրա գտնվող առարկաները մոտենում, կամ հեռանում են կրիայի դանդաղկոտությամբ: Իսկ յերբ սկսում ես իջնել, սրտիցդ ասես մի բան կտրվում է և վեր բարձրանում...

Չերնոֆը այստեղ ընդհատեց նրան:

— Ի՞նչ ավելի լավ և պատմիր, ինչու հրահանգիչը քեզ հայտնում էր:

— Ինձ բուրբուլին չհայտնեց:

Որերը մեկ-մեկու հեռավոր դալիս, թռչում էին: Ամեն ուր Չերնոֆը Իվան Իվանիչի մասին մի բան էր հնարում և ստանց քաշվելու նրա ներկայությամբ պատմում: Վերջերս նա պատմում էր, վոր առաջին թռիչքից հետո կամարովի անդրավարտիքը թաց և յեղել: Տղաները ծիծաղում էին... Աշտի ներկայությամբ նա այլևս վախենում էր վորևէ բան պատմել... Բայց մի դեպքի պատճառով Աշտը նույնպես սկսեց նախատել Իվան Իվանիչին: Հրահանգիչը կամարովի հետ թռչելուց հետո, իր խցիկից դուրս յեկավ և սաստիկ բարկացած կանչեց իր մոտ:

— Ի՞նչ դիչերս քնել եք:

— Այո, ընկեր հրահանգիչ:

— Յերեկոյան աղջիկներին հետ չեք յեղել...

— Վճչ, վոչ...

— Իսկ ձեզ լավ էք զգում:

— Բուրբուլին լավ:

— Կյանքից ու չեք ձանձրացել:

— Ինչու այդպես էք ասում ընկեր...

— Ապա ինչու ուզում էք վտանաձև գետինը խրվել: Վերջին հարցից հետո Իվան Իվանիչի ճակատին դոյացան բազմաթիվ կնճիռներ: Հրահանգիչը տեսնելով հարցի աղղկությունը, ավելացրեց.

— Ուզում էք ինձ և քեզ խորտակել:

Յերբ Իվան Իվանիչը չէր խոսում, դա նշան էր, վոր իրեն հանցավոր և ճանաչում... Մի քանի րոպե լռելուց հետո, նա ասաց.

— Հետևյալ թռիչքների ժամանակ այդ սխալները չեն լինի:

— Չէն լինի, շատ բարի, պես թերթի խմբագրին ասա, վոր ուսանող կամարովի թռիչքների ժամանակ հավազանց ցրված է...

Նա ճշտությամբ կրկնեց հրահանգչի հրամանը և յերբ լսեց՝ «այո, կարող եք ազատ լինել», շարժվեց դեպի տղաները, պատմեց յեղածի մասին: Նրա շուրջը հավաքվեցին ուրիշ ուսանողներ:

— Ելի արկածներ:

— Ելի Իվան Իվանիչի հետ—լավեցին այս ու այն կողմից: Դրանից հետո տղաները միմյանց ականջին փսփսում էին՝ «նրան իդուր սովորեցնում են, միևնույն է, նրանից ուղաչու չի լինելու...»:

— Իդուր բենզին, բանվորական ժամեր են կորցնում... Ասում էին նրանք: Աշտը վորպես կուսկադակերպիչ պետք է իմանար, թե վերջապես ինչու՞մն է գաղտնիքը: Անվոր այդ բոլորը մի վորև է բանի հետևանք է թուշելու համար, մարդ պետք է չափազանց կազմակերպված լինի: Յեթև վորև է մեկն այստեղ մոռացել է կոշիկը սրբել, կամ սափրել: վել, աշա դա ապացուցում է, վոր նա ցրված է, անկազմակերպ: Այդ բոլորն է հարկե իրենց պատճառներն ունեն: Վոմանք կատակով պատմում էին, վոր Իվան Իվանիչը տաղանդավոր մարդ է լինելու, վորովհետև ցրվածութլունը հատուկ է նրան: Սաշա անուսով մի ուսանող պատմեց, վոր իրենց համալսարանում մաթեմատիկայի մի պրոֆեսոր մի որ մինչև տրամվայի կայարանը յեկել է մի վտտին դեղին, իսկ մյուս վտտին սև կոշիկ հագած: Այդ նույն պրոֆեսորը դահլիճով դասի գնալիս ինչ վոր բանի մասին մտածելիս է յեղել և չնկատելով կողքով գնացող ուսանողուհիներից մեկին, բազմաստիճան հայտյանք է տվել...

Վոմանք էլ պնդում էին, վոր նա Տանիայի հետ սիրահարված է և վոր Տանիան նրան շատ է զբաղեցնում: Չերնոֆն էր նման ազբույրների հեղինակը: Նա պատմում էր, վոր մի որ գնացել տեսել է Տանիային և Իվանիչին միասին նստած: Իվան Իվանիչը բույսի տերև էր կտրում և ճկույթով այն ծակում, դեն գցում, նոր տերև վերցնում: Այստեղ խոսելիս տղաներն այդ գործողութլունը զանազան կերպ էին մեկնաբանում:

Այս խոսակցութլուններն անկասկած հասնում էին Իվան Իվանիչի ականջին: Այդ բոլորից նա ավելի դյուրադողիտ էր դառնում, սակայն չէր ընկճվում: Բայց և այնպես, մի որ հրահանգիչն այլևս հրոժարվեց Իվան Իվանիչին սովորեցնելուց: Այս դեպքը մի արտասովոր դեպք էր և այդ պատճառով էլ ամբողջ ճամբարն իմացավ: Դրա մասին իմացավ և կոմիսարը: Խնդիրը վոր հասավ զորամասի կոմիսարին, ուրեմն սպասիր, մի լուրջ բան է լինելու:

Յերեկոյան, յերբ աղջամուղջը սփռւում էր յերկրի վրա, մենք թռիչքները դադարեցնում էյինք: Մեքենաները ըստ զերի նման շարքով, ծափալած թևերը թափահարելով, խլացուցիչ աղմուկով դեպի իրենց հիմնական կանգնելու տեղն էյին ուղղւում: Մեքենաները շարվում էյին չափազանց ուղիղ գծի-քանոնի վրա: Ամեն յերեկո, աջ թևում մի մեքենա պակասում էր: Հենց այդտեղ էլ միշտ գրվում էր կոմիսարի մեքենան, վորի վրա թռչում էյին միայն յերկու հոգի—ինքը կոմիսարը և մեկել զորամասի հրամանատարը: Այդ մեքենայի դեկի կենտրոնում կարմիր աստղ էր նկարած: Հենց այդ պատճառով էլ մեքենան կոչվում էր—«Աստղավոր»: կոմիսարը թռչելու ուրիշ շնորք, ճաշակ և տեխնիկա ուներ: Յերբ «Աստղավորը» թռչում էր հողից շատ ցածր, այնպես վոր փոքրիկ բլրակի վրա կանգնածը չեր կարող տեսնել, տղաներն իսկույն ասում էյին՝ «հա կոմիսարը»: Գնում էս վորե և տեղ, մեկ էլ տեսար առաջիցդ դուրս յեկավ «Աստղավորը» և աղմուկով թռավ... Տղաներից վոմանք հավատացնում էյին, վոր կոմիսարը 25 քառակուսի մետր տարածության վրա կարող է իջնել, այն ինչ պահանջվում է 100 քառ. մետր: Մի որ, ձմեռը կոմիսարը սովորականի նման ող էր բարձրացել: Մինչև նա պտույտներ կաներ, այնպիսի բուք ու բորան բարձրացավ, վոր նրա իջնելը կասկածանքի տակ էր: Հսկա տափարակի հորիզոններն իսկույն ծածկվեցին ձյան մառախուղի թանձր շերտերով: Տասը քայլի վրա մարդիկ միմյանց հաղիվ էյին տեսնում... Քամին գեանից վերցնում էր թարմ ձյան շերտերը, փոշիացնում և անխնայօրեն խփում պատահած իրերին, մարդկանց դեմքերին: Նման դեպքում հարկավոր է ինքնատիրապետման պատցմունքի ուժ ունենալ: Սովորաբար նման դեպքերում ցափայի հետեվանքներից խուսափելու համար ողաչունները սեփական տերողորոմից հեռանում են և նստելու այլ տեղ փնտռում: «Աստղավորը» վառելիքի պաշար չուներ, վորպեսզի հեռանար, ուրիշ տեղ իջներ: Աերողորմում բոլորը զսպված հուզմունքով սպասում էյին հետեվանքին: Հանկարծ մեքենայի խուլ ձայն լսվեց: Քամին սպառնում էր «Աստղավորին» հետ շարտել, սակայն նա դիմադրելով, իջնում էր: Ահա նա 11—12 մետր բարձրության վրա յեւ Ամենավտանգավորն

այդ բարձրութիւնն եւ Ողաչուն բարձրում՝ լազուր յերկըն-
քի գրկում յերբեք չի վախենում: Յեւ առհասարակ ինձ ծա-
նոթ ողաչուններից և վոչ մեկը մահից այժման չի վախենում,
վորքան ամոթանքից: Ամեն մի փոքրիկ կոտրվածք մեքե-
նայի վրա գտնվող ողաչույին մահու չափ սանջում է...
Ահա թե ինչու բոլորը լարված ուշադրութեամբ այդ բարձ-
րութեան վրա դիտում ենին «Աստղավորին»: «Աստղավորն»
արագութիւնը նվազեցնելով դեպի գետին եր իջնում: Դեռ
մի մետր բարձրութեան վրա յերկու հոգի «Աստղավորի»
թևերից բռնեցին և նա սկսեց իջնել սահելով: Կոմիսարը
սավառնակից դուրս յեկավ և մոտենալով հավաքվածներին,
ակնոցները սրբելով ծիծաղեց:

— Թվում եր թե պիտի շեղվեմ... անտեր մեքենայի վրա
կոմպաս ել չկար, վորպեսզի վորոշեյի թռչելու ուղղութեու-
նը: Պետքե թռչեյի սատանան դիտե ուր: Հավաքվածները
սիրալիբ ժպիտով պարզևատրում ենին կոմիսարին նրա
պարզութեան, սառնասրտութեան և խելամտութեան համար:

Նրա սև հոնքերի արանքում, ուղիղ քթի վերևի մասում,
ուղղահայաց կնճիռներից մի փունջ եր ստեղծվում, վոսկե
կտրիչ ատամը պսպղում, և դա նշան եր, վոր կոմիսարը
ժպտում եր: Նա նույնիսկ սկսեց կատակներ անել.

— Նու ցուրտ է...

Տղաներից մեկը ցույց տալով սառած ճկույթը ասաց.

— Սարսափելի ցուրտ է...

Ե՛, տղաս դու մատդ սառցրել ես, շփիր, շփիր ձյունով:

— Քերելուց ձանձրացս ընկեր կոմիսար, միևնույնն և
չի ոգնում...

— Իսկ յեթե մի փափուկ աղջկա կուրծք լիներ ի՞նչ
կլավացներ—յերկարացնելով պատասխանեց կոմիսարը և
մի քիչ մտածելուց հետո, ուշադրութեուն չդարձնելով ընդ-
հանուր ծիծաղին, հարցրեց.

— Իսկ ի՞նչու իմը չի սառչում...

Յեւ խկապես, ի՞նչու կոմիսարի մասները չեն սառչում:
Չե՞ վոր նա յեւ նույնպիսի ձեռնոցներ և հագնում ինչպի-
սին և ուրիշները: Հետո իմացանք, վոր սաստիկ ցրտի ժա-
մանակ կոմիսարը զեկը դնում և ծկների մեջ, իսկ ձեռքերը
միմյանց շփում այնքան, մինչև վոր հարկավոր ջերմաստի-
ճան ստանա: Նման հատկութեունները կոմիսարին ավելի

հեղինակավոր և սիրելի եյին դարձնում: Նա հիանալի ուսուցիչ էր: Զի պատահել և վոչ մի դեպք, վոր կոմիսարը վերցնի սովորեցնելու վորևէ ուսանողի և նրանից վոչինչ դուրս չդա, թռչել չկարողանա: Այդ աշխատանքը նա կատարում էր յուր սեփական կամքով: Հենց այդ աշխատանքի համար էր, վոր կոմիսարը մեծ պատվի և փառքի յեր արժանանում... իր այդ աշխատանքին չզիտես ինչու, կոմիսարը պողպատ տաշելու անուն էր տալիս:

Տղաներն սկսեցին կասկածել, վոր նա կամարովի նման պաղպատին կարող և հղկել... Մինչդեռ կոմիսարն նեղ շքրջանում ասել էր, վոր կամարովից պեաքե արծվի նման թռչող ոգաչու պատրաստի:

— Լսեք տղերք, մինչև հիմա կոմիսարը վառավորվել է յուր աշխատանքով, իսկ կամարովը նրա գլխին ոյիններ շատ կոնի... բոլորը ծովը կածի:

4.

Մի քանի շաբաթ էր, ինչ Իվան Իվանիչը թռչում էր կոմիսարի հետ: Ուրիշների մոտ կոմիսարը կատակով ասում էր, վոր նրան հոգեվորդի յե վերցրել: Տղաների վերաբերմունքը գեպի Իվան Իվանիչը շուտով փոխվեց: Կոմիսարը հավատացնում էր, վոր նա բոլորից լավ և թռչելու, միայն հարկավոր և նրա մեջ վոչնչացնել թափթփվածությունը: Յերբ Իվան Իվանիչը վորև է մի բան լավ չեր կատարում, կոմիսարը ստիպում էր յերկրորդ անգամ կատարել և հիանում էր, վոր առանց տրտնջալու վաղում է, աշխատում: Ինքը կոմիսարը բարկանալու, ջղայնանալու սովորություն չուներ: Ամեն ինչ այնպիսի սառնասրտությամբ էր կատարում, վոր կարծես չի ցանկանում: Բայց դա միայն արտաքուստ թվում էր: Նա ներքինով ապրում էր յուր աշխատանքով:

Նա իր սառնասրտությունն որեց որ սրսկում էր Իվան Իվանիչին:

— Քո գլուխը դեռ շատ տաք է — հաճախ կրկնում էր նա: Ամեն յերեկո մեծ վրանի մոտ հավաքված տղաները լսում էյին Իվան Իվանիչին: Նա պատմում էր կոմիսարի մասին: Բոլորը մեծ հետաքրքրությամբ լսում էյին նրան, վորովհետև նա պատմում էր մի մարդու մասին, վորին բո-

լորը սիրում եյին: Նույնիսկ Զերնովը չէր հրաժարվում լըսել այդ պատմութիւնները և վերջերս միշտ ել լռում եր: Իվան Իվանիչն այլևս ավագից նկատողութիւններ չէր ստանում: Յերբ առավոտյան բոլորը շարքում կանգնում եյին, նրա սապոզները մաքուր եր, յերեսը ածելված: Մի քանիսը նույնիսկ կատակ եյին անում:

— Իվան Իվանիչը ցանկանում ե կոմիսար դառնալ...

Յեկ բոլորովին զարմանալի չէր, վոր մի քանի որից հետո կոմիսարը սավառնակից իջավ, մոտեցավ Իվան Իվանիչին և ասաց.

— Ինքնուրույն պետք ե թոչես.

Այս լուրը կայծակի արագութեամբ տարածվեց բոլոր ուսանողներին, հրամանատարներին մեջ: Վոչվոք դրան չէր ըստասում: Իվան Իվանիչը մենակ նստած սավառնակում, պետք ե ողջ բարձրանա: Առաջին թոխչքը դա ամենապատասխանատուն ե: Յեթե նա ընկավ ջարդվեց, ապա կոմիսարը պատասխանատու յե դրա համար:

Իվան Իվանիչի ճակատին նորից կնճիւններ գոյացան: Նա մտածում եր: Կոմիսարի ամեն մի խոսքին նա գլխով հավանութեան նշան եր անում: Նրան ցուցմունքներ տալուց հետո կոմիսարը գլուխը վեր բարձրացրեց, նայեց յերկնքին և մի տեսակ անորոշակիութեամբ ասաց.

— Անձրե հճ չի գա:

Քիչ մտածելուց հետո վճռականորեն ավելացրեց.

— Լավ թոիր:

Սավառնակի ճակատին կպցրած պտուտակն սկսեց ուժեղ թափով շարժել: Մեքենան գետնի վրայով քիչ գնալուց հետո անջատվեց և ողջ բարձրացավ: Ողջ բարձրանալը կեսն եր, ամենազլխավորը նստելն եր, վորին բոլորը սրտատրոփ սպասում եյին: Իվան Իվանիչը մի պտույտ գործելով իջնում եր, յերբ մի ուրիշ մեքենա նրա առաջը կտրելով խանգարեց: Գազն ավելացնելով նա գնաց յերկրորդ շրջանը կատարելու:

Մինչ այդ անձրեային ամպերն ինչ վոր կողմից սողացին դեպի անրողրոմ: Արևը վաղուց եր շառագունել: Փարթամ բույսերը դեպի արևի վերջին դեղնագույն շողերը խոնհարված, փսփսում եյին: Ո՞վ չի տեսել ուկրայնական փարթամ դալարի սվավոցը: Անձրեային փոթորկից մի քանի բոպե առաջ նայեցեք ցորենի, գարու մատաղ հասկերին, կար-

տո՞րիւի, արեւածաղիկի ճերմակ և դեղին ծաղիկներին, կամ
եւ՛ խիտ բուսած վայրենի բույսերի կոկոններին—բուրբ,
բուրբն էլ այդ պահին ուրիշ, սովորականից տարբեր հայացք
ունենա՞ն Բեղազեաներից վոչվոք ուսական աշխարհի այդ
զմայլեցուցիչ պատկերը չի տվել:

— Փոթորիկ պետքէ լինի—հանկարծ դուքս թոռվ ջո-
կատի հրամանատարի բերնից: Ամպերն հանկարծ ավելի
խտացան... ջոկատի հրամանատարը կարգադրեց թռիչքը
զատարեցնել և մեքենաները շտապ քշել հիմնական կանգնելու
տեղը: Մի րիչ հետո քամին սպառնում եր քշել, իր հետ
տանել ամբողջ ճամբարը: Մեքենաների թևերի տակ մտնե-
լով, ջանում եր գետնից բարձրացնել...

Իվան Իվանիչը դեռ ողումն էր:

Կոմիտարը ծխախոտի դրանակը կրծոտելով, գլուխը վեր
բարձրացրած դեռ ու դեն եր քայլում: Նրա դեմքն ասես սովոր-
ականից սեպցավ: Տղաները չեյին իմանում ինչ անել. գը-
նալ մեքենաների հետևից, թե տեսնել Իվան Իվանիչին,
փորը փոթորկված սվիխնոտի մեջ ընկած անփորձ նավա-
վարի նման ալիքից ալիք և քշվում...

Ճամբարում բուրբ վոտքի վրա եյին: Վոմանք վրան-
ներն եյին ամբացնում, խոկ վոմանք ել հեվալով վազում
եյին, մեքենաների թևերից բռնում... Միրենան հեծկտող
ձայնով շարունակում եր լալ: Արձրեի հատ-հատ կաթիլները
սովորանակի թևերին սկսեցին թմբկահարել... Յերկնքից
կախված՝ սև ամպերն ասես մի հզոր ձեռքում մղվում եյին:
Վորտոթի խլացուցիչ ձայնը քամու թևերին նստած թռչում
եր հեռու, հեռու... Կայծակն ամպերի կուրծքը ճեղքելով
դուքս եր սողում և խրվում պատահած իրի կուրծքը: Ողն
ելեքարականուխթյամբ հագեցած եր: Տղաներն այլևս սա-
վառնակներն մետաղային մասերից չեյին բռնում: Ճամ-
բարի միակ հրդեհաշեջը մինչև վոսկորները թրջված կրակ-
մարիչների թիվն էր տվելացնում:

Անձրեը սկսելու վարկյանից վոչվոք այլևս Իվան Իվանի-
չին ողում չտեսավ: Ասենք անհնարին ել եր տեսնել: Անձ-
րեվի մեծ կաթիլներն մի առ մի փոխվեցին կարկուտի: Յեր-
կիրն սպիտակով ներկվեց: Ի՞նչ հետո նորից անձրե եր, սա-
կայն այս անգամ արդեն մանր կաթիլներով:

Յերկիրնք բարձրանալն անհնարին եր: Նույնիսկ կոմի-
տարը չհամարձակվեց ոգ բարձրանալ: Քամին անձրեի ամեն

մի կաթիլին կրկնակի ուժ տալով, անխնայնորեն հարվածում եր ամեն ինչի:

Չկար ի վան ի վանիչը: Ընդհանուր սգի նման մի բան փաթաթվեց բոլորի դեմքին: Կոմիսարին խոսեցնել չէր լինի: Նա քայլում եր կաթվածահար յեղածի նման: Այն միտքը, վոր ինքը պատճառ ե դառել Կամարովի և մեքենայի խորտակմանը, նրան հանգիստ տալ չէր կարող: Նա ցանկանում եր տեսնել զոնե մեքենայի փշրտանքները. իմանալ տեղը... Մակայն սեր զնան, սում դիմեն, ինչ ասեն... Այսպիսի յեղանակին շունն անգամ դունչը դուրս չէր հանի:

Յերկու որ շարունակ փոթորիկ եր: Նույնիսկ վտաքով մի տեղից մյուսը գնալը շատ դժվար եր: Ծամբարի շուրջը բազմաթիվ գետեր եյին գոյացել: Կավահողը դառել եր լպլբրծուն, այնպես վոր ձիերը ճաշարանի համար հազիվ ջուր եյին բերում:

Բոլոր վրաններում տղաներին խոսեցնել չէր լինում: Միայն վոմանք իրենք իրենց ասում եյին.

Ափսոս, տեսնես վորտեղ ե ընկել...

Պատասխան չստանալով այդ ձայները նույնպես լռում եյին: Մեկը մյուսի դեմքին նայելով տղաները հասկանում եյին միմյանց: Բոլորն ել կարեկցում եյին ի վան ի վանիչին: Չեղնովն իսկի չէր խոսում: Նա ասես իր ուսերին ինչ վոր ծանր բան ուներ դրած:

Յերբորդ որն ամպերը քաշվեցին: Յերկինքը պարզվեց: Ողն այնքան մաքուր եր, վոր ցանկանում եյիր շնչել, շքնչել... Շուտով արևելյան հորիզոնից արևը զլուխը բարձրացրեց: Փոթորկից հետո կենդանի մնացած արտուտները յերկինք բարձրացան և սկսեցին իրենց համերգը: Նրանց ծլվլոցը նույնպես սովորականից լավ եր, ձայներն ողի նըման հատակ: Բայց յերբ արևը մի քիչ բարձրացավ, գետնից վեր յեղնող գոլորշիները հորիզոնը մշուշով պատեցին:

Հենց վոր գետինը քիչ չորացավ, կոմիսարը և ջոկատի հրամանատարը զնացին դեպի սավառնակները: Այստեղ նըրանց մտեցավ զորամասի հրամանատարը, և կոմիսարին ասաց.

— Դու շատ զոգոված ես, քեզ թոչել չի կարելի: Թող ջոկատի հրամանատարը զնա հետախուզության:

Կոմիսարը սկզբում չէր համաձայնվում, ապա քիչ խոսելուց հետո համաձայնվեց:

Ջոկատի հրամանատարը թռավ: Շամբարում անասելի սպասողական դրություն եր: Շատերն ասում էին վոր, յերկնքից նրան տեսնել չի կարելի, վորեւի՛նտեղ սատանան գիտե սավառնակը գեանին խփելուց հետո քանի հարյուր մասի յե բաժանվել...

Կես ժամից հետո Ջոկատի հրամանատարը հետ յեկավ: Ի՛ջնելուց հետո սավառնակից դուրս պրծավ, հեվալով վազեց գետի կամիսարը:

— Գտել եմ, գտել եմ, ընկ...

Նա հեվում եր, շնչատությունը հատվում: Կոմիսարի շուրջն էին հավաքվել և ուրիշները: Բոլորը սպասում էին Ջոկատի հրամանատարի խոսելուն: Կոմիսարն այլևս չհամբերելով համարյա ջղայնացած հարցրեց:

— Նու, վորտեղ ես գտել, կենդանի յե...

— Այն այն, շնչա տվտո ուղարկեցեք:

Յերեք բողբոջից հետո, տաս հոգի ուսանողներ, կոմիսարը, գործասի հրամանատարը ավտոյի մեջ նստած ճանապարհվեցինք.. Ճանապարհները ցեխ եր: Ավտոյի անիվները հողիվ պտտվում էին: Կես ժամ գնալուց հետո հեովից մի սավառնակ յերեկաց: Այդ տեղը ն... դյուղի հյուսուսային մասն եր, ուղիղ գետի փը: Մեր մեքենայի ձայնը լսելով ի՛վան ի՛վանիչը սավառնակի խցիկից դուրս թռավ, վազեց գետի մեղ: Հողին շապիկը և անտրավարտիքը թրջվել եր գունտթափ յեղել:

— Մինչև վոսկորներս թրջված եմ, յեղավ նրա առջին խոսքը:

Փոխանակ նրան պատասխանելու, կոմիսարը դրկեց նըրան և մի քանի բողբոջ քաց չեր թողնում...

— Դու, դու... հողիվ կարողանում եր ասել կոմիսարը

Յեկամները ժպտում էին, ուրախանում: Մեքենայի և վոչ մի մասը չեր կտրված նստելուց հետո նա փայտի սեղ եր անկել, իր գոտով և յերկաթի փոքրիկ լարով սավառնակի թևերը կապել: Յերկարճիտ կոշիկները հանել եր, դրել թեվերի տակ, իսկ ինքը բորիկ մտել սավառնակի խցիկը:

— Էավ ի՛նչպես նստեցիր, արգեն ուրախությունը զըսպելով հարցրեց կոմիսար:

— Տեսա, վոր մեր այերողրումում քամին անձրևի հետ խառնվեց... այլևս գետինը չի յերեվում... Նստեղ ել յես մի անդամ յեկել էյի լողանալու և ման գալու... մի խոսքով

գրտեյի, վոր իջնելու տեղ կա, իսկ այստեղ անձրևը դեռ չէր սկսել... Ասացի միակ յելքը դա յե և յեկա... բա ի՞նչ անեմ, հո ողում չեմ մնալու...

Կոմիսարը նորից նրան գրկեց: Կամիսարի գրկից ազատվելով նա բաց արեց մեր բերած կապոցը, սպիտակ հացի վրա դրած մսի կտորները կծոտելով սլատասխանում եր բոլոր հարցերին:

— Ի՞նչ եր մտում սովից մեռնելի... Մեկ մտածեցի գնալ Ն. գյուղը հաց գտնելու, բայց վախեցա մեքենան անտեր թողնել...

— Իսկ փոթորկից չվախեցամ—հարցրեց ջոկատի հրամանատարը:

— Յես իսկի իմ մահից չեմ վախենում, փոթորկից լինչու պիտի վախենամ... իմ սիրտը մսից չի, պողպատից ե...

Նա կատակ եր անում, ուտում, պատասխանում հարցերին:

— Յես վոր իջա, ինքս ինձ ասացի՝ «հիմա դե, ընկեր կոմիսարի հույսերն արդարացրու...»:

Յեկաձներից մեկին թողնելով սավառնակի մոտ, մեքք հետ յեկանք ճամբար: Այդ որը ճամբարում կարծես տոն եր, կամ Իվան Իվանիչի հարսանիքը: Նրա գլխին բազմաթիվ հարցեր եր թափվում... կարծես չեյին հավատում, վոր ա կենդանի կլինի...

5.

Իվան Իվանիչին պարզեվատրեցին: Նա դպրոցն ավարտեց և մի տարի յեր ինչ չեյի տեսնում:

Մի որ Կամիսարն ինձ իր մոտ կանչեց և մի նամակ ձեռքս տալով ասաց.

— Դու խմբագիր մարդ ես, կարդա:

Բաց արի նամակը և կարդացի՝

«Միրելի ընկեր կոմիսար,

Վերջերս յես ընկեր Ստալինի ճառում կարդացի, մեր հարգելի, սիրելի... Իոսիֆ Վիսարիոնովիչն ասում և թե, կադրերը պետք ե պահել անեցնել ճիշտ այնպես, ինչպես պարտիզական իր սիրելի ծառին: Սա Ձեզ ե վերաբերում:

Այսինքն դուք ել այդ պարտիզականներից մեկն եք:

Այդտեղ յերբեմն ինձ թվում եր թե, յես վռչինչ եմ,
գրոշ չարժեմ... Բայց ձեր հմուտ ձեռքն ինձ մշակեց, աճեց-
րեց... Յես իմ հորը չեմ տեսել: Ինձ թվում ե թե, այնպես,
ինչպես յես Ձեռ սիրելի ե սիրում եմ, վոչ մի տղա յուր
հորը չի սիրի: Յես սա ձեզ գրում եմ, վորովհետև մենք մի
մյանցից շատ հեռու յենք ե հալսանական ե, վոր միմիանց
չհանդիպենք... դուք ինձ գովեցիք, վոր յես մի անգամ ան-
ձրեի ժամանակ կարգին իջա: Հիմա յես բուքի բորանի
ժամանակ ուղակի գլուխ առած թուշում եմ, ե ամեն անգամ
եղ Ձեզ հիշում: Ա՛խ, մի մոտս լինեյիք, տեսնեյիք... Յես
կարծեմ շատ յերկար գրեցի: Սրանով թույլ տվեք վեր-
ջացնել:

Լավագույն բարևներով

Ձեր՝ Կամարով Ի. Ի.

Կարգալուց հետո չգիտեմ ի՞նչու հարցրի.

— Քանի այդպիսի տղա ունեք:

— Քանիսը, վոր իմ ձեռքի տակով անցել են, նրանք
սիրում են ինձ: Յե՛վ յեթե ասեմ կյանքներդ տվեք, կտան:
Իսկ կյանքը միայն մեր հայրենիքին տալ արժե: Իմ ե նրանց
հայրենիքը մեկն ե: Թող ինձ սիրեն, իսկ նրանք պետք ե
գիտենան թե վորքան եմ յես իրենց սիրում:

Այս, կամիսարը նշանց բոլորին սիրում եր ինչպես իր
վորդուն: Վորպես լավագույն հայր, նա յուր կյանքը չեր
խնայի վորդիներին համար:

ՉՈՐԱՄԱՍԻ ՏՂԱՆ

Չորամասուս ան լիտքրիկ տղան, յուր չափազանց մեծ, յերկարաճիտ կոշիկներով նոր եր հայանվել և վոչվոք չեր իմանուս, վոճրտեղից ե նա, ի՞նչու յե յեկել: Նրա դեմքը նիհար եր, աչքերը խորը թագնված: Փոքրիկ, դեռ մանկական դեմքի վրա մելամաղձության մի շղարշ կար, իսկ աչքերում՝ դժվար եր ասել, այդ աչքերը մանկական են, թե՛ յերիտասարդի: Այնուամենայնիվ նրա մայրական քաղցր փաղաքշանք վայելելու ժամանակն եր:

Առաջին իսկ որից նա յուր վրա դրավեց զորամասի անձնական կազմի ուշադրութեւյնը: Նրանից չհարցրին վոչ անուսը, վոչ ել ազգանուսը: Ինչ վոր մեկը նրա կոշիկներին նայելով կանչեց

— Ե՛յ, կամավոճր, եդ մի և քեդ պարզեատրել այդ սապոգներով...

Ուրիշ մեկը՝

— Պուստան, դու գլխով ել կմտնես այդ կոշիկներին մեջ:

Վոչ մեկին և վոչ ել մյուսին կամավորը չեր պատասխանուս: Բերանի մի անկյունով նա ժպտուս եր, իսկ աչքի մեկը կուչ եր դալիս—փոքրանուս:

Թող մեկը հարցներ, հետաքրքրվեր կամավորի անցյալով, թող իմանար, արդյոք նա մայրական ծիծ ծծել է, արդյոք նա տեսել է հոր հասակը, զգացել թեկուզ մի տարի, ծնողների խնամքը, առանց վորի մարդը չեր աճի ճիշտ այնպես, ինչպես անապատուս ծառը: Ծամբարում վոչվոք լուրջ հետաքրքրվելու ժամանակ չուներ, իսկ ով հետաքրքրվուս եր, միևնույն և «կամավոր» վոչինչ չեր ասի: Նրա միակ պատասխանը լինուս եր.

— Իսկ ձեր ի՞նչ գործն ե:

Վոչ մեկի մոտ նա չեր դժգոհուս իր դրությունից, չեր սիրուս գանգատվել վորեկ բանի համար: Յերբ առաջին անգամ յեկավ Ծամբար, հարցրեց շտաբի տեղը—գնաց այնտեղ: Շտաբի դուռը բանալով, մեծին հատուկ վորոշա-

ձեց պետը չլինի կառլիկներից ե...» Այս մտքերի մեջ պետը խոսելու ձևը փոխեց «դու» ի տեղ դիմեց «դուք»-ով:

— Դուք քանի տարեկան եք:

— Տասն և մեկ, ընկեր պետ:

— Ո՞ր ավականին մեծ տղա յես-պետը հավաստիանալով, յերկրորդ անգամ խոսելու ձևը փոխեց: Այս անգամ խանդաղատանքի ժպիտը դեմքին արժարվորվում էր: Նա մտ կանչեց, ձեռքը պատ բերելով «Կամարովի» վզով, արդեն հայրական տոնով հարցրեց.

— Ի՞նչու վոտքերդ այդքան անճոռնի մեծ են:

— Վոտքերս չեն մեծ, կոշիկներս են մեծ:

— Այո՞, դե լավ, գնա առաջի ջոկատի ավագին ասա, վոր քո մանձակալդ դնի մեծ վրանում:

— Կա ընկեր պետ:

Պետը փոքրիկի ձևավորված գինվորական շարժումներից, խելոք և կարուկ պատասխաններից շշմել էր: Յեղ այն էլ ի՞նչ լեզվով և խոսում՝ «զարչելի հակահեղափոխականների շախտեցիների, ֆրասատովության հետևանք...»:

— Բրավո—ինքն իրեն մտածում եր պետը:

«Յես ուզում եմ ինքնաթիռներ ուսումնասիրել...»:

— Կնցցես տղա:

Այդպիս սկզվեց «Կամարովի» կյանքը շորամասում:

Ճամբարում միակ կենդանի արաբածը, վոր ցերեկն ազատ եր գործից, չհաշված խոհանոցի կատուն, մեծ դամփրոն եր, վորին անհայտ պատճառներով Ֆոկեր եյին անվանում: Յերեկվա շուրին Ֆոկերը սավերոտ տեղերից մեկում գլուխը դնում եր թաթերի վրա և մրափում: Միայն հատ ու կենդ ճանճերը ստիպում եյին նրան բանալ փակ աչքերը: Նման դեպքում նա ժանիքներով փորփորում եր մուգ դարչնագույն մորթը, բռնում ճանճին, կուլ աալիս, նորից փակում աչքերը:

«Կամարովի» առաջին որերը ճամբարում շատ տխուր եյին անցնում: Զորամասի անձնակազմը թռիչքները դադարեցնում եր յերեկոյան մոտ: Մինչ այդ նա աննպատակ թափառում եր անկյունից անկյուն և կարծես վոչ մի հետաքրքիր բան չեր գտնում զբաղվելու համար: Յերեկոյան գալիս եյին տղաները և հարցնում Կամարովի արամադրությունը: Ըստ սովորության նա յերբեք չի դանդատվում: Մակայն նա բարեկամացավ Ֆոկերի հետ և այդ բարեկամությունը նրա

Նեղինակութեան բարձրացման սկզբնապատճառը դարձավ: Փորբիկը սկզբում ըստ յերևույթին վախենում էր ֆոկերից: Նրան թվում էր թե ֆոկերը յուր մեծ ժանիքներով ընդունակ և մարդու վորովայնը պատռել, կամ՝ ձեռքն ու վոտքը պոկել: Այդ իսկ պատճառով նա ֆոկերից հեռու յեր պտտվում, չնայած նրան, վոր ֆոկերը նրան կարգին մարդու տեղ չէր դնում և կողքով անցնելիս նույնիսկ չէր մուռում... «Կամավորը» շատ շուտ ուսումնասիրեց շան թույլ կողմերը և կարճ ժամանակամիջոցում բարեկամացավ նրա հետ... Նա իսկույն հասկացավ, վոր ֆոկերը սիրում և խոհանոցից վերցրած թարմ մսի կտորները (այնքան կուշտ էր, վոր հաց բոլորովին չէր լավում): Այսպիսով ֆոկերի ախորժակը գրգռելով «Կամավորը» տիրացավ նրան:

Առավոտյան ճամբարը նոր էր քնից զարթնում: Արևի շողերը մեծ ասեղների նման հորիզոնի հետևից դուրս ելին գալիս, խլրտում վրաններում: Գիշերվա իջած ցողի կաթիլները գոհարի նման պսպղում էին կանաչ տերևների, ծաղիկների վրա: Ամեն առավոտ արևի հետ միասին, հորիզոնի հետևից իր ֆոկերի հետ, դուրս էր գալիս «Կամավորը»: Ճամբարում բոլորից շուտ նա յեր զարթնում: Փոկերը պոչը բարձրացրած ինչ վոր բան տեսնելով վազում էր նրա հետևից, նորից մոտենում «Կամավորին», պտրտվում նրա շուրջը, յերկու վոտքերը բարձրացնելով դնում նրա ուսերին... Լեզուն հանած հեծում...

— Ն՛ու, ն՛ու... — մոմուում էր «Կամավորը»:

— Հաֆ, հաֆ, հաֆ... — գվարճանում էր ֆոկերը, անջատվում նրանից, քթով հոտոտում այս կամ այն փոսը: Յերը «Կամավորը» թագնվում էր մի փոսում, կամ թուփի հետև, ֆոկերը խելագարվածի նման հոտոտում էր չորս կողմը ու գանում: Բավական և «Կամավորը» մատով մի բան ցույց տաք, ֆոկերը յուր շնային բոլոր ընդունակութունները և տաղանդը կգործադրեր այն կողմ վազելու և ինչ վոր բան վորոնելու: Ջարմանալի բան էր, մինչ «Կամավորի» գալը նա վոչոքի հետ այնքան չէր մտերմացել, վորքան հիմա: Իսկ «Կամավորը» նրան այնքան էլ ուշադրութուն չէր դարձնում: Նրա վերաբերմունքը դեպի գամփոը շատ պաշտոնական էր: Մեծին հատուկ լրջությամբ նա շատ խելացիորեն էր վերաբերվում դեպի գամփոը: Յերբեք իզուր տեղը չէր

չարչարում, ... Շան կողմից հայտնաբերված սիրուն ու հավատարմությանը նա նայում էր հենց այնպես, ասես թե այդպես ել հարկավոր էր:

Առավոտյան, յերբ համավորը հասնում էր տղաներին վորոնք զարթնելով մեքենաները պատրաստում էին թոխչքներին, նախ և առաջ վողջունում էր, հետո յեթե վորևե մեկին ոգնություն էր հարկավոր, ոգնում էր:

Ճամբարում բոլորը տեսնում և գնհատում էին պատանի ենտուղիաստի գործը: Ճամբարի պարետը մի որ «համավորին» բռնեց ուղղակի այն պահին, յերբ նա վազում էր գուլլով, գործածելու յուղ բերելու համար:

— Լսիր «համավոր», չմն հոգնում, վոր ալդքան վազվըզում ես...

— Այ քեզ հարց, ի՞նչու պիտի հոգնեմ:

— Լավ ի՞նչու վորևե գիրք չես կարդում:

— Ո՞վ ասաց վոր չեմ կարդում—նրա համար հասկանալի չէր պարետի հարցերի նշանակությունը: «Ի՞նչ և ուղում ինձնից» — յերեվի այսպես մտածելով նա ցանկացավ ճանապարհը շարունակել, բայց պարետը նորից առաջը կտրեց.

— Դե լավ, սպասիր, ի՞նչու այդքան շտապում ես, աշխարհս հո կրակ չընկավ:

— Մեքենան սպասում և յե, ի՞նչ ես ուղում...

— Դու վոր այդքան լավ տղա յես, յերեկոյան արի ճամբարի ելեքտրոկայանը, այնտեղ կսովորես:

— Շատ լավ, կգամ:

Ճամբարում գործում էր մի փոքրիկ ելեքտրակայան, վորի տված լույսը հազիվ բավարարում էր մի քանի տասնյակ լամպեր վառելու: Այնուամենայնիվ այնտեղ նույնպես, ինչպես և բոլոր ելեքտրակայաններում, ելեքտրակասություն ստացվում էր մեխանիքական ուժի գործադրումով: Առաջին անգամ, յերբ «համավորը» մտավ ելեքտրակայան, նրան հետաքրքրեց գործող մեքենաների կառուցվածքը, մասերը և բոլոր այն կանոնները, վորոնց հիման վրա նրանք աշխատում են: Կաշեելով աշխատող տեխնիկի ոճիքից, նա հարցեր էր տալիս.

— Այս դինամոմեքենան քանի՞ ձիու ուժ ունի...

Տեխնիկը «համավորի» և վոչ մի հարցն առանց պատասխանի չէր թողնում:

— Լալ, ընկեր տեխնիկ, իսկ ուր են այստեղից դուրս
յեկող անողնները և կատողները:

— Իսկ ի՞նչ ասել և անող և կաղոտ:

— Յես վոր ասում եմ, ընկեր տեխնիկ, հավատացած
յեղեք, վոր գիտեմ և հասկանում եմ... Դեռ դա բոլորը չե,
յես գիտեմ ինչ ասել և ղենատոր, տրանսֆորմատոր... նույ-
նիսկ մադնիսականությունն ել գիտեմ... Գիտեմ, վոր կա
յերկու տեսակի մադնիս, մեկը՝ բնական, իսկ մյուսն ել
արհեստական:

— Ո՞ր ներեցեք ինձեններ «կամավոր» — այս անգամ արդեն
ուրախությամբ և ծաղրական տիտղոսով ասաց տեխնիկը:

— Իսկ ելեքարական մադնիսը...

— Դե, դա յել արհեստական և ելլի... — Այս ասելով, նա
մատնեբով ինչ վոր բան եր շփում... նա թողեց այդ, վերց-
րեց մուրճը և ինչ վոր սկսեց փնտռել:

Ի՞նչ և հարկավոր կամավոր:

— Ուզում եմ այս թելերն թիթեղի ողակի մեջ դնել,
թե չե՞ հրդեհ կլինի...

— Այ կեցցես — հիացմամբ բացականչեց տեխնիկը — դու
նա կարդին մանտյոր ես: Լալ, այ վերցրու մեխերը, այն
փոքրիկ արկղի մեջ ես կամավորը գտնելով մեխերը և թի-
թեղի մի կտոր, սկսեց նրանից խողովակ պատրաստել, վոր-
պեսզի ելեքարականության թելերն առանձնացնի: Մուրճով
աշխատելիս պատահում եր, վոր թիթեղին զարկելու տեղ,
մատնեբին եր զարկում, բայց դժգոհության և վոչ մի նշույլ
անգամ չեր յերևում նրա դեմքին:

Շուտով նա ճամբարում հայտարարվեց, վորպես ելեք-
արականյանի «գլխավոր ինժեներ», «ինժեներ» անունը
կցելով ընկեր «կամավորին», տղաները ծիծաղում եյին,
միաժամանակ չկար մեկը, վոր նրան չսիրեր: Մի քանիս-
ները նույնիսկ զարմանում եյին նրա ընդունակություն-
ներով և այն սիրով, վորով նա կպչում եր գործին:
Ինչքան ել «կամավորը» մեծ տիտղոս չստանար, նա չեր հրա-
ժարվում Ֆոկերից: Յերեկոնները, յերբ նա ելեքարականի
ներսում ճեք եր պահում կամ՝ աշխատում, Ֆոկերը միշտ
ել դռանը պռակած գլուխը դնում եր յերկու թաթերի վրա,
մրտվում, մինչև կամավորը գործը կվերջացներ և միասին
կզնային շրջելու...

Վոչ հեռու գտնվող № գյուղը զորամասի վրա շեֆու-
թյուն եր վերցրել:

Վորպես շեֆեր զորամասի համար, նրանք շատ քիչ բան
եյին անում: Ընդհակառակը՝ զորամասը գյուղին մեծ ոգուտ
եր տալիս: Զորամասում ամեն տեսակի մասնագետներ կա-
յին: Վորակավորված տրաքտորիստները վարի ժամանակ
շաբաթներով շեֆերի մոտ եյին լինում: Բերքի հավաքման
ժամանակ զորամասը հաճախ շաբաթորյակներ եր կազմա-
կերպում: Այդ որերը սովորաբար շատ ուրախ որեր եյին
լինում: Տղաները յերգելով այնպիսի թափով եյին աշխա-
տում, վոր կոլտնտեսականներից հաղիվ թե մեկն այդպես
աշխատեր: Դրա պատճառով ել գյուղում բոլորը սիրում
եյին զորամասի տղաներին, հարգում նրա ղեկավարներին:
Կոլտնտեսականները մատներով եյին ցույց տալիս զորա-
մասի տղաներին:

— Եդ շան վորդիքը կյանքներում գյուղի յերես չեն տե-
սել, բայց աշխատելիս մեղինից ել լավ են աշխատում: Ադ-
ջիկները տղաներին տեսնելիս յերգում եյին...

Բայց վերջերս մի թյուրիմացություն պատահեց, վորը
կարող եր խախտել զորամասի ամբողջ կապը կոլտնտեսա-
կանների հետ: Ասենք պահ մի այդպես ել յեղավ: Կոլտնտե-
սականները սկսեցին հիասթափվել: Յեվ յեթե ուրիշ «նըր-
բացուցիչ» հանգամանք չլիներ, զորամասի հեղինակությունն
ընդմիջտ կորած եր: Բայց պատմենք սկզբից:

№ գյուղը, վորը զորամասի շեֆն եր, ցանկանում եր
իրանց գյուղում կառուցած ելեքտրականից մի քանի
կոլտնտեսականների տներում ելեքտրականություն անց կաց-
նել: Գյուղի մանտյորը մի ամիս եր, ինչ հիվանդ պատկած
եր քաղաքի հիվանդանոցում: Վերջերս ել լուր եր յեկել:
վոր մանտյորն առողջանալու վոչ մի նշան ցույց չի տալիս:
Կնոջ տարած կերակուրը չի ուտում, միայն յերկու խոսք ե
կարողանում ասել, վորից հետո աչքերը բաց միայն առաս-
տաղին ե նայում: Կոլտնտեսականները սպասում եյին, վոր
նա «գա ե լույս կանցկացնի»... Բայց մանտյորի կինը գա-
լիս եր տխուր, լաց յեղած... Յեթե վորե ե մեկը նրանից
հարցնում եր ամուսնու մասին, նա ճերմակ թաշկինակն
աչքերին եր դնում ե խուլ հեկեկում...

Կոլտնտեսութեան նախագահը ստիպված դիմել եր զորա-
մասի պետին: «Այսպես, այսպես, ձեզ մոտ հարյուր տեսակի
արնեստավոր կա, մեկին ուղարկեցեք թող լույս անց կաց-
նի...» Առանց յերկար մտածելու Կամավորին դրին մեքե-
նայի վրա և ուղարկեցին: Յերբ ավտոն հասավ գյուղ և
ուղիդ գյուղխորհրդի դռան առաջ կանգնեց, Կամավորը զին-
ված ամեն տեսակի զործիքներով ավտոյից ցած իջավ:
Կոլտնտեսութեան և գյուղխորհրդի նախագահները սկզբում
չեյին կարողանում հասկանալ՝ ինչու համար ավտոն բերեց
այդ փոքրիկ զինվորին, թողեց ու հետ դառավ: Կամավորը
մեծ լրջութեամբ մոտեցավ կոլտնտեսութեան նախագահին
ու բարեկեց:

— Ասում են այստեղ լույս պետք և անց կացնել:

Կոլտնտեսութեան նախագահը վոտքից մինչև գլուխ չա-
փեց փոքրին և գյուղխորհրդի նախագահին ասաց.

— Աղնիվ խոսք, այս ոգաչուհները մեզ ձեռք են առել:
Հետո դառնալով Կամավորին հարցրեց.

— Ի՞նչու մանսյոր չեն ուղարկել:

— Ինձ են ուղարկել—մեծ սառնասրտութեամբ պատաս-
խանեց Կամավորը և խնդրեց, վարպետի լույս անց կաց-
նելու համար նախատեսված տները ցույց տան:

Կոլտնտեսութեան նախագահն ըստ յերևույթին շատ եր
բարկացած: Նա մի կողմ քաշվեց, կանչեց մի կոլտնտեսա-
կանի և կիսա հրամայողական տոնով ասաց.

— Լսիր, դնա Վասիկան թամբիր և հասիր զորամաս,
շտարի պետին ասիր, վոր հիմա ձեռք զցելու ժամանակ
չի... Մենք իրենցից լուրջ կերպով խնդրեցինք, իսկ իրենք
կատակներ են անում:

Կոլտնտեսականը մի բանի ըոպեյից հետո ճամբա ըն-
կավ: Յերեկոն համառ կերպով վրա յեր հասնում: Արևի
վերջին շողերը ժամից ավել եր, ինչ թագնովել եյին հեռու
հորիզոնի յետեվ: Նախիրը յեկավ, իր հետ դաշտերի բուր-
մունքը բերելով ծախալեց գյուղի բոլոր փողոցներում: Կոլ-
տնտեսականները կովերի յերեկոյան կաթն եյին կթում,
վորից նույնպես բազմապիսի ծաղիկների բուրմունք եր
փչում: Թաչուհներն ծլվլալով թառ յեղան...

Բաղերը, սագերը գյուղի միջով անցնող առվակի միջով
յերկար շղթայի նման շարժվում էին դեպի դռները...

Մուխը, բաղերի նման հանգիստ լողալով, հեռու տեղե-
րից յեկավ և նույնպես գյուղի վրա թառ յեղավ:

Առավոտյան համավորը կոլտնտեսականներից մեկի տա-
նը նախաճաշելուց հետո վերցրեց բոլոր գործիքները, յեկավ
տեսավ գլխավոր գիծը: Զեռքի աքցանով մերկացրեց ելեք-
տորուարի ծայրը, հաղճապակյա անվակները խփեց պատե-
րին:

— Յերեկոյան ամեն ինչ պատրաստ կլինի— ամենայն-
լըջությամբ հայտարարեց համավորը և շարունակեց աշ-
խատանքը:

Կոլտնտեսության նախագահը, վոր հետևում էր կամա-
վորի ամեն մի շարժվածքին, մնացել էր զարմացած: «Ինքը
դեռ յերեխա, իսկ հունարին նայիր...» մտածում էր նա և
զղջում, վոր յերեկոյան զորամաս մարդ ուղարկեց: Յեր-
կու ժամից հետո մի կոլտնտեսականի տան միջից ելեք-
տրական թելը կախված էր: Մնում էր ելեքտրական լամպը
հագցնել և լույսը վառել:

Յերեկոյան մոտ աշխատանքները վերջին էին հանգում:
Զորամասից հետ էր յեկել յերեկվա ուղարկած կոլտնտեսա-
կանը հետևյալ գրությամբ:

«Հարգելի ընկ. նախագահ!

Մենք յերեք ձեզ հետ կատակ չենք արել և վոչ էլ ծաղ-
րել: Ուղարկած տղան զորամասի լավագույն մանտյորնե-
րից մեկն է: Հասակին, շատ էմ խնդրում, չնայեք:

Բարևներով՝ Շտարի պետ...»

Առանց այդ գրության էլ համավորը գործով ցույց էր
տվել, վոր ինքը կատակի առարկա չէ: Կոլտնտեսականները
նայում էին փոքրիկ մանտյորին և զարմանում:

— Հասակին նայիր— կատարած գործին...

Յերեկոյան, յերբ մթնեց, խրճիթներում լույսերը վառ-
վեցին: Գյուղի կոմյերիտկազմակերպությունը ժողով հրա-
վիրեց և ստիպեց համավորին պատմել, թե ինչպես նա ման-
տյորություն է սովորել: Վոչվոք չէր ծիծաղում: Ժողովա-
կաններ ժպտում էին: Նրանք բոլորը խանդաղա-
տանքով նայում էին փոքրիկ մանտյորին, վորը հաղին

ողաչույի շորեր ուներ: Նրա կապույտ կոճկառնները սպիտակ թոջնակների հետ միասին բոլորի մեջ ել համակրանք էյին տոաջ բերում գեպի պատանի արհեստավորը:

Կամավորը խոսելում շատ ժլատ եր: Միայն սասց, վոր ս֊վորել և այս ինչ տեղն՝ այսպես:

Առավոտյան Կամավորին դրին մի սայլի մեջ հետն ել մի վոչխար տվին.

— Զեր գործասին նվեր տար, վոր քեզ նման տղա յե պահում:

Կամավորը յեկալ իր նվերով: Ըամբարում անասելի ուրախություն եր: Տղաները նրա մոտով անցնելիս կատակ էյին անում, ծիծաղում, բռնում վեր բարձրացնում... Վոմանք ել հարցնում՝

— Եներ ենք վոչխարիդ միան ուտում:

— Հենց արի քեզ շարաթական մի անգամ մի գլուզ ուղարկենք, ամեն տեղից ել մի մի վոչխար բեր—ասում էյին տղաները և ձեռքով շոյում Կամավորի գլուխը:

Կամավորը բոլոր կատակներին պատասխանում եր և գրանով իսկ տղաների աշխուժությունն ավելի բարձրացնում:

Շատրի պետը նրան կանչեց իր մոտ, հարց ու փորձ արեց, հետո թե՛

— Վազը ստարտ կղնաս, քեզ կթոցնեն:

Կամավորը գրանից մեծ նվիրատվություն չեր սպասում: Նա պետք և թույլ Դիշերը յերազում տեսավ թե ինչպես բարձրացել և կապույտ յերկինք, ինչպես արևը վերևից փայլում ե... Եներդի վրա մարդիկ զուխները բարձրացրած գեպի իրեն են նայում... իսկ ինքը բարձրանում և վեր, վեր, գեպի արևը:

Առավոտյան նորից ամենաշուտ զարթնողը նա յեր: Այդ գիշերը նրա համար շատ յերկար թվաց: Հիմա նրա միտքը գրաված և իր մոտալուտ թուխքով: Դրա պատճառով ել Ծակերի վողջույնին չպատասխանեց: Զոյեց նրա գլուխը: Վոպեց մեքենաների մոտ: Պատվում եր նրանց շուրջը և սպասում եր, վոր ողաչունները գան:

Յեկան ողաչունները, մեքենաները գործի գցեցին: Պտուտակները շտապ-շտապ պտտվել սկսեցին: Կամավորի արյունն ել պտուտակների նման շտապ շրջանառություն եր

կատարում: Դրա պատճառով ել սիրտն արագ բարախում
եր... Զոկատի հրամանատարը կամավորին իր հետ դրեց:
Առաջին ոչ բարձրացողը նա յեր: Ներքևում կանաչը զորգի
նման փուլեց: Մի քենայից հեռու արտուտները պտույտներ
եյին զործում, վողջունում նորածագ արևի անդրանիկ շո-
ղերին: Շուտով ճամբարն ել սունկի կույտի նման փուլեց
ներքևում: Կամավորը վեր եր թռչում... Աշխարհը կարծես
լայնացավ: Գետնից յերևացող հորիզոնները չքացան, նրանց
տեղերը յելան նորերը սակայն՝ շատ հեռվում:

Կամավորի սիրտն ել հորիզոնների նման լայնացավ:
Ինչ վոր դուրեկան հոսանք սրտից սկսեց հոսել դեպի մարմ-
նի մյուս մասերը: Արևն ավելի բարձրացավ: Բայց անա
սավառնակը քիթը քաշացրեց, իջնել սկսեց: Շուտով կիջ-
նեն և կամավորը բարձրաձայն կպատմի բոլորին: Յերը
իջան, կամավորը վազեց փաթաթվեց շտաբի պետին և
ասաց.

— Ընկեր պետ, յես ել եմ ուզում ողաչու դառնալ:

— Դու վոչ միայն ողաչու, այլ և ողաչունների պետն ես
դառնալու միայն մի քիչ մեծացիր:

Ախ եդ «մեծացիր, մեծացիր»... Ինչու հիմա վոչ, ինչու
հիմա մեծ չի: Կամավորի գլխում հազար ու մի հարց եր
ծաղում և մնում անպատասխան: Այնուամենայնիվ այդ որը
բոլորին նա ասում եր

— Յես ել եմ ուզում ողաչու դառնալ:

Վերջիլոգրադ—Բազու 1934 թ.

Յերեք որ շարունակ յես մի բառ գրեցի: Յանկանում ելի այդ բառի հետևից մտքերս շարել և հասցնել վերջակե-տին: Սակայն յերեք որն ել շարունակ այդ բառը ջնջեցի: Ջնջեցի—վորպեսզի ընթերցողը կարդալուց հետո այդ բա-ռը ինքը գրի:

Հիմա յես մտքերս՝ մարդկանց և չուզունի մասին պիտի շարեմ, առանց այդ բառի:

Առաջնապա լուսածագին, յերբ դործարանի բակում խը-տացած անթափանցելի մշուշը ծակոտովում և լույսի փոք-րիկ գնդասեղներով, այդ ժամին խումբ-խումբ բանվորների հետ դործարան և դալիս և մի մարդ, բանվորական հասա-րակ պինջակ և խանձված, հողոտ կոշիկներ հագած: Նրա հասարակ գլխարկը հիշեցնում և մալական ձերուկների սի-րած գլխարկը: Նա դալիս և քիչ կորացած մեջքով, փոքրիկ սուր միտքը հաճախ դես-դեն ծռելով: Նրա յերկու սև-զույն աչքերն իրենց կոպերում հանդիսա չեն մնում, 52 տարի նրանք իրենց գիրքից նայել են ամեն ինչի, իսկ 36 տարի հախուռն կերպով դիմադրել չուզունի հալվածքի լույսի հրե ասեղներին և ելի չեն հոգնել, նայել առարկա-ներին: Այդ կովի սկզբում նրա աչքերը շատ պարտաթյուն ներ են կրել. պատահել և, վոր որերով նրանք լաց են յե-զել, կարմրել, կարմրել... վերջում նրա աչքերը սովորել են չուզունի հալվածքին, սակայն իզուր չի անցել նրա սկզբը-նական հաղթանակները: Այդ աչքերը կուչ են յեկել և դա արդեն մասնում և մի բան—ձերություն:

Ահա դա, այդ մարդը 52 տարի ապրել և, վորից 36-ն այստեղ, ահա այս չուզունածուլական ցեխի մեջ, այս հա-վիտենական մշուշի, հալվածքի հրեշային կայծերի մեջ...

Այդ մարդը քայլում է մի կաղապարից դեպի մյուսը:
Միշտ հսկում է չուզուների հալվածքի թափելուն, հսկում է,
վորպեսզի կաղապարից հանելուց հետո ասեն.

— Խու՛վանջ... — Ինչպես դա ասում է պարտիզանները, յերբ
կտրում եր իր սեփական պահած, պահպանած ձմերուկը և
նրա միջուկը վարդի գույն է ունենում...

Այդ պատկանելի մարդը, կորացած, միահավասար քայ-
լելիս միշտ ել տարված աշխատանքով, հիշում է որերն ան-
ցյալ, «որերն անիծյալ»...

* * *

...Գործարանի վրայով անցնում են փոթորկալից որեր...
1920 թիվ: Բազմի գլխին դրվում է կոմունարկա գլխարկը-
գործարանը հիվանդի նման է շիչում... Ե, վորքան նման է
թոքախտավոր հիվանդի...

Յերկրի բոլոր անկյուններից կանչում են՝

— Նավթ նավթ...

Նավթահորերն ասեն որ զգալով իրենց սրտի թույլ բա-
բախումները, կանչում են.

— Գործիքներ, գործիքներ, մեքենասարքեր...

Ամերիկայից մեքենասարքեր ստանալու համար հարկա-
վոր է այդ յերկարավիզ պարոններին դուրս թեքել, վոսկի
ռուբլիներ տալ... Բուշերիկները դուրս թեքել յիրրեք չեն
սիրում:

Հարկավոր եր գործարանի թոքերը բժշկել, նոր շունչ
տալ... հարկավոր եր չուզուներից մեքենա ձուլել սովորել...
Ահա այդ գործը դրվում է Բարսեղյանի վրա: Նա նշանակ-
վում է չուզուաձուլական ցեխի պետ:

Սկզբում նա չեմ ու չում է անում, պատճառ բռնում իր
տեխնիկական կիսազրազիտութունը, բայց նրան կուսակ-
ցությունը պատվիրում է՝

— Սովորել...

* * *

Ազգային կոտորածներն ի դուր չեն անցել: Այստեղ գոր-
ծարանի ներսում նույնիսկ զգացվում է նրա անախորժելի
հետքերը: Վաղրանկան նույնիսկ դառել է դատարկված ցո-
րենահոր, վորից միայն խոնավության հոտ է փչում:

Վաղբանկան մինչև բերան լցվել էր քարածուխով և չուգունով, Վաղբանկան հեղում էր... Վաղբանկան շիկացած յերկաթ էր դառել... Նրա մեջ տոններով չուգունը հալվել, սոսնձի թանձրության էր հասել...

Չուգունաձուլական ցեխում փոշու անթափանցելի մշուշ էր Ողբ լցված էր դրա՞նքիտի պսպղուն հատիկներով: Առաստաղով սլացող կրանի խլացուցիչ աղմուկ... Բանվորների բարձր խոսակցություն, հարայնորոց...

Անփորձ նայողին կթվար, թե ցեխում պատրաստվում են ինչ վոր դադից պատասպարվելու... Վոչ, նրաք, այդ չուգունի մարդիկ պատրաստվում են հարձակվելու չուգունի հալվածքի վրա, նրան յենթարկելու իրենց կամքին...

Վաղբանկայից չուգունի հալվածքը թափվում է մի հսկա կիսախողովակով՝ շիկացած ավազանի մեջ, իսկ ավազանը գրվում է կիսախողովակի տակը փորած փոսի մեջ: Առաստաղով խլացուցիչ ձայներով սլացող կրանը վերցնում է հսկա կաթսան և մոտեցնում ամեն մի կաղապարին՝ վորը բերանը բաց, սպասում է չուգունի հալվածքին:

Առաջին հալվածքն էր դա:

Բանվոր Սարգսյանը մտել էր կիսախողովակի տակ գտնուվող փոսի մեջ, վորպեսզի բերնի վրա գտնվող փականքը բաց անի: Չեզամ, չկարողացավ, փականը կոտրվել էր և ժանդատել... Նա ողնության կանչեց և իր ընկերներին: Բացի Սարգսյանից փոսը մտան յերկու յերկուսարդ բանվորներ էս: Տոթը նեղել էր նրանց յերեքին ել: Մահայն այդ բուրբը վոչինչ—հարկավոր էր կոտրած փականը հանել, վորպեսզի վառարանի բերանը բացվի, հակառակ դեքստում՝ վաղբանկայի լցված վորովայնն այնպես ել կմնա... Տղաներն սկսեցին վողկվորվել իրենց աշխատանքի սկզբնական արդյունքներով: Կոտրված փականը շարժվում էր—դա հանվելու նշան էր:

— Հը, Գուրդեն, մի քիչ դեսը...

— Արա Բարա, բիր ազ բու յանա, բու յանա, (մի քիչ այս կողմ, այս կողմ)...

— Հը, հը—վողկվորվում եյին նրանք...

Այդ ժամանակ ցեխի մյուս անկյունից դեպի նրանց էր գալիս Բարսեղյանը: Տղաներին փոսում տեսնելով նա սարսափեց: Նա չզիտեր ինչ անի, միայն սարսափելի ձայնով բզավեց:

— Ե, հեյ... — Նրա ձայնը շոգեմուրճի ձայնի նման շոշո-
ղաց... —

Ի՞նչ կա վոր, վարսեա, — զարմացած հարցրեց բանվոր-
ներից մեկը:

Ի՞նչ, զահրումար կա, չեք տեսնում, վոր փականը հա-
նելուց հետո յերեքդ ել սատկելու յեք. — զայրացած ասաց
նա:

Յերեք բանվորները մի ըստե սարսափով իլար նայե-
ցին: Շիկացած հալվածքը պետք է նրանց յերեքի մարմինը
խանձեր...

— Դե, դե, քանի կենդանի յեք, դուրս յեկեք...

Յերեքն ել միանգամից փոսից դուրս թոան, կարծես
պայթուցիկ նյութից փախչելիս լինեին:

Բարսեղյանը պինջակը հանեց, ավեց բանվորներից մե-
կին, վստահանալով իր փորձառությանը՝ մտաւ փոսը: Նա
ցանկանում էր կտորած փականը այնպես հանել, վորպես-
զի հալոցքը չթափվի:

... Հալոցքից, չուզունի արեագույն շիթեր թոան:

Անթափանցելի մշուշն պայծասացաւ հրե շիթերով...

Մարդու, կենդանի մարդու մարմին խանձվեց...

Յերեք բանվորներն աչքերը բանալով տեսան Բարսեղ-
յանը այրվող մարմինը...

— Անդրեյ, Սնդրեյ, — գոռացին նրանք և հարձակվեցին
փոսի վրա...

Յեխում բանվորների սարսափալից դեմքերը հասվել ե-
յին Անդրեյի վրա... Նրան փոսից հանելով, դանակով շո-
րերը պատռեցին, վորպեսզի այրած տեղերին չկայչի:

— Կմեռնի՛ր, — ափսոսանքով ասաց նրա հին ընկերներից
մեկը:

Զգիտես ինչու՞ մինչև Անդրեյը փոսում գտնվող բան-
վորներից մեկը սկսեց յերեխայի նման հեկեկալ... Յերեքի
նա զգացվել էր Բարսեղյանի անձնագոհությունից... Մյուս
յերկուսը փայտացած մնացել էին կանգնած: Յերեքի նը-
րանք մտածում էյին այն մասին, վոր այդ պետք է եր
իրենց հետ պատահեր:

Անդրեյը հագիվ շրթուքները միմյանցից ազատելով
ասաց.

— Դադանը դրեք հարվածքի տակ, սֆ... ջնւր, այրվում եմ...
Յերբ նրան զրկեցին մեքենայի վրա և ուղարկեցին
շտապ օգնութեան կետը, փայտացած բանվորներից մեկը
ծանր, յերկաթի հափ ծանր բառերով ասաց.

— Մեր յերեքիս տեղ նա պետք է մեռնի...

Նա չմահացավ: Չորս ամիս միայն բացակայեց շուգու-
նաձուլական ցեխի հավիտենական մատախուղից:

Առաջին օրը, նա փոքր դրեց գործարանում, ձեռքը
տարով դրդանը, հանեց իր հին, կիսախանձված տետրը և
կարդաց «խոտանքին վերջ տալ և հետո...» Գործարանի
բոլոր ցեխերում բողբում են:

— Վորակը վոչինչ չարժե...

Բարսեղյանի համար դա ամոթանք է. չէ վոր նա ցե-
խի տերն է, ցեխի վարպետը: Չէ վոր շուգունը նա յե
ծուլում, ինչու՞ն է զաղանիքը: Ահա այս խնդիրները նրա
զլխում մեխվել էյին...

Ինչեր, ցերեկ, ամեն օր Բարսեղյանը շրջում է գոր-
ծարանում, նստում ժողովներին, մոտենում բոլոր դադ-
դաններին, վորպեսզի իմանա, վորպեսզի գտնի զաղանիքը:
Մոտանք բառը ցեխի նման կոչում է նրա զեմքին և, վորքան
խայտառակ բան է...

Յերեկոներն Անդրեյը գլուխը գծագրություններից,
տեխնիկական գրքերից չէր վերցնում: Նրան հարկավոր
էր լավ սովորել մետաղի ամրողչ տեխնալոգիական պրո-
ցեսը, հարկավոր էր մեքենան լավ սովորել...

Յե՛վ ահա յերկար պրպտումներից հետո նրա համար
պարզվում է խոտանքի զաղանիքը— պե՛տ է բանվորների
ամրացնել առանձին կաղապարներից, պե՛տ է բրիգադներից
ամրացնել վագրանկաներին:

Վճչ, վճչ դա փոքր հաղթանակ է. Անդրեյին մտատան-
ջում է մի ուրիշ խնդիր՝ մենք ինքներս չենք կարող «ին-
գերսոյի կոմպրեսորներ» պատրաստել, ինչու՞ այդ մեքենա-
տարքը մենք բերում ենք հեռավոր յերկրից... և տալիս
զեղին վոսկի, զեղին վոսկի...

Նորից գծագրուեթյուններ, նորից անքուն գիշերներ...
Հարկավոր ե հաղթել ամեն ինչ, հարկավոր ե տիրապետել
մեքենայի ուժին և նրան ստիպել, վորպեսզի աշխատի, աշ-
խատի... Մեքենան պետք ե պատրաստել մեր, խորհրդային
յերկրի չուզուներից, պողպատից...

Իր ազատ որը գալով դեխ, նա իր մոտ կանչեց ոգնա-
կանին, քաշեց պատի տակ և իր անքուն գիշերվա աշխա-
տանքի արդյունքը պատմեց: Ոգնականն աչքերը լայն բա-
նալով ժպտաց... կարծես ինքն ել նրա հետ գիշերն անքուն
եր լուսացրել:

— Ես բոսնյիս սարքիմ—ասաց Անդրեյի յերկար ու
ձիգ տարիների ընկերը և վաղեց համապատասխան կաղա-
պարը պատրաստելու համար:

Հավածքը թափելու ժամանակ նույնիսկ ինժեներ «մաս-
նագետը» ձեռքը թերահավատորեն թափ տալով ասաց.

— Միևնույնն ե, դրանից բան չի դուրս գա, իզուր
հավածք են փչացնում, բանվորական ուժ կորցնում...

Սակայն Անդրեյը յերեսուն յոթ ոտրի շնչել եր այդ ցե-
խի մրախաուն ծուխը, յերեսուն յոթ տարի նա այդ հուր
ջրի ալիքների կամքը յենթարկել եր իրեն, կաղապարել և
նրանից մեքենայի մասեր պատրաստել... Այդ բոլորը նրան
չուզուների չափ ամուր հաստատակամուխյուն ե տվել...
Դրա համար ել նա համառելով, իր մտատածը կատարեց:

Կաղապարներում լցրած կարմրագույն հալոցքի աչքերը
լուսածագի աստղերի նման մարվեցին: Յերեկոյան յերը
«ինգեքտոլի կոմպրեսների» մի քանի մասերը կաղապարից
հանեցին, Անդրեյը յերկար նայելով, խանդաղատանքի ժպի-
տը դեմքին բացականչեց

— Դե, սա այսպե՛ս...

Ինժեներ «մասնագետը» նույնպե՛ս ստուգելով կաղապա-
րից հանած մեքենամասերը, նախանձուտ ժպիտը դեմքին ա-
սաց.

— Համենայն դեպս դա բոլորը չե, միայն մի քանի
մասերն ե...

Բանվորներից մեկը ծաղրանքով կրկնեց ինժեների ա-
սածները.

— Համոնայն դեպս... համեմանայն-դեպս...

Անդրեյ Մասեյիչը խոհեմությամբ պատասխանեց.

— Ամեն ինչ կամաց կամաց կլինի, սպասեցեք մնացածն էլ կպատրաստենք...

— Բուլչեկի խոսքը— դա կենդանի դործ է, Բարսեղյանն իր այդ դույտերի վրա այնքան է տանջվել, վորքան ալեխառն միրուքով ձերուկն իր հաստափոր վեպերը գրելիս: Նա անքուն, բայց ստեղծագործական գիշերներ է անց կացրել, համոզված լինելով, վոր չկա մի ամբողջ վորից բուլչեկիկները չկարողանան սիրապետել... Այդ մարդը զեռ շարունակում է ստեղծագործել... Նրա միտքը զարգանում է սոցիալիզմի հայրենիքում...

Այդ մարդուն, չուզունի շիկացած շիթերով խանձված այդ մարդուն, յես կուզեյի մի անուն տալ, վոր կարողանար հավասարվել նրա մաքի ուժին, վոր ունենար նրա արժեքը... Ձեռ, վոչ մի լեզվում, չկա իմ ընտրած բառը: Դա պետք է ստեղծվի, իսկ յես յերեք որ չկարողացա գտնել և գրել այդ բառը:

Դրանս միշտ կարգում է իմ մտիկ ընկերներից մեկը: Այս կատրը կարգալուց հետո, նա նայեց զեմքիս և զարմացած հարցրեց.

— Ի՞նչու չես գտնում, աչ...

Հետո նա մատիար վերցնելով գրեց— հերոս:

Իմ քթով դուրս յեկող ողը հեզնեց նրան. հասարակ շտա հասարակ բառ է նա քիչ մտածեց, հետո գրածը ջընջելով, նորից գրեց— աշխատանքի հերոս: Բայց չէ՞ վոր նա ստեղծագործող ազգանդ է, Ի՞նչու միայն այդքանը: Ճիշտ է, նրա կուրծքը, վորի մսերը հարվածքով այրված են, զարգարված է Աշխատանքի կարմիր դրոշի շխուհուհով: Ո՞ր, ինչքան արժանի տեղ է դրված դասակարգի արյան գույնի այդ պատկանելի կարմիր գրոշը:

Այդ շքանշանի մոտ, տազանդավոր գյուտարարի կրծքին յես գնում եմ և բոլոր ընթերցողների հարգանքի դրոշը:

ԻՆՉՊԵՍ ԲԵՋ ԱՆՎԱՆԵՆՔ ԷԱՐԱԶԱՏՍ

Պարաշյուտով թռչելը սովորական բան է դարձել: Բայց և այնպես ամեն ուր թռիչքը շրջապատի մարդկանց ուշադրությունն է գրավում: Յեթե սպորտային հրապարակում խաղի ամենահետաքրքիր վայրկյանը լինի — միևնույնն է, բոլորը թողնում են խաղը և կկոցված աչքերով հետևում ինքնաթիռին, վորն արագությունը նվազեցրած, ձախ թևի վրա ընկվելով, ջանում է դուրս ձգել թանկագին բեռը: Նման դեպքում թվում է, թե ինքնաթիռը յերկուներով հերոսություն է ծնում:

Ան քարի արագությամբ դուրս պետք է ձգվի այս մեկը կամ՝ այն մյուսը: Բոլորը մեր ընկերներն են և բոլորին ճանաչում ենք ինչպես մեր հարազատին: Ավելին — վոմանք իրենց հարազատին այնքան չեն ճանաչում, վորքան մենք այս ընկերոջը, վորը հիմա պետք է յոթ հարյուր մետրի վրա թողնի ինքնաթիռը և քարի արագությամբ ցած գլորվի, մինչև թանկագին մետաքսի հսկա լզանգակը փրկարար ուժով կմեղմացնի նրա ընթացքը: Չէ՞ վոր բոլոր մարդիկ ինքնաթիռը միատեսակ չեն թողնում: Մեկը հպատակվում է ուղաչույի առաջին իսկ հրամանին — բաց թողնում ձեռքը և մեջքի վրա գլորվում, մի ուրիշը՝ տատանվում է — թողնել, թռչել, թե՛ հետ գնալ խցիկում նստել: Այդ բոպեյին վոչ ամոթանքը և վոչ ել ընկերների կշտամբանքը նրա գլուխը չի դալիս:

Նա տեսնում է գետինը, վորն այնքան հեռու յե, հանկարծ պարաշյուտին չհավատալու հանցավոր միտքն ասես սուր չեղբով ճանապարհ բանալով մտնում է նրա, այդ բոպեյին ուժեղ թափով գործող, ուղեղի կենտրոնը: Նման դեպքում ապրելու ցանկությունը հաղթահարում է նրա հերոս լինելու ցանկությանը:

Մեկ ուրիշը քիչ տատանվում է, կատվի նման կուչ գալիս, նորից ուղղվում, սակայն թռչում է...

Վոմանք ել թոչում են, սակայն փոխանակ նրան, վոր պետքի ձգեն ողակը և բանան պարաշյուտը, շփոթվում են, ահը փշալարի նման ցանկապատում և նրանց: Ահա նա թուով տոաջին, յերկրորդ տասնյակ սեւորները—մինչ ղեռ պարաշյուտը չի բացվում: Տասնյակները մեկ ակնթարթում հետ են մնում: Մի քիչ ևս նա պետք և հանդիպի յերկրագնդի կոշտ զանգվածին: Նման դեպքում կողմնակի նայողները պահ մի դադարում են շնչել: Համատարած լուսթյունը մարդկանց տիրապետում և Բայց վնչ, ընկնողի խելքը դլխին և, ահա սպիտակ պարաշյուտն արվի նման դեպի վեր և ձղվում—ծավալվում: Թափով բացվելուց լավում՝ «Քը՛՛՛՛՛՛՛... Իրանով կարծես մետաքսե հսկա զանգակը վերահաս, ահն և արտանայում... Իրա հետ միասին հանդիսականները ծիծաղում են, կատակ անում:

— Իրենից վոչինչ չեր մնա բացի թրջված տեղից:

— Հիմա նրա սիրաը վոտների մատներումն և բանալուց հետո տեսնում ես, նույնիսկ վողջունում ե...
Դա, և միայն դա յե պատճառը, վոր ամեն մի թոխք շրջապատի ուշադրությունը մեխում և իր վրա:

Ամեն մի թոխք մի մեծ արկած և, իսկ Մաքսուդ Ավդալիմովի թոխքն ավելի հետաքրքիր արկած եր: Մաքսուդը դորամասի անձնական կազմի սիրած տղան եր: Զկար մի մարդ, վոր նրան չճանաչեր: Բոլորն ել գիտելին, վոր նա դադատանցի նավթային բանվորի տղա յե, իսկ ինքը վորակավորված խառատ: Սակայն նրան սիրում եյին, վորովհետև աշխուժ եր, խելոք: Դա յեր պատճառը, վոր նրա և՛ անունը, և՛ ազգանունը հազար տեսակ հոլովվում եր: Մեկը կանչում եր Մակիչ կամ Միշա, մյուսը՝ Ավդալիմիչ... Յեթե մի տեղ տղաները յերգում եյին կամ պարում, այս ու այն կողմից կանչում եյին՝

— Միշային, տուր...

— Թող Ավդալիմիչը դուրս գա.

«Լեզզինկա»...

— Շամիլե թող պարի...

Նրա թոխքի ժամանակ բոլորը յեռապատիկ հետաքրքրությամբ հետևում եյին այն ինքնաթիռին, վորի մեջ նստած, նա բարձրացել եր ող: Ահա նա դուրս և յեկել և մոտենում և թևի ծայրին: Ահա կուացավ ղեպի ողաչուն,

վորպեսզի ուտինն ողակը թևին հագցնի: Յե՛վ. վերջապես
անա նա թողեց ինքնաթիռը և պարաշյուտը բացեց: Յերբ
նա թողեց ինքնաթիռը և պարաշյուտը բացեց, այլևս դեպի
գետին չէր իջնում: Նրանից հետո թռչողները գետին հա-
սան, պետին զեկուցեցին իրենց թռիչքի մասին, մինչդեռ
Մաքսուդն ասես զորավոր ինչ վոր մի ձեռքով բռնված,
դեպի յերկիր իջնելու վոչ մի նշան չէր ցուցարերում:
Այդպես ե, յերբ քամին իբ անտեսանելի թե վերի վրա
վերցնում ե թղթի մի կտոր և քշում ով գիտե ուր:

Այն ուղղությամբ, վորով գնում եր Մաքսուդը, գտնը-
վում եր Զ... գյուղը, իսկ նրա մոտերքն անհարթություն-
ներ, ձորեր... Դ. գետը հսկա ժապավենի նման հոսում եր
նույն գյուղի մոտով: Գետը մեծ եր, խոր և յեթե թղթի մի
կտոր գցեյիր նրա գլխը, հազիվ թե նկատեյիր հոսանքի
ուղղությունը:

Արողորմում սկսեցին անհանգստանալ: Յերկու դեպ-
քում՝ յեթե Մաքսուդն ընկներ գետի մեջ, կամ մոտակա
ձորը, յեթե վոչ մահը, ապա մարմնի վորևե մասի ջարդ-
վածք անխուսափելի յեր: Բացի դրանից նա կարող եր ընկ-
նել Զ... գյուղի կտուրներից մեկի վրա, վորը նույնքան
վտանգավոր եր, վորքան և գետի մեջ ընկնելը:

Յերկրին զուգահեռ հոսանքն Մաքսուդին իբ զլրկն ա-
ռած, ասես դիտավորյալ տանում եր այդ վտանգավոր տե-
ղերը: Ծիշտ Զ... գյուղի մոտ նա ընկավ ուրիշ մի հոսան-
քի մեջ: Դա յերկնքից դեպի յերկիր հոսող անավոր ողային
մի գետ եր, վորը վոչ միայն մարդուն, այլ և ուժեղ ինք-
նաթիռին սպառնում եր գետին շարտել, ջարդ ու փշուր ա-
նել: Առհասարակ մթնոլորտը խաղաղ եր լինում մինչև արևի
ջերմացնելը: Յերբ արևը բարձրացնում ե իբ զլսուը և
կենսատու ճառագայթներով ջերմացնում յերկրի անհարթ
կողովը, մթնոլորտում զանազան ուղղությամբ և ուժի հո-
սանքներ են սկսվում: Թերևս դա յե պատճառը, վոր ար-
տուտները, ծիծեռնակները, ընդհանրապես թռչուններից
շատերը թռչում են միայն վաղ առավոտյան և յերեկոյան
խաղաղ ժամանակ: Կես որին թռչելը նրանց համար նույնն
ե, ինչ մարդու համար շորերով լողալը: Այս «գաղտնիքնե-
րը» գիտենն ողաշունները և թռչունները, վորովհետև ողջ

նրանց համար նույնն է, ինչ զբաշարի համար տառերը վարողի համար հողը, լողացողի համար ջուրը և վերջապես զբողի համար թուղթը:

Ուղղահայաց հասանքի մեջ ընկնելուց հետո անբողբոմից յերեսաց՝ Մաքսուղը, ընկնող քարի արագութեամբ ցած զընաց: Անբողբոմում պահ մի լուսթյուն տիրեց: Այդպիսի լուսթյուն և լինում բազմամարդ գահ-լիճներում, ուր վորևե մեկի հիշատակը հարգելու համար վոտքի յեն կանգնում: Պահ մի լսելուց հետո ով ինչքան ուժ ուներ վազեց դեպի Մաքսուղի իջնելու տեղը: Իզուր, Մաքսուղն անբողբոմից հետու յեր, հեռու...

Պարաշյուտային թռիչքները ղեկավարողը, ջղայնացած կարողացավ միայն հրամայել.

— Ավտոմեքենա ուղարկեցեք.

Մաքսուղն ընկավ Զ. գյուղի մտտ հսկա դեզի աջ կողմը: Գյուղացիները, վոր դեզի շվաքում ճաշում էին, տեսնելով պարաշյուտով իջնողին, վազեցին դեպի այն կողմը: Առաջին շարքերում յերևիսներն էին վազում: Բայց ամենահատաբարբիբը յերկու ձերուկի վազելն հրո նրանք գուցե յերեսուն տարի յե, ինչ մոռացել էին վազելը, գուցե և իրենց կյանքի վերջին օրերն էին սպրում: Վազում էին շատ հետաբարբիբ: Թվում իր, թե նրանց վոտքերը հինգ անգամ նորոգվել են. այնքան ծանր եր նրանց շարժվածքը: Մերուկները լսել էին, վոր պարաշյուտով շատ մարդիկ են թռչում: Նրանց միշտ էլ թվացել է, թե պարաշյուտով թռչողները սովորական մարդկանցից ինչ վոր բանով տարբերվում են: Այլ կերպ, ինչպես կարող և «ծախ սիրտ» ունեցող մարդը յերկնքից ներքև զլորվել...

Յերկու ձերուկն էլ համարյա միասին հասան Մաքսուղի ընկած տեղը: Մաքսուղը շատ հաջող իջնելուց հետո կանգնել, պարաշյուտի յերկար թելերն եր ծալում: Մերուկներից մեկը, վորի սպիտակ բխները թուփոնից դեղնել էին, հուղմունքից արցունքներն աչքերում, մոտեցավ Մաքսուղին և մի քայլի վրա մնաց կանգնած:

— Ա՛խ, հարազատս, ինչպես քեզ անվանենք, չգիտեմ, չգիտեմ, մի սպասիր քեզ նայեմ...

Մաքսուղն ուրախ նայեց ձերուկին, միակ բանը, վոր կարող եր անել, ժպտալն եր:

Սև ունքեր, դեմքը լիքը, ուրախ յերիտասարդ եւ Մե-
րուկը շփոթվեց, նա չգիտեր ինչպես անվանի այն մար-
դուն, վոր հերոսի նման թռչում ե բարձր-բարձր յերկնքից։
Ընկեր, թե՛ ընկեր ողաշու անվանելւ վնչ, յերիտասարդը
հասարակ ընկեր չեր (ասենք իրենց գյուղի կոտպնրատիվի
վարիչի նման, վորին նույնպես ընկեր են անվանում) վոչ
ել ողաշու, վորովհետեւ ողաշունները մեքենայից դուրս չեն
թռչում։ Ուստի ծերուկը նորից հարցրեց.

— Ի՞նչպես քեզ անվանենք հարազատս, մի պատմիր,
մի ես դու... չցավեց վոտքդ, եդ կտորն ինչպես ե քեզ
պահում...

— Հայրիկ ինձ Մաքսուդ են կանչում։

Մաքսուդ, Մաքսուդ, ծերուկը դրանից վոչինչ չհասկո-
ցավ։ Նրան թվաց թե ըլոր պարաշուտով թռչողներին
«Մաքսուդ» են անվանում։

— Ուրեմն հարազատս, ով եդ հովանոցով թռչի նրան
Մաքսուդ են կանչում...

Մաքսուդը լիաթոք ծիծաղեց։ Մինչև ավտոն կգար, նա
ծերուկներին պատմեց պարաշուտով թռչելու մասին։ Սա-
կայն հարցասեր ծերուկը չեր դադարում հարցեր տալուց։

— Իսկ, հարազատս, ամեն մարդու կթողնեն, վոր թըռ-
չի... Յես որինակի համար եմ հարցնում։ Յես, որինակի
վախկոտ չեմ յեղել... Սրանից 15 տարի առաջ Կլիմ Յեֆ-
րեմովիչի հետ եստեղ կովել ենք կաղակների դեմ... Իրա
պատճառով վոտս հինգ տեղից ծակած ե... Նույնիսկ թուղթ
ել ունեմ... Այս ասելով ծերուկը հանեց մի կարմիր գըր-
քույկ, շատ խնամքով փաթաթված, ցույց տվեց Մաքսու-
դին և շարունակեց.— Յես որինակի համար ուզում եմ, վոր
փոքր տղաս ել ձեզ նման հերոս լինի... Այ հենց այս տա-
րի Կարմիր բանակ ե գնալու... Ի՞նչպես կլինի, ձեզ մոտ կըն
դունեն, պարտիզանի տղա յե, հը... նա կարող ե՞ թռչել...

Ծերուկը մեջքից ավելի կորացել եր և սպասում եր
Մաքսուդի պատասխանին։ Յերբ ավտոն յեկավ, Մաքսուդն
ասաց.

— Ամսի 6-ին մեր ազատ որն ե հայրիկ, կգամ ձեր
կոլտնտեսության անդամներին կպատմեմ թռչելու մասին...
Ավտոն շարժվեց թե չե, Մաքսուդի ընկերները հետաքրք-
րվեցին ծերուկի խոսակցությամբ։

— Ասում ե, ով հարազատս «ինչպես քեզ անվանենք»...
Ե՛ ծերուկ, ծերուկ կարծում ե, թե յես յերկնային ինչ վոր
մարդ կմ հա, հա, հա...

Տղաները նույնպես ծիծաղում եյին։ Սմիւրնով կոլիան,
վորպեսզի ծիծաղն ավելի եֆեֆեկտավոր դարձնի, ասաց.

— Խելառ, նրան ասելիք, վոր դու նախկին կոշիկ սըր-
բող Մաքսուղն ես, իսկ ներկայի ողաչուն... հա, հա, հա...

Մաքսուղի հետ պատահած այս դեպքը ճամբարի վրան-
ներում պատմում եյին ու ծիծաղում։

— Հա, հա, հա...

Կնախատար ծերուկը, վոր դա նախկին խառատն ե, իսկ
մինչե խառատ դառնալը կոշիկ սըրբող Մաքսուղը՝

— Ի՞նչպես քեզ անվանենք հարազատս...

Անվանիք, ծերուկ ինչպես կցանկանաս, վաղը քո վոր-
դին ել մեզ պես կդառնա...

1934 թ. Գոնբաս

Ն ՈՒ Ն Ե Ն ՈՒ Ն Տ Ա Փ Ը

Կուսը ջղկոմի քարտուղարը յուրահատուկ բավականությամբ և հպարտությամբ պատմում և իր շրջանում տարած աշխատանքների հետեապես և մարդկանց, մեքենաների, հողի մասին:

— Հա, եղ կտոր հողը շատ արակտորների յետ տվեց. «Փորդոնը» մարտում հաղթվածի նման թնչալով փախուստի դիմեց. միայն «Կարմիր Պուտիլովեցի» Իտերնացիոնալը հուժկու կերպով ձեղքեց սև հողի կուրծքը...

Յես վորևեք բանի վրա չեյի կարողանում կենտրոնանալ, վորովհետև շրջկոմի քարտուղար Սաֆարովը փոքրիկ ընդմիջումից հետո խոսելու նոր թեմա յեր գտնում և իրեն հատուկ վոզևորությամբ շարունակում պատմել:

Յերբ մենք մի փոքրիկ լանջով իջնում եյինք, հանդիպեցինք մի գոմեշի սայլի, վորը քաղաք ևր գնում վառելիք բերելու: Սաֆարովը հրճվանքով կռացավ, ձեռք տվեց սայլապանին հետո թե՛

— Բանի փութ պետք և բերես Մախմուդ դայի:

Ըստ ըբրևույթն Մախմուդ դային չհասկացավ հարցը, գլուխը թեքեց, վորպեսզի մյուս ականջով լսի: Իսկույն և յեթ աչքի ընկավ այն, վոր Մախմուդ դայու ականջի մեկը բուրբուրովին չկա, իսկ մյուսը կիսատ և:

— Վորքան վոր քեֆդ տա, հարյուրից ավել, հեյվաննեբը տանում չե՛ն:

— Հա լավա, լավա, մդայիթ կաց պարան չի տաս, տեսնում եմ գոմեշներդ լավն են: Գյուղում թաղա խաբար բան չկա:

Մախմուդ դային ձեռքի ափը խողովակ շինած, գրել ևր ականջին, վորպեսզի լավ լսի: Գուրալի ժպիտով պատասխանեց բուրբ հարցերին, հետո նայելով մեր ձիերին, կարեկցաբար առաջարկեց:

— Եղ հեյտանները ծարավ են, Սուրանլու գյուղով
անջնելիս ջուր ավելք:

Սաֆարովը ծիծաղելով պատասխանեց:

— Ջան է, ջան Մախմուդ դայի, մեր ձիերի հողան ել
և քաշում... Վոչինչ քիչ ա մնացել, հիմա Քուռի ջրից կը-
խմեն:

— Տեսնո՞ր, — քիչ ճանապարհ դնալուց հետո ինձանից
հարցրեց Սաֆարովը — տեսնո՞ր Մախմուդ դայու աղանջները
— խանչալով և կտրած: Ե՛խ, Մախմուդ դայու աղանջներն
իր պատմությունն ունի...

— Խանչա՞լով

— Խանչալով. մեկ-մեկ, Ե՛խ, Մախմուդ դայու աղանջ-
ների պատմությունը գուլում պատմություն ե...

2

Չաքաթալայի մտախլապատ լեռների կորացած մեջ-
քից սկիզբ և առնում լայնածավալ անհրապույր մի տա-
փաստան, վորի հարավային սահմաններով Քուռը խոր-
հրդավոր լուսթյամբ, անանցանելի, մուխ անտառի պատ-
յանով ձգվում և հեռու — արևելք: Անտառը՝ տափաստանից
բաժանվում և մի գծով, վորն ասես բնության քմահա-
նույթի արդյունք չե, այլ ճարտարապետի մտածած, քա-
նոնի ուղիղ գիծ:

Տափաստանն իր գաժանությունը վաղուց և մարդ-
կանց ցույց տալել: Արևի կիզիչ շողերն այստեղ դաժանա-
բար այրել են ամեն ինչ և միայն մի քանի փշատերև
բույսեր են մնացել, կարծես զուտ նրա համբ, վորպեսզի
իրենց շվաքում պահեն այստեղ թագավորող իժերին ու
կարիճներին: Սա յե յեղել շրջապատի գյուղացիների ձմեռ-
վա միակ արոտատեղը: Այդ տափաստանը ասպատակել են
բեկերի ու աղաների հորդաները և հյուժված, անոգնական
ցրիվ յեկած չքավոր գյուղացիներին զրկել իրենց մի կը-
տոր հողից:

Արյուն, անվերջ արյուն և հոսել ձմեռվա այդ արոտա-
տեղի համար:

Արյունով և յերկաթով հաղթել են Իբադուլա և Հասան
բեկերը: Իբադուլա և Հասան բեկերի հովիվները քշել են
գյուղացիների հոտը, խառնել իրենցին և վաճ նրան, ով
կհամարձակվի կրունկն անգամ դնել այդ հողի վրա...

Պատմում են վոր, նույնիսկ ամառը, յերբ անդորր անապատը մեն մենակ խանձվում եր արևի դաժան կրակի տակ մարդն այստեղով անցնում եր անը սրտում: Այսպես եր անապատի պատմութիւնը:

Ինչեւ չեն պատմում կապված Սամուխի անվան հետ. պամութիւններ վոր նույնիսկ այսորվա ունկնդրի մեջ վրեժի և ցասման զգացում են վառում դեպի այդ անապատի հին տերերը:

Պատմում են.

Պատահել է դեպք, վոր 20 տարեկան յերիտասարդ տավարածը ընդհարվել է Հասան բեկի թոռների հետ, փախեանտառ և այնտեղ մնացել մինչև խոր ծերութիւնը: Խոր նավ անտառի թփուտները, դարձել են նրա բարձր, իսկ հավատարիմ ընկերը՝ բերդանկան:

Այս բոլորը մաղձի պես դառը հիշողութիւնն է...

Աստեղե ապրել, մեծացել Մախմուդ դային, ռայոնի այսորվա լավագույն կոլխոզնիկը, վորի ականջներն անցյալ տարի խանչալով կտրեցին...

Ե՛խ, Մախմուդ դայու ականջների պատմութիւնը զուլում պատմութիւնն է...

3

Այժմ դիտիր Սամուխի նախկին անհամբուր անապատը: Առաջին իսկ հայացքից քեզ կթվա, թե ինչ վոր մի գետ Ջաքաթալայի հեռավոր սարերից սկիզբ է առնում և խառնվում Գուռին: Բայց... ներիւր չե՞ վոր մեր աշխարհագրական քարտեզներն այդպիսի գետ չեն գծել: Կամ դուցե Սամուխի տեղ դու ուրիշ շրջան ես դիտում: Դու կսկսես քրքրել քարտեզը, վորպեսզի վորոշես քո աշխարհագրական դիրքը: Իզուր ջանքեր:

Բայց... Ջաքաթալայի լեռներից, Սամուխի տափաստանով վոչ մի գետ չի հոսում: Այստեղ անտառի կուրծքը ճեղքում է հսկա գետի նման մի ջրանցք, վորը հոսում է դեպի դարերով ծարավ անապատը, շունչ տալիս նրան:

Ահա այդ ջրանցքը բուլլեիկյան մտքի արձանն է: Այդպես դարեր շարունակ ջրանցքը պետք է հոսի, սերունդները կհիշեն անապատի ջրանցքի պատմութիւնը, իսկ ինքը, անապատը լերբեք չի մոռանա, վոր նրա սողորված կըրծքում կենդանի սիրտ դրին բուլլեիկյան ձեռքերը:

Մ, զեղեցիկ ե, յերբ հիմա նայում ես այդ բուրավետ հարթավայրին: Այժմ այլևս իժերի, կարիճների ապաստարան չե նա:

Նա աշնանը շուտով կծածկվի լիաթոք ու փարթամ բամբակի կնդուղների ձյունափայլ սպիտակ սավանով:

Այստեղ բամբակի կնդուղները շուտով ժպտացող դեմքերով, ճերմակ գլուխները միմիանց մոտեցրած չտեսնված սիրո յերգ կհույսեն...

Իսկ հիմա, վաղ առավոտյան արտուտները չտեսնված համերգ են ստեղծում և ուղեկցում տրակտորիստներին, վորոնք գնում են հողի կուրծքը ճեղքելու, նոր սերմ գնելու համար:

Չնայած յերեք որ եր անցել, բայց մենք Մախմուդ գայու հետ հին ծանոթներ եյինք:

Նրա հետ գնում եյինք կուտնտեսության վարելահողերը:

Նայում ես այդ նախկին անապատին... քեզ համակում ե մի անլուր հրճվանք: Վորքան լայն են այս դաշտերը, վորոնց վրա այսօր բեկերի հրոսականերէ տեղ դոփում ե «Ինտերնացիոնալ» տրակտորը: Շագանակագույն հո ճի կուրծքը ճեղքում ե կոլխոզային գուլթանի խոփը:

Անականջ Մախմուդ գային կենդանի շրջող փաստ ե մեծ հեղափոխության, վոր շրջեց Սամուխյան անապատը: Նա գիտե, վոր այս բոլորը ձեռք ե բերվել հրոսական գրոհների գնով, բազմաթիվ դժվարություններով: Մախմուդ գային ինքն ե պատմում այդ գրոհների մասին: Ինքն ե մասնակցել նրանց մեջ: Նա իր սևագույն աչքերը հասում ե հորիզոնին, վորտեղից արեը պղնձի կլոր շիկացած օփսեյի նման բարձրանում ե: Հետո ձեռքի յերկար ճիպոտը գոմեշներից մեկի փորով պատ բերելով ասում.

—Հը, տուրուր յեկ ե, որը կես որ դառավ:

Գոմեշները ծանր քայլելով, գլուխները դեռ դեն թեքելով ասաջ եյին գնում: Մեր շուրջը դարչնագույն հողը կարծես ժպտում եր, հպարտանում իր մոտիկ ապագայի տեսքով, յերբ բամբակի վարդագույն ծաղիկները հպարտ գլուխներով կթեքվեն զեպի արեը, յերբ աղջիկները, հարսները յերգելով քաղահանի կզնան:

— Ներեր, վոր խնդիրքդ լավ չեմ կատարում, վոր իմ ականջների պատմութիւնն այսքան հեռվից եմ սկսում, սկսում ե Մախմուդ դային:

— Են եմ ասում, ցանքսի յեռացող ժամանակ եր, եդ որերից մեկում սննց մի բան պատահեց: Մեր գութաններից մինը կորավ, ասես տափը ծակեց, մեջը մտավ, չկար, վոր չկար: Ել տեղ չի մնաց, վոր ման չգանք: Թարս ժամանակ եր, պլանը հալա չենք կարողացել կատարել, եստեղ ել ես դժբախտութիւնը:

Դրանից հետո կոլտնտեսութիւնն նախագահ կուլին սկի տուն չեր գալիս, ասում եր մնացածով գործը մինչև ճոնդը պիտի հասցնենք, խայտառակ չդառնանք: Մի որ ել սայլը լծած գնամ տեսնեմ մեր կոլխողի կանցելարի դռան առաջ մեծ դալմադալ: Խալիսը հավաքվել ա, խոսում ա, ճղճղում, վոչ վոք, վոչ վոքի չի հասկանում: Մեր կոլխողի անդամ Հյուսեյինը բարձր գոռում եր՝ «մենք, ասում ա, այսպիսի հարամ աշխատանք տանիլ չենք, ամեն մարդ, վոր իր համար քաշ տա, բա ել ո՞վ կլինի, վոր կոլխողի աշխատանքը կատարի: Հետո հալա, մեր մեծերն ել ռայոնից թե՛ պլանը կատարեցեք հա կատարեցեք, ախպեր եսպես աշխատել չի լինի», ասում ա նա: Մոտեցա Հյուսեյինին, հարցնում եմ՝

— Հյուսեյին եդ ի՞նչ ա պատահել, վոր դալմադալ եք սարքել, ես խի՞ չեք ամենքդ ձեր գործին գնում:

— Մախմուդ դայի, ասում ա, բարով յեկար դու գնա կալխողի համար տանջվի, իսկ կուլին գնա իր հողը վարի...

— Արա, ասում եմ, ի՞նչ եք ախմախ-ախմախ դուրս տալիս, ի՞նչ հող ունի, վոր վարի:

— Ջանըմ, դու դժվար: հասկացող մարդ ես, գնա գործիդ—պատի տակից ասում ա Աղալար Ջավադ ողլին:

— Յանի խի՞ յեմ դժվար հասկացող Աղալար բեկ, բա յես չիմանամ ի՞նչ ա կատարվում մեր կոլխողում. եդ վոր բոլորդ չեք ուզում աշխատել, բա յես խի՞ պետք ե աշխատեմ բոլորիդ համար հը...)

— Բա կոլխողի բանն ել նրանումն ա, վոր մեկը բոլորի համար աշխատի, յեթե քեզ համար ես աշխատելու ել խի՞ ես մտել կոլխող: Դե վոր եդպես կրակ ես ընկել, Ջանըմ, Ասկեր հասկացրու դրան, թող գլխի ընկնի, — ասաց Աղալարը նորից նստեց քարի վրա:

— Մենք հալալ աշխատանքի մասին ենք խոսում, մենք ասում ենք, վոր հարամ աշխատանքով չենք ուզում ապրել, մենք արդարութեան մասին ենք խոսում, հասկացանք Մախմուդ դայի—վրա տվեց Ասկերը:

— Զանք մոջիննչ չեմ հասկանում, խի մենք մինչև հիմա հարամ աշխատանք ենք տարել:

— Արա դրան լավ հասկացրու յե, լավ, վրա բերեց մեր Սաթլարը:

— Այ տնաքանդ, բանից բեյխարար, խարար ա յեկել, վոր կորած գութանը դտել են մեր նախագահ Կուլու Նըռնե-նու տափում: Կուլին, վոր գիշերները տուն չի գալիս, կարծում ես թե քեզ համար ա աշխատել: Մի դնա տես Նըռնե-նու տափն ինչպես ե վարել ե:

Եզուց քեզ հետ վարած բամբակը բաժանելու ա, կեսն ինքը վերցնի, համ ել գնա իր տափի բերքը բերի... ինքը ձմեռս խանի նման ապրի, իսկ դու յել շանդ դուրս գա, աշխատիր:

Եստեղ, քեզ ասեմ, վոր արյունս գլխիս տվեց: Զերմի նման մի բան ջանովս անցալ: Յեթե այդ բոպեյին Կուլին մոտս կանգնած լիներ, կթքեյի յերեսին: Ինձ ենպես թվաց, թե պատերը չորս կողմս պատվում են: Բնա շատ փիս խաբար եր:

— Եզ մարդկութուն չի—ասում եմ յես:

— Հարամութուն ա, բա, վոր յես ասում եմ: Ուրիշները գիշեր ցերեկ կառավարութեան վորոշումով են աշխատում, պլանը չեն կատարում, դոռի յեն դցում, իսկ այստեղ մարդիկ իրենց համար հող են վարում...» ասում ա Աղալարը ե չափով հողը քրքրում:

— Մենք այսպես աշխատանքը տանիլ չենք, ալիլի լավ ա, ամեն մարդ իր համար աշխատի: Եսպես եր ասում Ասկերը, վոր կուխողում միմիանց վրա հաշված յերկու ամիս չի աշխատել: Հենց վոր վարելու ժամանակը գալիս ա, Ասկերը քաղաքումն ա, հենց վոր բաժանելու ժամանակն ա, կուխողումն ա:

Չքավոր Յուլին ել գլուխը քաշ գցած, ինք իրեն ասում եր.

— Կնկանս ձեռքին սաղ տեղ չմնաց, եզ դյուղերում փուշ չմնաց, վոր նրա ձեռքը չմանի. յես մինչև մեջքս ցե-

խում խրված արխ եմ մաքրել, մաճ բռնել, արևի տակ խանձվել, ես տարի յել ելի եղպես եմ անում, անջախ Կուլին իր տափն ա վարում: Մեզ ել հալա ասում ա բոստանը վարից հետո կշինենք, սենց աշխատել չի լինի:

— Աղալար, հարցնում եմ, բա գութանը հենց գութան, բա Կուլին ինչով ա վարել իր հողը, յեզները դու ես պահել: Ես իմ հարցը, ինչպես յերևում ա, սկի սպասելի չեր: Աղալարը ձեռքի չովը թողաց տափին, վեր կացալ և ասում ա.

Արա, ախմախ գութան տանողը հալրաթ յեզներ ել կլտանի, ինքը չի քարշ տալու:

— Յանի վորտեղից կտանի հարցնում եմ յես:

— Արա Ասկեր, հասկացու դրան յես գնամ մի կտոր հաց ուտեմ, առավոտվանից բերանումս բան չեմ դրել...

Հա, յես տեսա, վոր Աղալարն այս խոսքից փախչում ա: Նրա գնալուց հետո ասում եմ.

— Բալամ, Սաթլար, յես ես բանին մի տեսակ չեմ հավատում: Կուլին իսկի կոլխոզից առաջ իր տափը չի վարել, եղ թնչ պատահեց, վոր հիմա պեաք ա վարի հը: Բա են շան վորդին իսկի խիղճ չունի, խի՞ չի խմանում, վոր դա կոլխոզը կքանդի, ցրիվ կտա...

Դե Սաթլարը խեղճ մարդ ա ելի, գլուխը քարշ զցած ասում ա.

— Ո՞վ ա իմանում դունիայի բանը--: Սենց խոսելով սպասում եյինք, մինչև վոր Կուլին վարելատեղից գա, ժողով հավաքի:

Մութ ե...

Յերկու քայլի հեռավորության վրա առակաները չեն նշմարվում, ճնշելու չափ մութ ե... Ժողով եր—պատմում ե Մախմուդ դային: Թալլը գնում եր վորպեսզի Կուլի յերեսին թքի: Մեր տան ճանապարհը գյուղի կոտպերատիվի դռնով ա անցնում: Մեն մենակ ժողով եմ գնում, մեկ ել հանկարծ ականջներիս մի փսփսոց հասավ:

— Սամուխում, աղալար, մարդ չպիտի մնա, վոր չհավատացնենք:

— Մըս, մեր գյուղում ել մարդ չմնաց, վոր չհավատա, եր Մախմուդը, մեկ ել նրա պես գյաղա գյուղաներ մի քիչ

բան են մտածում, անջախ հեշ, կհավատացնենք, ցելով կըտանք: Անք դուդն ել կուխող չի տեսնի: Կուլիին վոր մեջ տեղից վերցնենք, վերջացավ:

Յեթե ինձ կախողանի առաջ կանգնեցնեյին, սիրտս ենքան չեր դողա, ինչքան եղ սհաթին: Չեմ իմանում վախ եր թե ինչ, վտակերս ել տեղից չեյին շարժվում, ենպես թվաց, թե վտակերս մի սուր բանով կարեցին: Ձեռքս պատին դեմ տվի և չեմ իմանում ինչ անեմ. հետո խոսակցությունը կարվեց:

— Անտա բարով Աղալար, յես դնացի Քյանգարլի:

Աղալարը դրանից հետո ինձնից մի քանի վտոք հետու դնաց ժողով: Յես սոլասեցի, մինչև նա հեռացավ, հետո տեղից շարժվեցի...

Ժողովին մինչև անգամ խոխեքն ել եյին յեկել: Խոսք վերցրեց Կուլիին, քիչ եր մնում լաց լինի, ձեռքերով եր խոսում, բարկանում... Յես նայում եմ չորս կողմս, բոլորն ել կարծես նույնն եյին մտածում՝ «հավատում չենք»: Դուս յեկավ Ասկարը, ել փիս խոսք չմնաց, վոր չասի Կուլիին: Ասում ա, Կուլիի նմաններին պետք ա աքսորել: Հետո թե, մենք, ասում ա չենք ուզում նրա նմաների հետ ապրել, վար անել, ավելի լավ ե, ասում ա, ամեն մարդ իր համար աշխատի, իմանա իր վտան ու լավը: Աղալարն ել անկյունում նստած, համաձայնության նշաններ և անում, գուլիը հետ ու առաջ թեքում:

Ետեղ յես նկատեցի, վոր առաջվա քյասիրների դեմքի կնճիտները շատացան: Ախր կուխողում նրանք հացի տեր եյին դատել, իսկ հիմա Ասկերն ասում ա. «Ամեն մարդ իր համար աշխատի»: Ինչպես իր համար աշխատի, ախր եղ քյասիրը վոչ տրակատր ունի, վոչ յեղ, վոչ դութան, ել վորտեղից կարող և մի կտոր հաց ճարել:

Ե՛, ջանքմ, ինչեր տես, վոր գլխովս չեր անցնում, անջախ յես սուս եմ անում, ասում եմ թող խալիը խոսի, տեսնենք ինչ ա ասում, հետո սրտիս մաղձը կթափեմ: Տեսնում եմ, Կուլին մաղերը բռնած, քիչ և մնում քանդի: Հենտ հենց եղ սհաթին սատս բարձրացնում եմ և ասում՝ մի ձայն ել ինձ տվեք:

Խալիը դարմանում ա: Հալա ժողովում կյանքուս խոսած չկամ: Խոսք եմ վերցրել, չեմ իմանում ինչից սկսեմ, միտս ա դալիս, սկսեցի եսպես:

— Ա խալիսը, ասու՛մ եմ, կուլին աշխատավոր նամուսով մարդ ա: Մեզ հետ քրտինք թափելով աշխատել ա: Հոգին տվել ե կուխոզին, գիշերը մեր վարելու տեղից տուն չի յեկել, եդ ինչպես դառավ, վոր իր Նոննու տափը վարեց, չէ՛ վոր, ասու՛մ եմ, եդ մարդը կուխոզ կազմելուց առաջ՝ սկի եդ հողը շատ ժամանակ չի վարել: Եդ ինչպէ՛ս դառավ, վոր հիմա բամբակի վարելատեղից գիշերը դնաց Նոննու տափը վարեց, հետո հետ յեկավ: Չե, չե, սա դուզ խոսակցություն չե: Սալիսը տեղից բողոշում ա, ասում ա, յես ել եմ հետը յեղել, ինձ ել ա բաժին տալու: Թամբալ Ասկյարը, վոր միշտ արևի շոքից փախչում ա, սարին տեղի յե ման գալիս, ես ժողովի ղլխավորն եր դառել: Հա, հենա շարունակեցի՛ ասում եմ՝ ա խալիս, սա թշնամի մարդի գործ ա: Բամբակի խաթրու կուխոզի չքավորներն անջախ սկսեցին ապրել, հենա հիմա դա թշնամու աչքը վեր չի ունում, մեզ ուզում են ցրիվ տալ, ելի եզուց սոված խալիսը գնա թըշնամու դուռը, նյոքարություն անի:

— Ա ժողովուրդ, ասու՛մ եմ, յես ես հասակին մարդ եմ, հալա սուտ չեմ ասել, մի բան ասեմ, հավատացե՛ք: Ես խոսքից հետո ճանճի տղոցն ել կլավեր: Բուրն ել աչքերը դեպի ինձ հառեցին:— Ես սարքած գործ ա, ասում եմ, յես հիմիկս լսեցի, վոր մեր յեզնարած՝ Աղալարը ինչ վոր մեկին մթին եր, աչքս չտեսավ, բայց բոյից և ձայնից հենց լիներ Քյանդյարլի գյուղի կուլակ Ռահիմը, ասում ա շենպես պիտի անենք, վոր Սամուխը հավատա, մեր գյուղն ասում ա, բուրը հավատում ա...» Ես մասլահաթը հենց մեր կովի մասին եր: Յես իմ ականջներով լսեցի, յիթե չեք հավատում, մեզը ձեզ վրա:

Ասես սառը ջուր թափվեց ժողովրդի վրա: Բուրը գլուխները թեքեցին դեպի Աղալարը: Իսկ նա եդ բոպեյին ասես խելքը գլխից թռած լինելու Չեր իմանում ինչ անի: Անջախ մի քանի խոսք կմկմաց.— Յես, յես ասում ա, յես չեմ յեղել, սուտ ա, խարում ա, դյուշմանություն ա...

Իձնից հետո խոսեց Սաֆարովը, հոգի տղա յա, խոսքերը մեկ մեկ դիլաներով, քաղցր, ասես ընկերի հետ զրից ա անում...

— Չեր գյուղում ասում ա, մենք յերեք կուսակցական ունենք, նրանցինց մեկը կուլին ա, աշխատասեր, գործին

նվիրոված մարդ: Եղ սարքած թշնամությունը հիմա բաց-
 վում աս, յես Կուլիին մի ուրիշ բանում եմ մեղադրում: Եղ
 Աղալարն ուրիշ տեղից յեկած մարդ աս, մինչև հիմա Կուլին
 չի կարողացել իմանալ նրա ինչ մարդ լինելը, կոլխոզի ա-
 մենաթանդ ազրանքը տվել աս, վոր նա պահի... Ասկերը
 վոր դիմում աս ավել կուսակցության մեջ մտնի, փոխանակ
 կարգին գործ անելու, թամբալություն և անում, վերջն ել
 թշնամու հետեվից գնում: Պարզ աս, վոր եղպես մարդուն ել
 կոլխոզում պահիր չարժե: Հենց վոր վարի, շրելու դժվար
 տեղն աս գալիս, Ասկերը քաղաք «գործի» յա գնում... Բայց
 հենց վոր բերքը բաժանելու ժամանակն աս, մեկ ել տեսար՝
 ընք՝ յեկավ՝ ինձ ել բաժին ունեմ... Հալա վերջն ել ետը
 ասում աս թավիլի լավ աս, ամեն մարդ իրա համար աշխա-
 տիս: Յես ձեզ բողոքիդ և Կուլիին մեղադրում եմ, վոր մին-
 չեվ հիմա, ասում աս, չեք թողել, վոր Ասկերի նամաները
 գնան մենակ իրենց համար աշխատին: Որինակ, ասում աս,
 են Ռասուլն Ասկերից հետ չի մնում քաղաքի բարիչնաների
 նման վախենում աս, թե արևը յերեսի գույնը տանի—ստեղ
 ձիծազ աս բարձրանում... Իսկ ասում աս, Մախմուդ դա-
 յին, Մուլլամնը, Հաջին, Յուլին և դրանց նման աշխատա-
 վորները դրանց համար պիտի աշխտեն:

Վերջը գլուխդ ինչ ցավացնեմ, հողի տղա յա եղ Սա-
 ֆարսվը: Թալիսը թշնամու գործն իմանալով «զժվեց» հա-
 մարչա: Հենա հենց եզ որն ել բանտարկեցին Աղալարին,
 մի վորոշում ել հանեցինք Ասկերին և Ռասուլին դուրս ա-
 նելու մասին:

Ետպես աս բան. Աղալարն ենքան աշխատեց, նրա թշնա-
 մի լինելը չկարողացանք իմանալ մինչև եզ որը: Հետո
 պարզվեց, վոր գութանն ել, յեղներն ել նա յա տարել նըռ-
 նենու տափը, Բյանգյարլի դյուղի կուլակների հետ վարել:

Դե ինչպես տեսնում ես, յես կոլխոզում արաբաչի ¹⁾
 յեմ: Վորտեղ ուղարկեն, ենտեղ ել գնում եմ: Եզ բողոքից
 մի քանի որ հետ Դյանջայից բամբակի սերմ բեռնած ա-
 բարաչին, գալիս եյի:

¹⁾ Մայրապան:

Արաբի շարխը¹⁾ ճանապարհին խարար ելավ, անգին ուշացաւ: Գիշերն ել մի տեսակ թուխպ եր նստել, ասես մեջքին հինգ փութ քան լիներ դրած: Անտեր լուսնյակն ել չեր յերևում, վոր առաջդ տեսնես: Գոմեշները յավանշ-յավանշ իրանց ճանապարհով գնում էին: Սիրտս մի տեսակ անհանգիստ եր: Ո՞վ ա իմանում, մարդ ես ելի, վոր մենակ գիշերը ճանապարհ ես գնում, գլխումդ հազար տեսակ մտքեր են պար գալիս, Համ ել վախենում ելի արարան պարան տամ, յես ել մնասվեմ, գոմեշներն ել: Յեթե ընկերով լինես, ելի մի բայաթու հաքվից բռնում ես, ճանապարհը շուտ ա անցնում, եդ գիշեր թարսի նման մենակ ելի...

Քուռն անցաւ: Ծմակով անցնելիս մի մեծ կաղնի ծառ կա ճանապարհին, յերևի գալիս տեսած լինես, եդ ծառի մոտ յերկու մարդ առաջս կտրեցին...

— Քիմ սյան²⁾—հարցնում ա մեկը:

— Արաբաչի յամ—ասում եմ:

— Անունդ աս...

— Մարդ եմ ելի:

Մեկը մոտենում ա, յախիցս բռնում և հարցնում:

— Մախմուդն ես համ...

Ել խոսում չեմ: Արդեն ճանաչել են, ել ի՞նչ խոսամ, մտքումս ասում եմ, հեսա խանչալը փորս ա կոխելու...

— Դու յմս ասել թե Աղալարն ուզում ա կոխողը ցը՝ րիվ տամ: Դու յմս ասել, թե նրան խոսելիս լսել մս, հը... խոսա յե, յես քու...

Են մեկն ել առանց խոսալու ենպես մի սիլա տվեց, վոր վոտքիս վրա չկարողացա կանգնել: Ինձ բարձրացրին, մեկը հանեց խանչալը, իբր թե փորս ա կոխում, շորերս ձղեց և ասում ա:

— Մենք քեդ հիմա պետք ա սպանենք, յեթա խոսք ես տալիս, վոր կգնաս, գյուղում կասես քո ասածը սուտ և յեղիլ, թշնամության պատճառով ես ասել, են ժամանակ պատիժդ կթիթևացնենք, կգնաս քեդ համար կապրես: Անջախ յեթա գնացիր, չասեցիր, վորտեղ ել լինես սպանելու յենք:

Խելքս գլխիցս թռածի նման հարցնում եմ:

— Հիմա յես ի՞նչ անեմ:

1) Անիվը:

2) Ո՞վ ես:

— Դու քե՛ւ... դնա գյուղում ըտլորին ասա, վոր դու թշնամության պատճառով ես ասել, Աղալարը բան չի արել, ասա նա կնոջս մոտ ա դնացել, դրա համարե ել մեր մեջ թշնամություն ա ընկել:

Մտածում եմ, ինչ անեմ, մեռնեմ թե սուտ ասեմ: Հետո գլուխս միտք ա մտնում, մտածում եմ՝ թող ստեղից աղատվեմ, դրանից հետո սրանց հետ խոսալը հեշտ կլինի:

Լալ, ասում եմ, կասեմ, թողեք կենամ, յերեխոցս պահեմ...

— Մենք քեզ կենդանի յենք թողնում, դնա, իսկ յեթե մեր խոսքը չկատարեցիր, են ժամանակ մեղինից չնեղանաս, տանդ կենդանի շունչ չի մնալու: Դե վորպեսզի, ասում ա, սրանից հետո թեկուզ կենդանի, ել վոչինչ չլսես, արի եստեղ: Ենա ել չհասկացա, թե ինչ են ուզում ասել, յախիցս բռնած քարչ տվին ճանապարհի ծերը, մեկը ձեռքերս բռնեց, իսկ մյուսը խանչալը հանած՝ ասում ե.

Կկատարես համ, յեթա մեր ասածը չկատարեցիր, յեթա Աղալարը հետ չեկալ, ել տանդ շունչ չի մնալու: Անջախ սրանից հետո դու գունջայում վոչինչ չպիտի լսես, պատիժդ թեթևացնում ենք...

Հետո՝ չգիտեմ ինչ պատահեց, յես զգացի, վոր մյուսն ականջիցս բռնեց, հետո խանչալն աչքերիս առաջ պըսպըղացնելով տարավ դեպի ականջս: Ուշքս գլխիցս գնաց, ել վոչինչ չիմացա...

Ե՛խ, շնա գուլում դիշեր եր այդ գիշերը!

Յես գյուղում ասացի, վոր յեթա աչքիս մեկը հանած լինեյին, են մեկով թշնամուն պիտի գտնեյի, գյուղան կըծքումը թաղեյի:

Նսպես կոիմերով մենք հողը վարեցինք, պլանը կատարեցինք, յերեկվա չորան մարդը հիմա կարգին ապրում ա՛ նսպես ե իմ ականջների պատմությունը:

Ե՛խ, գուլում պատմություն ե...

Այսօր Սամուխի լայնածավալ դաշտերում բամբակենու ցեղնավուն ծագիկները գլուխները մեկ-մեկու տված չլըսված յերգ են հյուսում... Չլսված յերգ, վորը միախառնվում ե այդ նոր մարդկանց յեռանդի հետ, մարմնանում

այդ յեռանդով: Այդ նոր մարդիկ նախկին անապատի տո-
չորված կրճքի նոր ու բարախուն սիրտը կապում է մի-
լիոնավոր իլիկների հետ...

Անականջ Մխմուղը լսում է կառուցվող սոցիալիզմի
բինչև այսոր չլսված սինֆոնիան և իր հաղթանակի յերգն
է յերգում նրա մեջ:

Մոսկվա 1933 թ.

Գ Ա Շ Ն Ե Ի Ի Վ Բ Ա Յ Ո Վ,

Ըստ պատկան սովորութեան՝ Ալեքսեյ Կուզմիչ Տարասովը եւ մերուք եր թողել և խոսելիս նրա մերուքը հետ ու առաջ եր շարժվում ինչպէս հասուն հասկերը քամու թեթեւ ալիքներէր: Ետին ընկած աչքերով հետևում եր հետը խոսողիս: Դիմացինի պատմելու զեպքում ուրախութեան, տխրութեան կամ համակուրթեան ցոլք անգամ չեր յերևում այդ աչքերում: Առաջին անգամ յերբ հանդիպում էք այդպիսի մարդուն, թվում և թե, ծայրահեղ սարսափը կամ սիրտ պայթեցնող ուրախ լուրերն անգամ անընդունակ են նրա զեմքի կնճիւններից վերև մեկը շարժելու: Անխական զգացմունքներն արտահայտելու ժխտութեան, միաժամանակ խզելի մարքութեան, անրիժ հատկութեան զեպի հանձնած գործը, ահա Ալեքսեյ Կուզմիչի հատուկ սծերը, վորի մասին պատմեց կուսնահասութեան նախագահ Անդրեյներ:

Յերկար, մինչև կրունկները հասնող շինելը նրա ձեր զեմքի հետ բոլորովին չեր ներդաշնակվում: Մինչդեռ հետեւից զիտելիս շինելը ձուլվում եր լայն թիկունքի, աշխույժ, հաստատ քայլվածքի հետ և յերիտասարդ զինվորականի տեսք տալիս: Գուցե զա նրանով եր բացատրվում, վոր Ալեքսեյ Կուզմիչը նույնիսկ ծերութեան հասակում, չեր հրաժարվել հովատարիմ հրացանից: Չե՞ վոր նա սսանիցայում առաջին կարմիր կազակն և յեղել նման մարդիկ իրենց ամբողջ ելուժումը հետաքրքրվողից հարգանքի պատշաճ բաժին են կորզում: Յե՞ վ միտք և ծագում՝ ինչ՞ու նրա զեմքը չի համապատասխանում իր ներքինին, ինչու նրա աչքերը չեն ժպտում, չեն արտահայտում ներքին բուռն ուրախութեանը: Չե՞ վոր մարդու զեմքը նրա ապրումների բարոմեարն և: Յե՞ վ վոչվորի համար զաղանիք չե, վոր ցավը, կսկիծը և ուրախութեանը բոլոր մարդկանց մոտ, կարելի չե տեսնել նրանց զեմքի վրա: Դրա համար մանրազիտակով զինված աչք չի հարկավոր: Մերութեանն այդ յերևույթին արդեւք լինել չի կարող:

Այստեղ, այս դանդաղում հավաքվել են շրջանի անվանի կուտնտեսական ծերուկ հարվածայինները: Նրանք հողագործության վարպետներն են: Հողագործության սկզբի որբերից մինչև մեր որբերը դա առաջին դեպքն է, յերբ ծերուկները ավաքվում են և իրենց փորձի մասին պատմում:

Դարեր ի վեր, սերնդից սերունդ փոխադրված այդ փորձը մարդիկ իրենց մեջ են ծծել: Յեւ նրանք պատմում են այդ կաթիլ առ կաթիլ կուտակված փորձի մասին: Միաժամանակ յուրաքանչյուր խոսող պատմում է Ալեքսեյ Կուզմիչի — վորպես շրջանի ամենահայտնի անվանի մարդու մասին:

Իսկ նա լուռ, նստել է պատի մոտ: Նախազանությունում նստածները նայում են նրան: Ալեքսեյ Կուզմիչը հուզմունքի նշան անգամ ցույց չի տալիս: Փոքրիկ գրքուկի մեջ նա ինչ վոր նշանակումներ է անում: Տառերը փայտի կտորների նման շարվում են թղթի վրա և նրանց նըշանակությունը թերևս կհասկանար միայն ինքն Ալեքսեյ Կուզմիչը:

Գյուղատնտեսության անվանի ծերուկների այդ հավաքին յես վորպես հյուր եյի գնացել: Յերբ ամբիոնից այդքան խոսեցին Ալեքսեյ Կուզմիչի մասին, ակամա հետաքրքրվեցի նրա անցյալով: Գուցե և չհետաքրքրվեյի, սակայն նրա խորհրդավոր լուծթյունն իմ մեջ առաջ բերեց այդ հետաքրքրությունը:

Ալեքսեյ Կուզմիչից այնքան ել հեռու չեյի նստած, ուստի յերիտասարդը, վորին հարցրի, շուկով, վորպեսզի Ալեքսեյ Կուզմիչը չլսի, սկսեց պատմել:

— Նրա պատմությունը ծովից մեծ, վուզայից ել յերկար է, բայց յես կարճ կպատմիմ: Բուշկիկները դեռ չեյին յեկել, յերբ Ալեքսեյ Կուզմիչին յերկու անգամ բանտ են նստացրել: Հենց վոր բուշկիկները մեր ստանիցային մոտեցան, Կուզմիչը բանտի հսկիչին սպանեց, հրացանը վերցրեց ու փախավ կարմիրների մոտ: Դեռ չեմ պատմում, թե մատուս յեղած ժամանակ ինչ ոյիններ է սարքել: Դե, զըրանք հեչ, դա ջահել ժամանակն է յեղել: Հա սպիտակները, դի յերկի լսած կլինեք, են ժամանակ մեզ մոտ տաժան Բեզդուրնովն եր, դրա փախչելուց հետո, Կուզմիչի տղին գլխատել են...

Մոսակիցս պատմեց, թե ինչպես այդ դեպքից հետո, Ալեքսեյ Կուզմիչն անխնայե յե յեղել զեպի թշնամին: Սպիտակներին շարքելուց հետո, կոխվը չի դադարել, Կուբանում կուլակները տարիներ շարունակ դանազան ձևերով պայքարել են Մորհրդային իշխանության դեմ: Պատահել է նորածիլ արտերի վրայով հոտ են քշել, դեղերը վառել, նույնիսկ թունավորել: 1924 թվին կուլակով են կազմակերպել, վորի մեջ ե մաել և Ալեքսեյ Կուզմիչը: Սկզբում նա ստանց զենքի կուլանտեսության արտերը չի դնացել:

Ե՛ր, ինչե՛ր չի անցել «Սոցիալիզմ» կուլանտեսության գլխով: Մոսակիցս Անդրեյեր նրա նախադանն եր և դրամասին շատ բան պատմեց: Ամեն մի դեպք կապված ե այսորվա բրիգադիբ Ալեքսեյ Կուզմիչի անվան հետ:

— Ես տարիների ընթացքում — շարունակում եր պատմել Անդրեյեր — կուլակովը մեծացել ե, աճել, հզորացել... Բերքը շատացել ե, կուլանտեսականներն սկսել են պայքարել վորակի համար: Ին Կուզմիչն ել ենպես մարդ ե, վոր հետ մնալ չի սիրում: Նրա բրիգադի ամեն մի անդամը մի որականի համար 18 կիլոգրամ հացահատիկ ե ստանում... Ախր չե՛ վոր Ալեքսեյ Կուզմիչի բրիգադը հայտնի յե ամբողջ շրջանում:

Անդրեյեր ձայնն տվելի իջեցնելով շարունակեց.

— Նրանք իրենց պլանը կատարում են 140-150 տոկոսով, բնա:

2.

Մի ձերուկ, վորի կորիչ ստամները թափված եյին, ամբիոնին մոտենալով սկսեց առանց նախարանի և շատ տարրինակի Մոսեչիս նա կարծես ինչ վոր բան եր ծամում: Բառերը հազիվ հազ եյին հասնում վերջին նստարաններին: Ամեն մի բառից հետո յերկար հազում եր, այնպես վոր ապավորություն եր ստացվում, իբր թե նա գուբս ե յեկել ամբիոն հազալու և վոչ թե խոսելու համար: Համենայն դեպս նրա ասածները ժողովը հասկացավ և այդ պատճառով սկսվեց մեծ իրարանցում: Ահա նրա ասածները.

— Յես որինակի համար, կուղեյի վոր ետեղ... որինակի համար, մեր Ալեքսեյ Կուզմիչը, պատմի իբ դործերի մասին: Ըստ յերևույթին ձերուկի ասածը, բոլորի ցանկու-

թյունն եր, ուստի դանկիճում իրարանցում սկսվեց: Այս ուսան կողմից լսվեց.

— Հա, թող հուզմիչը պատմի...

— հուզմիչ մի խոսա տեսնենք...

Ալեքսեյ հուզմիչը պահպանում եր նույն լուռթյունը: Լուռթյամբ նա տեղից բարձրացավ և մատը բարձրացնելով ասաց.

— Թույլ տվեք, ընկեր նախագահ.

Այս կարճ նախադասությունն այնպիսի կարևորությամբ ասաց, կարծես իրեն չեն խնդրում, այլ ինքն և խոսք ուզում: Նախագահի հրավերից հետո նա մոտեցավ ամբիոնին: Դժվար եր հասկանալ նրա ապրումները: Դեմքն անտարբեր եր և ապրումների ցուք անգամ չուներ: Դանկիճում տիրեց խորին լուռթյուն: Պիտի խոսի այն մարդը, վորի մասին շատ են լսել և քիչ տեսել:

Նա յերկար պատմեց վարի, ցանքսի վորակի մասին: Եր մասին վոչինչ չասաց: Պոսում եր ընկերներին, իր բրիգադի անդամների մասին: Վերջում կանդ առավ բերքի հավաքման վրա:

— Տորենի բերքը դիդելու համար իմ բրիգադին որեկան 11 հեկտար էյին տալիս: Մի յերկու որ բան դուրս չեկավ, տեսնում եմ պլանը չենք կատարում, յեղանակն ել թարսի նման վատանում եր: Ամպերը յերկնքում հավաքվում էյին, յերկինքը սևանում եր, իսկ բերքը ցաք ու ցրիվ է յեղել...

Ուրիշ բրիգադի հետ սոցմրցման պայմանագիր կնքեցինք, բան դուրս չեկավ: Մտածում եմ մտածում, հետո Մերգեյ Վասիլիչին. մեր բրիգադի լավ աշխատավորներից մեկին կանչում մոտս. «Մերգեյ Վասիլիչ, մենք եդ 11 հեկտարը պիտի մեր բրիգադի մեջ բաժանենք: Ամեն մարդ պետք է որեկան մի հեկտար հավաքի, այս միտքը դուր յեկավ վոչ միայն Վասիլիչին, այլև Անդրեյկին... Այդպես ել արինք: Հետևանքը շատ արդյունավետ դուրս յեկավ, 11-ի տեղ 14 հեկտար հավաքեցինք: Հիմա ձիերի մասին յերկու խոսք: Ճիշտ է, մեր ձիերը բոլորից լավ են: Յես անցյալ տարի յիմ դրանով զբաղվել... Դուք լավ իմանում եք, վոր ընկ. Բուդյանին մեր նվիրած ձին ընդունեց: Մեր կոմյերիտ Բոգդանովը գիշերը յերեք անգամ մոտում եր գոմը, մաքրում տակերը, կերն ստուգում, շուր տալիս...

Նա պատմում է շատ հաղթանակների մասին և իրեն բուրբովին քիչ և հիշում: Պատմում և Սոննիկովի, Վոլիկովի կամյերիտ Բողոքանովի մասին: Ինքը դրանց հետ միասին, ինքը դրանց ընկերը:

Ալեխանն միրուքների ծիուռն դահլիճը ծափահարում և Ալեքսեյ Կուզմիչին: Բուռն ծափահարություններից նրա աչքերը քիչ պսպղում են: Այդ աննշան ցուրթից իսկ կարելի չեր նկատել Ալեքսեյ Կուզմիչի խորը հուզմունքը:

3.

Մեր կակադրիլիայի հրամանատարն ի պատիվ անվանի ձերուկ կուլանասականների վորոշել էր նրանց ող բարձրացնել: Շատերը, իհարկե, հրաժարվել էյին այդ հաճույքից: Բուրբովին զարմանալի չէր, չէր իմ մեքենային մոտեցավ Ալեքսեյ Կուզմիչը, վորին յես լսել էյի և ծափահարել: Նա ձեռքերով շփում էր ինքնաթիռի թևերը և ինչ վոր բան ասում ինքն իրեն: Ըստ յերևույթին նա ցանկանում էր խմանալ ինչ նյութից ևն շինած թևերը: Յերեկ չհասկանալով, զարձավ դեպի ինձ և հարցրեց.

— Թևերն ինչից ևն շինած:

— Պերկալից^{*)}, և վերևից ել դույն և տված:

— Իսկ յես մինչև հիմա կարծել եմ թե յերկաթից և և շինած.

— Յերկաթից չե, բայց ալյումինից շինում են ուրիշ մեքենաների թևեր...

Յես հետևում էյի նրա ամեն մի շարժվածքին: Դեմքի կնճիտներից վորևե մեկի փոքրադույն շարժումը, ինձ համար մեծ նշանակութուն ուներ: Յանկանում էյի խմանալ, արդյոք, Ալեքսեյ Կուզմիչը, չնայած իր համաձայնության չի վախենում ող բարձրանալուց:

Միևնույնն և, ողում առաջս դրած հայելու մեջ պետք է տեսնեյի նրա ամբողջ ապրումները:

Մինչև սալառնակ նստելն Ալեքսեյ Կուզմիչը չորս անգամ պտտվեց մեքենայի շուրջը, հետո յեկավ մոտս ու խորին լրջությամբ հարցրեց.

— Բա եղ թևերը, վոր չթից ա շինած, չի պատուժում:

— Յեթե պատուվեր չեյինք թուչի ելի...

^{*)} Գործվածք.

— Սատանան տանի, մարդիկ ամեն ինչի յեւ ընդունակ են:

Նրա դեմքի վրա զարմանքի գծեր եյի նկատում: Դրանից հետո նա մի շարք հարցեր տվեց: Յանկանում եր իմանալ ամեն ինչ, որինակ՝ ինչի համար և ծառայում սավառնակի ճակատին կպցրած պտուտակը, թևերը: Վորտեղից պետք է կրակել պատերազմի ժամանակ: Վորպես զարմանքի նշան, նրա դուխը թեքվում եր մեկ անգամ, մեկ ձախ: Թըցրկում նստելուց հետո նրան ծանոթացրի «հեռախոսի» հետ, վորի միջոցով ողում հնարավորութուն կունենար ինձ լրսելու:

Ալեքսեյ Կուզմիչի աչքերն ավելի լայնացան, յերբ պըտուտակը պտտվեց և հողը հսկա ժապավենի նման ձգվեց դեպի հետ: Յերկինքը մաքուր եր, միայն յերկու կտոր ամպ, փակագծերի նման կանգնել եյին միմյանց հանդեպ: Արևը տաքացրել եր դետինը և դրանից առաջացած ողի հոսանքը նկատվում եր հասարակ աչքերով:

Յես դիտավորյալ սավառնակն ուղղեցի դեպի Ալեքսեյ Կուզմիչի ստանիցան: Յերբ մենք թռչում եյինք «Սոցիալիզմ» կուլտեսեսության արտերի վրայով, նրա աչքերը սովորականից լայնացան: Շրթունքները միմյանցից անջատվեցին: Ալեքսեյ Կուզմիչը ժողտում եր: Նա նայում եր արտերին, վարելատեղերին, վորոնք գույնզգույն թերթիկների նման փռվել եյին յերկրի վրա: Այդ պահին թվում եր, թե ուրախութունը ծորում և Ալեքսեյ Կուզմիչի դեմքից և ցանվում արտերի վրա: Նա ջանում եր վորոշել գյուղի փողոցները, մինչդեռ առաջին անգամ ող բարձրացած մարդու համար շտտ դժվար եր այդ անել: Յես դիտամար մեծ բարձութուն եյի վերցրել, դիտելու մեծ հորիզոն ունենալու համար: Հիմա ինձ համար այլևս դժվար չեր տեսնել այն, ինչ կատարվում է «ճամբորդիս» մեջ, նրա մտքի խորքում: Մի բան պարզ եր, նա դրան յերբեք չեր սպասել և հիմա մտքերը փոթորկվում եյին նրա մեջ: «Սողալու համար ծնվածները թռչել չեն կարող» թերևս այս է լեզել Ալեքսեյ Կուզմիչի համոզմունքը, յերբ նա յերկրից դիտել է յերկնքում թռչողներին: Նա միշտ ել մտածել և այն մասին, վոր ողից յերկիրն ուրիշ գույն և ձև ունի: Իսկ այժմ, ահա նա, «Սոցիալիզմ» կուլտեսեսության անվանի մարդը ստուգում է իր կարծիքը:

Ինձ համար շատ հետաքրքիր եր դիտել մի մարդու յե-
տուն ապրումները, վորը ուրիշ բոլոր պայմաններում նրանց
հայանարեման համար շատ ժլատ ե լինում:

Ողում կես ժամ պտտեցինք...

Յերբ ցած իջա սովառնկայան, Ալեքսեյ Կուզմիչը սա-
վառնակից դուրս գալով մտեցավ ինձ, խանդաղատանքի
ժպիտը դեմքին ասաց.

Ինձ թվում եր, վորդիս, թե շտղալու համար ծնված-
ները թռչել չեն կարող ասացվացքը ճիշտ ե Սխալվել եմ:
Մինչև դերեղման չեմ մոռանա: Այս թռիչքի մասին կպատ-
մեմ մեր բոլոր կոլտնտ'սականներին:

— Ալեքսեյ Կուզմիչ, Ալեքսեյ Կուզմիչ,—կանչեց մեր
կոմիսարը,—ասա, վոր ձեր ամեն մի ավելորդ խուրձը մի
սովառնակի թեվ ե...

— Կասեմ, կասեմ, շատ բան կասեմ...

Ուրախության արցունքերն աչքերում. նա մտեցավ,
դրկեց ինձ ե համբուրեց ճակատս.

— Ապրես վորդիս, վոր այդքան խիզախ ես...

Ուրախությունից նա արբել եր: Յես հողով հպարտ
եյի, վոր Ալեքսեյ Կուզմիչի նման մարդու շնորհակալու-
թյան արժանացա: Իմ հավատարիմ մեքենայով կատարած
թռիչքն Ալեքսեյ Կուզմիչի մեջ փոթորկեց ուրախությու-
նը ե այն դուրս հորդեց յեռացող կաթի նման:

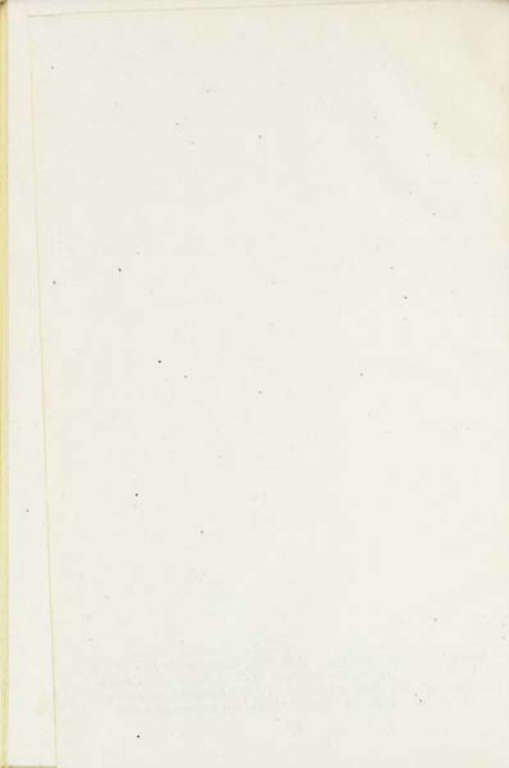
Յեյակ—1933 թ.

Baş məhsulat mədirliyi məvəkkilliyi № 7229. Azərbaycan № 635 Sifariş № 855 Tiraz 2000. İstehsalata verilmiş 26/X 35. Çapa imzalanmış 26/1 - 36. Çap listi 3 1/4. Kəğız formatı 72x105. Azərbaycan mə məsində məsəidə 26-lar adına „Kitab Sərəfə“. Bakı, Əli Bəyramov küçəsi.

ԳԱՆ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

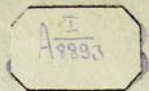

FL0045589

Գինը 75 կոպ.
Կապմը 60 կոպ.

(304)

Q. SEVUNS

JERƏ DOQURU

AZƏRNƏŞR
Bakı - 1936